

บทที่ 4

ชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลุยคิฝน (ประมาณ พ.ศ. 2481-2524)

ถ้าพิจารณาพัฒนาการของชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลุยในแง่การปรับตัวของสังคมชาวนา จะพบว่าในยุคยังชีพชุมชนสามารถพึ่งตัวเองได้สูง ในยุคฝืนชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลุยได้ค่อยๆหลุดพ้นออกจากวิถียังชีพมากขึ้น และพึ่งตัวเองได้น้อยลง ในยุคฝืนชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลุยถูกผนวกให้ใกล้ชิดกับสังคมภายนอกกว้างยิ่งขึ้น ซึ่งหมายความว่าผลผลิตของชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลุยเริ่มถูกผนวกให้ไปรองรับการสะสมทุนของกลุ่มที่มีอำนาจที่พยายามขยายอำนาจเข้ามาผนวกชุมชนเพื่อให้เข้าเป็นเนื้อเดียวกับกระบวนการสะสมทุนดังกล่าว ทำให้ชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลุยพึ่งตนเองได้น้อยลง ถูกแย่งชิงทรัพยากรออกไปจากชุมชนมากขึ้น ต้องปรับเปลี่ยนด้านวิถีชีวิตและการผลิต ซึ่งก็คือการถูกดึงให้หลุดออกจากวิถียังชีพยิ่งขึ้น

การรุกเข้ามาของกลุ่มที่มีอำนาจนั้นผ่านเข้ามาทั้งทางกลไกของรัฐ และกลไกของระบบการแลกเปลี่ยนเชิงพาณิชย์ในรูปของสินค้าจากภายนอกที่เข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้พื้นที่ของลุ่มน้ำแม่หลุยรวมทั้งแม่แจ่มโดยรวมก็เหมาะสำหรับการปลูกฝิ่น ซึ่งกลไกผลประโยชน์ของการปลูกฝิ่นนั้นกระจายเชื่อมโยงออกไปอย่างกว้างขวาง ในยุคนี้ฝิ่นจึงมีความหมายสำคัญต่อพัฒนาการของชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลุย เพราะมีการปลูกฝิ่นในบริเวณนี้นานถึงประมาณ 50 ปี ซึ่งทำให้การจัดการทรัพยากรของชาวบ้านต่างไปจากเดิมอย่างมาก และการปลูกฝิ่นยังแสดงให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ของคนในระดับต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการปลูกฝิ่นทั้งในระดับชุมชนเดียวกัน ระดับลุ่มน้ำเดียวกัน ระดับแม่แจ่มโดยรวม และระดับชุมชนกับรัฐและการสะสมทุนของคนภายนอกที่เข้ามาหาประโยชน์จากการปลูกฝิ่น สามารถกล่าวได้ว่าการปลูกฝิ่นในลุ่มน้ำแม่หลุยนั้นตั้งอยู่บนเวทีใหญ่ของการสะสมทุนของกลุ่มคนที่มีอำนาจในระดับประเทศ ทำให้ชาวบ้านผูกติดกับภายนอกมากขึ้นทั้งรัฐและระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ การปลูกฝิ่นจึงทำให้เกิดการปรับตัวของชาวบ้านทั้งในระดับภายในชุมชนและกับภายนอกชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น ประเพณีวัฒนธรรม ความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นและกับรัฐ เป็นต้น การปรับตัวของชุมชนจึงอยู่ในกระบวนการสะสมทุนของเศรษฐกิจระดับกว้างที่ส่งผลกระทบมาถึงระดับชุมชน ทำให้ชุมชนถูกขูดรีด โดยเฉพาะชุมชนบนที่สูง ประกอบกับมีผู้โยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในลุ่มน้ำแม่หลุยมากขึ้น ทำให้การใช้ทรัพยากรมีมากขึ้น ดังนั้นจึงเกิดการปรับ

ตัวอย่างชัดเจน รวมทั้งเริ่มมีสินค้าจากภายนอกเข้ามาสู่แม่แจ่มมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านเริ่มจำเป็นต้องใช้เงินมากขึ้น ในขณะที่เริ่มมีการปลูกฝิ่นขึ้นในเขตแม่แจ่ม จึงจะเห็นว่ามูลเหตุของความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก และเริ่มทำให้ชุมชนปรับตัวมาตั้งแต่ปลายของยุคยังชีพบ้างแล้ว

การปรับตัวดังกล่าว คือการพยายามหาแนวทางในการจัดการทรัพยากรให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้น ซึ่งโดยเนื้อหาแล้วคือการปรับตัวเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่เริ่มมีจำกัดยิ่งขึ้น การปรับตัวมีทั้งในรูปของการจัดการทรัพยากรรูปแบบใหม่ เช่น การทำนา การตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร การสร้างเครือข่ายใหม่ รวมทั้งการปรับตัวในด้านอุดมการณ์ เช่น การนับถือศาสนา และการปรับตัวโดยเริ่มหาเงินมาใช้จ่ายมากขึ้น เช่น การรับจ้างตัดไม้กับบริษัทสัมปทาน เป็นต้น แต่ในช่วงปลายยุคยังชีพการปรับตัวเหล่านี้ก็ยังไม่มีความชัดเจนนัก และไม่มีรูปแบบใดที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนมารองรับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ดังนั้นแม้จะเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นบ้างแล้วในช่วงปลายยุคยังชีพ แต่วิถีชีวิตของชาวบ้านก็ยังคงอยู่ในแบบยังชีพนั่นเอง จนเมื่อช่วงทศวรรษ 2480 เป็นต้นมาที่เริ่มมีการปลูกฝิ่นในแม่แจ่ม ฝิ่นได้เข้ามารองรับการเปลี่ยนแปลงที่เริ่มเกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้ได้ นั่นคือความต้องการใช้ที่ดินที่มีจำกัดมากขึ้นให้เกิดประโยชน์สูงสุด และความต้องการเงินตรามากขึ้นของชาวบ้าน การปลูกฝิ่นจึงเป็นเครื่องมือที่ชาวบ้านเลือกใช้ในการปรับตัว ในทางกลับกันการปลูกฝิ่นก็ได้ทำให้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากร เช่น ดิน น้ำ ป่า เพื่อมารองรับการปลูกฝิ่น และได้ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของคนต่างไปจากยุคยังชีพอย่างชัดเจน

ความหมายของยุคฝิ่นในลุ่มน้ำแม่หลูจึงหมายถึงพัฒนาการที่ต่อเนื่องมาจากยุคยังชีพ ที่ชาวบ้านได้พยายามหาทางใช้ที่ดินที่มีอยู่อย่างจำกัดมากขึ้นให้เกิดประโยชน์สูงสุด หาทางหาเงินตรามากขึ้น ในด้านความสัมพันธ์ของผู้คนก็เริ่มมีฐานะเหลื่อมล้ำและขูดรีดกันมากขึ้นโดยมีการปลูกฝิ่นเข้ามามีบทบาทสำคัญ อย่างไรก็ตาม ตามความหมายข้างต้นจะพบว่าชาวบ้านมิได้มีการปลูกฝิ่นเป็นทางออกเพียงทางเดียว แต่ยังมีจัดการทรัพยากรในรูปอื่นมารองรับด้วย เช่น การพยายามปลูกพืชเศรษฐกิจ การบุกเบิกที่นา เป็นต้น นอกจากนี้ในยุคฝิ่นรูปแบบวิถีชีวิตแบบยังชีพก็มิได้หมดไปอย่างสิ้นเชิง แต่ยังคงดำรงอยู่ควบคู่กันไป แต่ได้เริ่มลดความสำคัญลงจากเดิม

อนึ่ง การปลูกฝิ่น ได้มีบทบาทสำคัญโดยเฉพาะในชุมชนชาวปกากะญอ จนถึงประมาณ พ.ศ. 2530 แต่การแบ่งยุคจะกำหนดให้ยุคฝิ่นอยู่ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2481-2524 เพราะตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2524 เป็นต้นไป ลักษณะของยุคพัฒนาซึ่งเป็นยุคถัดไปได้มีบทบาทมากขึ้น ดังนั้นในช่วงทศวรรษ 2520 จึงอาจถือได้ว่าเป็นช่วงคาบเกี่ยวระหว่างยุคฝิ่นกับยุคพัฒนาโดยเฉพาะในชุมชนชาวปกากะญอ

ในบทนี้จะกล่าวถึงการปรับตัวในการจัดการทรัพยากรของชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลูที่ละกลุ่ม คือ กลุ่มคนเมืองและกลุ่มปกาเกอญอ โดยจะพิจารณาถึงการทำไร่ ทำนา ซึ่งถือเป็นพื้นฐานสำคัญของ การจัดการทรัพยากรของชาวบ้าน พิจารณาถึงการปรับตัวในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การปลูกฝิ่น การ บุกเบิกที่นาอันส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนด้านประเพณีความเชื่อ และยังทำให้โอกาสในการปรับตัว ของคนในชุมชนไม่เท่าเทียมกันอันจะทำให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์และความแตกต่างของคนที่ปรับ ตัวได้ไม่เท่ากัน จากนั้นจะพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนเมืองกับชาวปกาเกอญอในลุ่มน้ำ แม่หลู และพิจารณาถึงบทบาทของรัฐต่อชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลูซึ่งมีบทบาทมากขึ้นโดยเฉพาะในช่วง ปลายยุคที่มีการเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์ในเขตแม่แจ่มและการตั้งหน่วยงานด้านการรักษาป่าไม้ อัน เป็นเงื่อนไขสำคัญในการเปลี่ยนไปสู่ยุคพัฒนา ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไปนี้

1. ชุมชนคนเมืองบ้านกองแขก

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านกองแขก ในยุคนี้มีความต่อเนื่องมาตั้งแต่ปลายยุคยังชีพ ในที่นี้จะกล่าวถึงสภาพทั่วไปของชุมชน และเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ซึ่งแยกได้ เป็น 2 ประการ คือ การที่มีคนจากภายนอกโยกย้ายเข้ามาจับจองที่ทำกินในบริเวณบ้านกองแขก ทำให้จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น การใช้ทรัพยากรจึงตึงเครียดมากขึ้น และการเข้ามามีบทบาทมาก ขึ้นของรัฐ โดยเฉพาะการเก็บภาษีเป็นเงิน รวมทั้งการเกิดเงื่อนไขหลายประการที่ทำให้ชาวบ้านจำ เป็นต้องใช้เงินตรามากขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านต้องปรับตัว การปรับตัวของชาวบ้านอาจพิจารณา ได้จากการปรับการใช้ทรัพยากรโดยเฉพาะการใช้ที่ดิน ซึ่งจะพบได้ในการเปลี่ยนแปลงการทำนา และ การทำไร่ การปรับตัวดังกล่าวยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีความเชื่อซึ่งเป็นสิ่งคอย จัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ การปรับตัวและเปลี่ยนแปลง เหล่านี้จึงเกิดขึ้นอย่างรอบด้านทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม และประการสำคัญคือ การ เปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นถ้าพิจารณาในแง่ของโอกาสในการปรับตัวของชาวบ้านแล้ว พบว่าสมาชิก ในชุมชนมีโอกาสดำเนินการปรับตัวไม่เท่ากัน ดังจะได้กล่าวถึงตามลำดับต่อไป

1.1 ความตึงเครียดในการใช้ทรัพยากร

ความตึงเครียดในการใช้ทรัพยากรของชุมชนบ้านกองแขกเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยน แปลงของชุมชนในที่ราบแม่แจ่มและบทบาทของรัฐ ทำให้มีผู้โยกย้ายเข้ามาหาที่ทำกินในชุมชนบ้าน กองแขกมากขึ้น นอกจากนี้การให้สัมปทานป่าไม้ก็ได้ทำให้มีพื้นที่ว่างเกิดขึ้น ทำให้มีชาวบ้านที่เข้ามา รับจ้างทำไม้และชาวบ้านทั่วไปจากที่อื่นได้โยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานถาวร ทำให้การใช้ทรัพยากร

ตั้งเครือข่าย การเพิ่มขึ้นของประชากรบ้านกองแขกเริ่มขึ้นมาตั้งแต่ปลายยุคยังชีพ โดยเฉพาะตั้งแต่ราวทศวรรษ 2440 เป็นต้นมาแล้ว และยังคงขยายตัวอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะในราวทศวรรษ 2460 ดังจะพบว่าต้นตระกูลของนามสกุลในกองแขกส่วนมากอพยพ หรือ โยกย้ายมาจากบ้านอื่น เช่น

สมใจ	ต้นตระกูลมาจากแม่แจ่มมาเอาเมียที่กองแขก
ใจอ่อน	ต้นตระกูลมาจากแม่แจ่มมาเอาเมียที่กองแขก
อนาคม	ต้นตระกูลมาจากแม่แจ่มมาเป็นครูในช่วงทศวรรษ 2480 แล้วมาเอาเมียที่กองแขก
มูหมล	ต้นตระกูลมาจากแม่แจ่ม
หลักมัน	ต้นตระกูลมาจากแม่แจ่ม
สนธิคุณ	ต้นตระกูลมาจากแม่แจ่ม
ทาวะดี	ต้นตระกูลมาจากอมเม้งมาเอาเมียที่กองแขก
ทิพตา	ต้นตระกูลมาจากแม่แจ่ม
โพธินา	ต้นตระกูลมาจากแม่แจ่ม
นิปุณะ	ต้นตระกูลมาจากแม่แจ่ม ¹
เตปิน	ต้นตระกูลมาจากเมื่อน่านในราวทศวรรษ 2460 มารับจ้างที่ข้างลากไม้แล้วมาเอาเมียที่กองแขก ²
สุริยา	ต้นตระกูลมาจากอำเภอเชียงคำมาทำไม้ในราวช่วงทศวรรษ 2460 แล้วมาเอาเมียที่นี่ ³
สุขศรี	ต้นตระกูลมาจากจอมทองราวทศวรรษ 2470 มาเอาเมีย ⁴
กวรรณเกตุ	ต้นตระกูลมาจากน่าน มาทำไม้ในราวช่วงทศวรรษ 2480 แล้วมาแต่งงานที่บ้านอมเม้งต่อมาลูกหลานก็มาแต่งงานที่บ้านกองแขก ⁵
ศรีสองเมือง	ต้นตระกูลมาจากเชียงใหม่ มาทำไม้ในราวช่วงทศวรรษ 2480 แล้วแต่งงานที่กองแขก ⁶

¹ สัมภาษณ์ นายต๊บ โมตาลี(4)

² สัมภาษณ์ นายเวย เตปิน(45)

³ สัมภาษณ์ นายต๊บ โมตาลี(4), นายเวย เตปิน (45)

⁴ สัมภาษณ์ นายดวงตา สุขศรี(2)

⁵ สัมภาษณ์ นายตา กวรรณเกตุ(42)

⁶ สัมภาษณ์ นางเบิ่ง เจริญผล(เดิม “ศรีสองเมือง”)(49)

ธนะฟู ต้นตระกูลมาจากจอมทอง ชื่อ จรณะมาเอาเมียที่กองแขก พ่อตาชื่อ ฟู เลย
ตั้งเป็นนามสกุล ธนะฟู⁷

ฯลฯ

จะเห็นว่าการโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านกองแขกเกิดขึ้นในช่วงที่รัฐได้เริ่มขยายอำนาจเข้ามายังที่ราบแม่แจ่มมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านในที่ราบแม่แจ่มอพยพโยกย้ายไปยังที่อื่นเป็นจำนวนมาก ซึ่งคงจะรวมทั้งการโยกย้ายไปหาที่ทำกินในบริเวณรอบนอกให้ไกลจากศูนย์กลางอำนาจซึ่งอยู่ในที่ราบแม่แจ่มมากขึ้น เช่นบ้านกองแขกด้วย ประกอบกับช่วงเวลาดังกล่าวมีการตัดไม้สัมปทานในบริเวณบ้านกองแขก จึงเป็นการง่ายในการจับจองที่ทำกินและขยายชุมชน นอกจากนี้คนจากถิ่นอื่นที่มาเป็นลูกจ้างบริษัทที่ได้สัมปทานไม้ยังอาจมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านกองแขกด้วย ดังเช่น ต้นตระกูลเตเป็นต้นตระกูลกรรมิเกต เป็นต้น

ดังนั้นในจำนวนนามสกุลทั้งหมดที่มีอยู่ในกองแขกปัจจุบันประมาณ 79 นามสกุลนั้น มีนามสกุลที่เชื่อกันว่าเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นกลุ่มแรกๆ เพียงประมาณ 10 นามสกุลเท่านั้น คือนามสกุล โมตาลี จิตสุข แจ่มใส เจริญผล ทานา ขยันการ งามช่วง สมหมาย คิดสม นอกจากนั้น เป็นนามสกุลที่เพิ่งโยกย้ายเข้ามาภายหลัง⁸ กลุ่มนามสกุลที่เพิ่มย้ายเข้ามาใหม่ส่วนใหญ่ย้ายเข้ามาในช่วงอายุ ของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ คือประมาณในช่วง 80 ปี อันเป็นช่วงประมาณตั้งแต่ทศวรรษ 2460 เป็นต้นมานั้นเอง จำนวนประชากรของบ้านกองแขกจึงเพิ่มขึ้นมาก ดังจะพบว่าในราวทศวรรษ 2470 บ้านกองแขกเหนือ และกองแขกใต้มีประชากรประมาณบ้านละ 20 ครอบครัว ในราวทศวรรษ 2490 ก็เพิ่มขึ้นเป็นประมาณบ้านละ 40 ครอบครัว⁹

ความตึงเครียดในการใช้ทรัพยากรจึงเกิดขึ้นจากหลายสาเหตุอย่างซับซ้อนจนทำให้อัตราปริมาณทรัพยากรต่อประชากรมีน้อยลง รวมทั้งแนวทางการผลิตที่มุ่งเพื่อหาเงินมากขึ้นก็ล้วนสร้างความกดดันต่อการใช้ทรัพยากร ชาวบ้านต้องบุกเบิกที่นาเพิ่มมากขึ้น ที่ทำไร่และที่นาที่อยู่ไกลบ้านมากขึ้นจนต้องขยายไปตั้งชุมชนใหม่ บางคนที่มีวัวหรือมีทุนก็หันไปค้าวัวต่าง บางคนปลูกถั่วเหลือง หอม ขาย และบ้างก็เริ่มไปหาที่ปลูกฝิ่นในที่สูง การปรับตัวของชาวบ้านหลายวิธีการเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความตึงเครียดของการใช้ทรัพยากรที่เพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ความตึงเครียดของการใช้ทรัพยากรยังขยายไปสู่ความตึงเครียดทางสังคมด้วย พบว่าชาวบ้านกองแขกเหนือกับบ้านกองแขกใต้เริ่มขัดแย้งกันมาอย่างน้อยตั้งแต่ทศวรรษ 2490 แล้ว

⁷ สัมภาษณ์ พระปวน ประภาโส(41)

⁸ สัมภาษณ์ นายตีบ โมตาลี(4)

⁹ สัมภาษณ์ นายหนั้ว ทาจะนา(40)

เช่น คนทั้ง 2 บ้านนี้จะทะเลาะวิวาทกันอยู่เสมอ เวลาไปวัดก็จะแยกนั่งคนละฟาก เวลาทำงานซ่อมแซมโบสถ์วิหารก็จะแบ่งกันทำคนละด้าน¹⁰ ความขัดแย้งของคนทั้ง 2 บ้าน อาจเกิดจากการที่มีคนจากหลายแหล่งโยกย้ายเข้าไปอยู่ชุมชนทั้งสอง ยิ่งเมื่อการใช้ทรัพยากรตึงเครียดขึ้น ทั้งการใช้ที่ดินในการทำนาทำไร่ การใช้น้ำที่เริ่มใช้กันมากขึ้นก็ทำให้ชุมชนทั้งสองเริ่มขัดแย้ง และมีอคติต่อกันเรื่อยมา อย่างไรก็ตามทั้งสองชุมชนก็ยังมีเครือญาติที่เกี่ยวข้องกัน โดยเฉพาะผู้อาวุโสที่เชื่อกันว่าเป็นกลุ่มแรก ๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน เช่น นามสกุล โมตาลี ผู้อาวุโสเหล่านี้จะคอยไกล่เกลี่ย บางครั้งก็มีการแต่งงานระหว่างคนใน 2 ชุมชนนี้บ้าง แต่ไม่มากนัก

1.2 บทบาทของรัฐต่อบ้านกองแขกและความจำเป็นต้องใช้เงินตรามากขึ้นของชาวบ้าน

ในช่วงปลายยุคยังชีพแม้ว่ารัฐจะกำหนดเก็บภาษีเป็นเงินจากผู้ชายที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไปปีละ 4 บาท โดยเก็บผ่านผู้ใหญ่บ้านและกำนัน และการเก็บภาษีดังกล่าวได้เลิกไปในราวทศวรรษ 2470¹¹ แล้วก็ตาม แต่หลังจากนั้นชาวบ้านก็เริ่มต้องการใช้เงินมากขึ้น เนื่องจากชาวบ้านจำเป็นต้องใช้เงินในการปรับตัวในด้านต่าง ๆ เช่น บุกเบิกที่นา ค้าวัวต่าง เป็นต้น นอกจากนี้ ช่วงนี้มีสินค้าเข้ามามากขึ้น ดังจะพบว่าในราวช่วงทศวรรษ 2490 ชาวบ้านกองแขกได้เริ่มเลิกปลูกฝ้าย ทอผ้า และย้อมผ้าด้วยม่อฮ่อมบ้างแล้ว พร้อมกับหันมาซื้อเสื้อผ้าจากตลาดแทน¹² ยิ่งเมื่อรัฐได้ตัดถนนสายแม่แจ่ม - สอด ผ่านบ้านกองแขกในช่วงทศวรรษ 2500 ก็ยิ่งทำให้สินค้าเข้ามาสู่ชุมชนได้ง่ายขึ้น

การตัดถนนสายดังกล่าวยังทำให้มีคนเข้ามาตัดไม้เถื่อน เพราะบริเวณนี้มีไม้สักมาก ถนนยังทำให้ชาวบ้านจากที่ราบแม่แจ่มเข้ามาจับจองที่ดินได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะบริเวณหลังปง ยิ่งเป็นแรงกดดันต่อการใช้ทรัพยากร และเมื่อชาวบ้านเข้าไปบุกเบิกที่มากขึ้นทำให้เกิดความขัดแย้งกับรัฐโดยออป. ซึ่งจะเข้าไปนำที่ดินนั้นมาปลูกเป็นสวนป่าเชิงพาณิชย์ในช่วงปลายยุคฝิ่นจนถูกรัฐบีบให้ต้องทำไร่อยู่ในที่จำกัด และรัฐได้เข้าไปส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจพร้อมทั้งจัดตั้งเป็นสหกรณ์นิคมหลังปง

นอกจากนี้รัฐยังได้ขยายอำนาจและกลไกเพื่อเข้ามาควบคุมรวมทั้งหาผลประโยชน์จากแม่แจ่ม เช่น การเข้ามาตั้งโรงเรียนบ้านกองแขก ใน พ.ศ. 2479 การกำหนดให้ผู้ชายต้องไปเกณฑ์ทหาร การให้สัมปทานไม้ การตั้งผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น โดยผู้ที่เป็นผู้ใหญ่บ้านของบ้านกองแขกเท่าที่ทราบคือ

1. นายคำมา เจริญผล
2. นายอุ้นเรือน (ปู่หัวขาว) จิตสุข เป็นถึงช่วงทศวรรษ 2480

¹⁰ สัมภาษณ์ นายสุวรรณ นัคคี(115) ซึ่งเคยเป็นเจ้าอาวาสวัดกองแขกในช่วงประมาณทศวรรษ 2480 พระปวน ประภาโส(41)

¹¹ สัมภาษณ์ นายเวย เตปิน(45)

¹² สัมภาษณ์ นางคำ สมหมาย(16)

3. นายจันลี จิตสุข	เป็นในช่วงประมาณราวทศวรรษ 2480 (ราว 1 ปี)
4. นายปิว สนิทคุณ	เป็นในราวทศวรรษ 2480-2514
5. นายศรีทน โมตาลี	เป็นในราวทศวรรษ 2514-2524 ¹³

การปกครองของผู้ใหญ่บ้านเดิมไม่มีคณะกรรมการหมู่บ้าน ลูกบ้านจะให้ผู้ใหญ่บ้านติดต่อราชการเป็นหลักจนถึงช่วงนายศรีทน โมตาลี จึงเริ่มมีการตั้งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านขึ้น¹⁴ ใน พ.ศ. 2507 รัฐได้ประกาศครอบคลุมเขตบ้านกองแขก ให้เป็นส่วนหนึ่งของป่าสงวนแห่งชาติแม่แจ่มด้วย ในราว พ.ศ. 2516 กรมป่าไม้ก็ตั้งหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ ชม. 26 (ท่าผา) ซึ่งมีอำนาจควบคุมบ้านกองแขกด้วย บทบาทที่เพิ่มขึ้นของรัฐจึงเป็นการย้าให้ชาวบ้านต้องใกล้ชิดกับรัฐมากขึ้น รัฐก็เริ่มมีบทบาทและอำนาจแท้จริงมากขึ้น และบีบบังคับชุมชนมากขึ้นด้วยดังกรณีที่ ออ.ป.พยายามไล่ที่ของชาวบ้านเพื่อนำพื้นที่ไปปลูกสวนป่าเชิงพาณิชย์ในช่วง พ.ศ. 2517-2520

ผลกระทบจากความตึงเครียดในการใช้ทรัพยากร การขยายบทบาทของรัฐสู่แม่แจ่มมากขึ้น และความจำเป็นต้องใช้เงินตรามากขึ้นของชาวบ้านดังที่กล่าวมาทำให้วิถีชีวิตเดิมของชาวบ้านเปลี่ยนไป โดยสามารถสังเกตได้จากการเปลี่ยนแปลงในด้านการทำไร่ การทำนา และด้านประเพณีความเชื่อ รวมทั้งการปรับตัวหาทางออกทางอื่น แต่โอกาสในการปรับตัวก็มีไม่เท่ากันทุกคน

1.3 การเปลี่ยนแปลงการทำไร่ข้าว

ความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงการทำไร่ข้าวคือ การเปลี่ยนแปลงการจัดการที่ดินของชาวบ้าน ทำให้เกิดพื้นที่ทำไร่ใหม่ เกิดชุมชนใหม่ ที่สำคัญคือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อความคิดเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ของชาวบ้าน การเปลี่ยนแปลงการทำไร่ข้าวอาจถือเป็นตัวชี้วัดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของชาวบ้าน เนื่องจากการทำไร่ข้าวถือว่าเป็นพื้นฐานของวิถีชีวิตแบบยังชีพซึ่งชาวบ้านยุคนี้จะต้องทำทุกคนเพราะการทำไร่ข้าวสามารถทำได้ทุกคนโดยไม่ยุ่งยากเหมือนการทำนาขอเพียงให้มีที่ดินที่เหมาะสมเท่านั้น ในยุคยังชีพชาวบ้านจะห้ามบุกรุกเบิกป่ารอบ ๆ บ้านเพื่อทำไร่ข้าว การทำไร่ข้าวจึงต้องไปทำในที่ถัดไปจากป่ารอบบ้าน ซึ่งก็ไม่อยู่ไกลจากหมู่บ้านนัก เช่น แถวห้วยไม้ซางห้วยเฮียง¹⁵ เมื่อพื้นที่ใกล้บ้านมีน้อยลงโดยเฉพาะในยุคฝนชาวบ้านก็ไปหาที่ไกลออกไปอีก โดยชาวบ้านกองแขกเหนือจะไปทำไร่บริเวณผาหลืบ และชาวบ้านกองแขกใต้ไปทำไร่ที่บริเวณห้วยกลางบ้าน การพยายามออกไปหาพื้นที่ทำไร่ใหม่ยังทำให้เกิดชุมชนใหม่คือ บ้านท่าลัวะ หรือ ปังเหม็น ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำแจ่มด้วย¹⁶

¹³ สัมภาษณ์ นายหนั้ว ทาวะนา(40), นายตีบ โมตาลี(41), นายศรีทน โมตาลี (50)

¹⁴ สัมภาษณ์ นายศรีทน โมตาลี (50)

¹⁵ สัมภาษณ์ นายหนั้ว ทาวะนา(40)

¹⁶ โปรดดูรูปที่ 3.1

การทำไร่บริเวณผาหลืบ ผาหลืบอยู่ในลุ่มน้ำแม่หลอ อยู่ระหว่างบ้านกองแขกกับบ้านชาวปากกะญอ โดยอยู่ห่างจากบ้านกองแขกไปประมาณ 6 กิโลเมตร ผู้ที่ทำไร่บริเวณนี้คือชาวบ้านกองแขกเหนือ ในช่วงทำไร่ชาวบ้านจะไปพักอยู่ที่ผาหลืบ บางคนที่มีนา ก็อาจพักอยู่เป็นช่วง ๆ สลับกับการกลับมาทำนา บางคนที่ไม่มียานพาหนะก็พักอยู่ตลอด เมื่อทำไร่เสร็จก็จะขนข้าวกลับบ้านด้วยวัวต่าง และกลับมาอยู่ที่บ้านตามเดิม¹⁷ การไปทำไร่ที่ผาหลืบของชาวบ้านกองแขกเหนือไม่ประสบปัญหายุ่งยากเหมือนการไปทำไร่ที่ห้วยกลางบ้านของบ้านกองแขกได้ เพราะบ้านกองแขกเหนือมีพื้นที่ทำนาได้มากกว่าบ้านกองแขกได้ จึงไม่เป็นแรงกดดันให้ชาวบ้านจำเป็นต้องออกไปหาที่ทำไร่ไกลเหมือนบ้านกองแขกได้บริเวณผาหลืบยังอยู่ไม่ไกลจากชุมชนเดิมเหมือนห้วยกลางบ้าน นอกจากนี้ห้วยกลางบ้านยังมีคนหลายกลุ่มเข้าไปทำไร่อยู่ก่อนแล้วอยู่รวมกัน แล้วต่อมาก็มีการตัดถนนผ่านบริเวณใกล้ ๆ อันเป็นเงื่อนไขให้เกิดความขัดแย้งกับรัฐ ในขณะที่การทำไร่บริเวณบ้านผาหลืบไม่มีเงื่อนไขเช่นนั้น

การทำไร่บริเวณห้วยกลางบ้าน ผู้ที่ทำไร่บริเวณนี้คือชาวบ้านกองแขกได้ เดิมชาวบ้านกองแขกได้จะทำไร่อยู่บริเวณห้วยไม้ช้างซึ่งอยู่ใกล้บ้าน เมื่อประชากรมากขึ้นก็ไม่สามารถขยายที่ไร่ออกไปได้อีกเพราะติดเขตหมู่บ้านนาผางดิน ซึ่งเป็นชุมชนปากกะญอในลุ่มน้ำแม่คงคา ชาวบ้านกองแขกได้จึงต้องข้ามไปอีกหนึ่งลุ่มน้ำไปหาที่ทำไร่ในบริเวณที่เรียกว่าห้วยกลางบ้านซึ่งอยู่ในลุ่มน้ำแม่ขานไกลจากชุมชนเดิมประมาณ 15 กิโลเมตร บริเวณดังกล่าวไม่มีที่ราบที่จะบุกเบิกนาได้ ชาวบ้านจึงทำไร่ในบริเวณนั้นโดยตั้งเป็นชุมชนอยู่ในช่วงทำไร่ แล้วกลับมาอยู่ที่บ้านกองแขกได้เมื่อพ้นหน้าทำไร่ไปแล้ว บริเวณดังกล่าวนอกจากมีชาวบ้านกองแขกได้ไปทำไร่แล้วยังมีชาวบ้านอมเม็ง ซึ่งอยู่ในลุ่มน้ำแม่คงคาไปหาที่ทำไร่อยู่บริเวณเดียวกันด้วย¹⁸ บางครั้งนอกจากจะทำไร่บริเวณห้วยกลางบ้านแล้วยังขยายพื้นที่หมุนเวียนไปทำไร่บริเวณที่เรียกว่า หล่งปง และ หัวดอย อีกด้วย เนื่องจากบริเวณบ้านกองแขกได้มีที่ให้บุกเบิกนาไม่มากนัก ชาวบ้านจึงไปทำไร่ที่ห้วยกลางบ้านกันมาก

ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2500 ราชการได้ตัดถนนสายแม่แจ่ม - ฮอด ผ่านหล่งปง หัวดอย และใกล้ ๆ กับห้วยกลางบ้าน การตัดถนนดังกล่าวทำให้มีคนจากที่ราบแม่แจ่มเข้าไปจับจองพื้นที่เพื่อทำไร่กันมาก โดยเฉพาะตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา หลังจากคนจากที่ราบแม่แจ่มก็มีชาวม้งอพยพเข้าไปจับจองที่ไร่อีก¹⁹ กลุ่มที่เข้าไปภายหลังนี้ส่วนมากจะจับจองที่บริเวณหัวดอยและหล่งปง และเริ่มปลูกข้าวไร่ พร้อมกับปลูกมันอะลู(มันฝรั่ง) และข้าวโพด แล้วใช้วัวต่างขนไปขายที่เชียงใหม่ ส่วนชาวบ้านกองแขกได้และอมเม็งส่วนมากยังคงทำไร่ข้าวอยู่ โดยเฉพาะที่บริเวณ

¹⁷ สัมภาษณ์ นายแบน ใจอ่อน(5)

¹⁸ สัมภาษณ์ นายศรีทน โมตาลี(50)

¹⁹ สัมภาษณ์ นายสุวรรณ นัคคี(115)

ห้วยกลางบ้าน และไม่พบว่ามีมีการปลูกมันอะลู และข้าวโพด เพื่อขายด้วย คนกลุ่มนี้จึงยังคงทำไร่ข้าวเพื่อบริโภคเพียงอย่างเดียว

ต่อมาใน พ.ศ. 2516 ออป.ก็เข้าไปขับไล่ชาวบ้านออกจากบริเวณดังกล่าว เพื่อจะนำพื้นที่ไปปลูกสวนป่าเชิงพาณิชย์ ชาวบ้านจึงรวมตัวกันประท้วงคัดค้าน จน พ.ศ. 2520 จึงสามารถเจรจากับรัฐบาลได้ โดยรัฐบาลยอมกันเขตให้ชาวบ้านทำมาหากินได้ในบริเวณที่กำหนด โดยต้องจัดตั้งเป็นสหกรณ์นิคมหลังปง ชาวบ้านที่จะอยู่ต้องจองพื้นที่ในบริเวณที่กันได้ ส่วนพื้นที่นอกจากนั้นจะเป็นบริเวณที่ปลูกสวนป่าของ ออป. แต่เมื่อผลการแบ่งสรรที่ดินออกมา ปรากฏว่าชาวบ้านจากที่ราบแม่แจ่มได้ที่เป็นจำนวนมาก ส่วนคนที่อยู่มาก่อนโดยเฉพาะชาวกองแขกได้และบ้านอมเม็งหลายคนไม่ได้รับการแบ่งสรรด้วย กลุ่มชาวบ้านกองแขกได้ที่ไม่ได้รับการแบ่งสรรจึงโยกย้ายไปอยู่ที่ห้วยกลางบ้าน ส่วนชาวบ้านอมเม็งที่ไม่ได้รับการแบ่งสรรก็ไปจับจองที่บริเวณ สามสบกองแป ซึ่งล้วนเป็นบริเวณที่ไม่ได้รวมอยู่ในเขตสหกรณ์นิคม ดังนั้นบางครั้ง ออป. จึงยังคงพยายามเข้ามาปลูกป่าทับบริเวณห้วยกลางบ้านอยู่²⁰

การเกิดบ้านท่าลัวะและบ้านกองแขกใหม่เหนือ บริเวณที่เรียกว่าท่าลัวะ หรือโป่งเหม็นอยู่ทางทิศตะวันตกของบ้านกองแขกใกล้กับลำน้ำแม่แจ่ม ซึ่งเป็นที่สูงทำไร่ข้าวได้ ผู้ที่เข้าไปตั้งบ้านเรือนบริเวณนี้ครั้งแรกคือ ครอบครัวของนายจัน เก่งการท่า และครอบครัวของนายนวล เจริญผลซึ่งย้ายมาจากบ้านไร่อันเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบแม่แจ่ม โดยเข้ามาตั้งแต่ประมาณช่วงทศวรรษ 2490 ต่อมาก็มีชาวบ้านกองแขกได้ออกไปหาที่ทำไร่ในบริเวณดังกล่าวและรวมกันสร้างบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกันรวมทั้งสิ้น 7 ครอบครัว²¹

นอกจากนี้ในช่วงประมาณกลางทศวรรษ 2510 ชาวบ้านกองแขกเหนือบางคนก็ได้เริ่มแยกไปตั้งชุมชนใหม่ทางด้านทิศเหนือเนื่องจากบ้านกองแขกเหนือมีคนมากขึ้น และเป็นการออกไปตั้งบ้านเรือนใกล้กับพื้นที่ทำไร่ แล้วเรียกว่า บ้านกองแขกใหม่เหนือ²²

การเปลี่ยนแปลงระยะเวลาหมุนเวียน และระบบกรรมสิทธิ์ในไร่ แต่เดิมการทำไร่จะไม่มีการจับจองที่ แต่จะย้ายที่ทำไร่ไปเรื่อย ๆ 7-8 ปี จึงกลับมาทำที่เดิมอีกครั้งหนึ่ง²³ การปันไร่มักจะปันไร่บริเวณที่เป็นไร่เหล้ามาก่อนเพราะจะพิน่ายกว่า การขยายไปปันไร่ที่ใหม่จะทำในกรณีที่มีการออกเรือนใหม่²⁴ ซึ่งในช่วงที่ประชากรมีไม่มากก็ไม่มีการปันไร่ใหม่นัก แต่เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น ระยะ

²⁰ สัมภาษณ์ นายศรีทน โมตาลี(50)

²¹ สัมภาษณ์ นายคำ เจริญผล(46)

²² สัมภาษณ์ นายตีบ โมตาลี(4)

²³ สัมภาษณ์ นายตีบ โมตาลี(4)

²⁴ สัมภาษณ์ นายคำ เจริญผล(45),นายตีบ โมตาลี(4),นายดวงตา สุขศรี(2)

การหมุนเวียนไร่ก็สั้นลง ดังจะพบว่าอย่างน้อยตั้งแต่ราวทศวรรษ 2480 เป็นต้นมา ชาวบ้านจะต้องหมุนเวียนที่ไร่ไถ่อยู่ใน 3-4 แปลงเท่านั้น และต่อมาก็เหลือเพียง 3 แปลง ซึ่งเป็นอัตราที่น้อยที่สุด เพราะถ้าน้อยกว่านี้จะทำให้ได้ข้าวไม่ดีและมีหญ้าขึ้นมาก นอกจากนี้กรรมสิทธิ์ในไร่ก็เริ่มเป็นของใครของมันอย่างเข้มงวดมากขึ้น ใครจะทำไร่ในแปลงของคนอื่นที่ปล่อยให้พื้นตัวเป็นไร่เหลาไม่ได้²⁵ ทั้งนี้เนื่องจากมีผู้เข้ามาใช้ที่ดินมากขึ้น ดังนั้นชาวบ้านจึงมีความต้องการความมั่นคงในที่ดินมากขึ้น บางคนจึงบุกเบิกที่นา เพราะกรรมสิทธิ์ในที่นาจะมั่นคงกว่า อย่างไรก็ตามชาวบ้านทุกคนก็ยังคงทำไร่อยู่ แม้แต่ผู้ที่มีนามากก็ตาม เพราะการมีที่ไร่จะสามารถปลูกพืชกินได้หลายชนิดนอกเหนือไปจากข้าวด้วย เช่น ถั่ว พักทอง พริก ผักกาด มะเขือ หรือ ปลูกฝ้ายด้วย ในขณะที่การทำนาสามารถปลูกข้าวได้อย่างเดียว²⁶ การทำไร่ข้าวจึงเป็นรูปแบบของวิถีชีวิตแบบยังชีพที่ชาวบ้านยังคงยึดไว้อยู่

1.4 การบุกเบิกที่นาและการทำนา

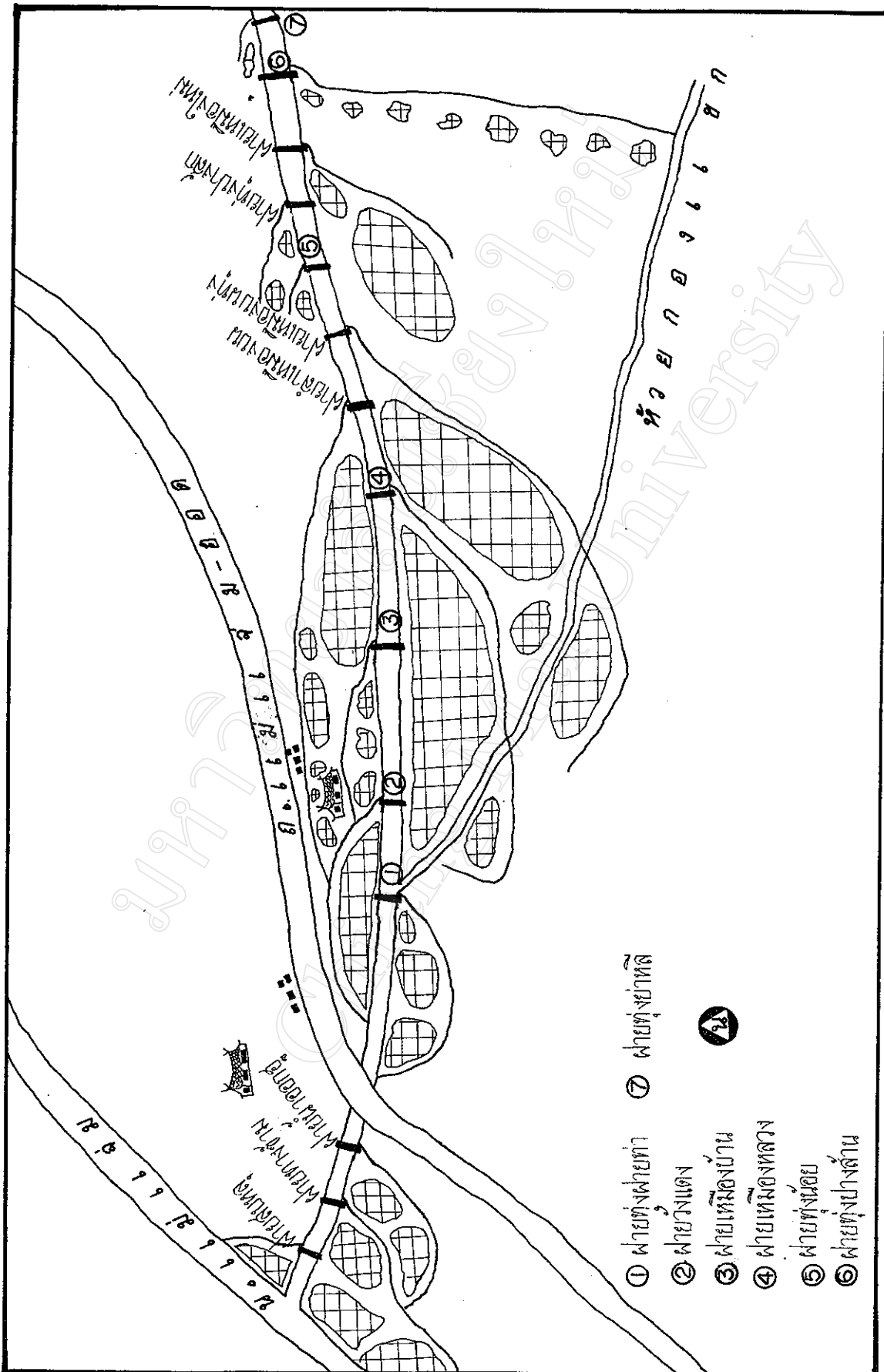
แต่เดิมชาวบ้านกองแขกจะให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวไร่เป็นหลัก ดังนั้นการเริ่มบุกเบิกที่นาและทำนากันมากขึ้นซึ่งต้องมีระบบการจัดการที่ซับซ้อนกว่าการทำไร่จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของชาวบ้าน นอกจากนี้การทำนายังทำให้เกิดชุมชนใหม่ และยังทำให้มีการใช้น้ำมากขึ้น ส่งผลให้เกิดความตึงเครียดในชุมชนมากขึ้นด้วย ชาวบ้านกองแขกได้เริ่มบุกเบิกที่นา มาตั้งแต่ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 25 แล้ว โดยเฉพาะตั้งแต่ในช่วงทศวรรษ 2440 ซึ่งเริ่มมีการเพิ่มขึ้นของประชากรบ้านกองแขกมาก พบว่าในราวทศวรรษ 2480 บ้านกองแขกมีการขุดเหมืองฝายแล้ว 6 ฝายดังที่กล่าวแล้ว²⁷ ผู้ที่สามารถบุกเบิกนาได้มากในช่วงแรกนี้ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เข้ามาตั้งหลักอยู่ที่บ้านกองแขกนานแล้ว ทำให้สามารถจับจองทำเลที่ดีได้ก่อน และมีเครือข่ายหรือสมาชิกในครอบครัวมากพอที่จะเป็นแรงงานในการบุกเบิกได้ ส่วนคนที่เพิ่งย้ายเข้ามาแล้วสามารถบุกเบิกที่นาได้มีน้อย พบว่าในราวทศวรรษ 2480 ซึ่งบ้านกองแขกเหนือและบ้านกองแขกใต้มีประชากรประมาณหมู่บ้านละ 30 ครอบครัวนั้น ผู้ที่มีที่นาจำนวนมากของบ้านกองแขกเหนือมีประมาณ 10 ครอบครัวคือนายดวง จิตสุข น้อยปัญญา จิตสุข ปู่จำแบ่ง คัดสม ปู่ร้อยคำมา เจริญผล ปู่ใจ สุริยาน้อยสุข สุขศรี นายขุ้ย ทานา ปู่ตัน เจริญผล อู๋ยแข็ง งามช่วง อู๋ยเฮื่อง

²⁵ สัมภาษณ์ นายคำ เจริญผล(46), นายหนั้ว ทาจะนา(40), นายเวย เตปิน(45)

²⁶ สัมภาษณ์ นายติบ โมตาลี(4)

²⁷ คือฝายวังแดง ฝายทุ่งฝายท่า ฝายเหมืองบ้าน ฝายเหมืองหลวง ฝายลำเหมืองบน ฝายทุ่งปางล้าน ฝายสบหล และฝายทุ่งยาหลี่ สัมภาษณ์ นายเป็ง จิตสุข(43),นางแสง ทาจะดี(3) โปรดดูรูปที่ 4.1

รูปที่ 4.1 แผนที่ผังบริเวณการจัดการน้ำของบ้านกองแขก

แจ่มใส²⁸ ส่วนผู้มีนามากของบ้านกองแขกได้ในช่วงเวลาเดียวกันนี้มีอย่างน้อย 2 คน คือ ปู่ขุนเรือน (หัวขาว) จิตสุข ซึ่งมีนาอยู่ที่ฝ่ายวังแดง เหมืองหลวงและเหมืองบนทุ่ง กับนายปีว สนิทคุณ ที่มีที่นาอยู่ที่เหมืองวังแดง²⁹ ชาวบ้านกองแขกได้จึงมีน้าน้อยกว่าชาวบ้านกองแขกเหนือ โดยชาวบ้านกองแขกได้ได้รวมกันขุดเหมืองฝ่ายเพิ่มมากขึ้นในช่วงหลังจากนี้

ในช่วงทศวรรษ 2490 ถึง 2500 พบว่ามีการขุดเหมืองฝ่ายเพิ่มขึ้นอีกหลายฝ่ายคือฝ่าย ทุ่งล้อมกลาง ฝ่ายน้ำออกสูง ฝ่ายสบหลุ ฝ่ายเหมืองใหม่เหนือ ฝ่ายทุ่งปางสัก และฝ่ายทุ่งปางล้าน³⁰ ผู้บุกเบิกนาได้ในช่วงนี้ต้องมีความพร้อมที่จะบุกเบิกที่นาหลายอย่าง เช่น อาจจะเป็นผู้ที่เป็ลูกหลานของผู้มีที่นามากมาก่อน เมื่อแบ่งที่นาให้ลูกหลานก็จะมีที่น้าน้อยลง กลุ่มนี้ถือว่าเป็นผู้ที่มีทรัพย์สินอยู่มากพอที่จะจ้างคนงานมาบุกเบิกที่นาให้ หรือสามารถเอาเวลามามากบุกเบิกนาโดยไม่ต้องหาเข้ากินค่า หรือเป็นคนที่มีรายได้ทางอื่นด้วย โดยอาจได้เงินเดือนจากการเป็นครู หรือมีรายได้จากการปลูกฝิ่น เช่น ครูอนันต์ อนาคต ซึ่งเดิมเป็นคนจากที่ราบแม่แจ่มมาเป็นครูและแต่งงานที่บ้านกองแขก³¹ หรือเกิดจากการรวมตัวกันเพื่อบุกเบิกที่นา เช่น กลุ่มของนายตา ธิการ และชาวบ้านกองแขกได้ประมาณ 7-8 คน รวมกันบุกเบิกฝ่ายน้ำออกสูงในราวต้นทศวรรษ 2500³² บางคนก็สะสมทุนในการเบิกนาโดยการใช้แรงงานในครอบครัว ทำไร่และนาสะสมทรัพย์สินแล้วซื้อวัวต่างจากนั้นก็นำกำไรมาเป็นทุนขยายที่นาอีกในภายหลังดังกรณีของ นายแบน ใจอ่อน ซึ่งอพยพมาจากที่อื่น มาบุกเบิกที่นาบริเวณทุ่งย่าหลี่ในราวทศวรรษ 2490-2500³³

การที่ชาวบ้านกองแขกหันมาบุกเบิกที่นามากขึ้นเป็นการปรับตัวในการจัดการทรัพยากรอย่างหนึ่งในสถานการณ์ที่จำนวนประชากรของบ้านกองแขกเพิ่มขึ้นมาก จะเห็นว่า เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นชาวบ้านก็ต้องใช้พื้นที่ในการทำไร่มากขึ้น แต่การทำไร่ก็ไม่สร้างความมั่นคงในการถือครองที่ดินมากเท่ากับการบุกเบิกเป็นที่นา นอกจากนี้ในสถานการณ์ที่ดินมีน้อยลงการทำนาก็ยังสามารถปลูกข้าวในที่เดียวได้ตลอดไป ถือได้ว่าเป็นรูปแบบการใช้ที่ดินที่จำกัดให้เกิดประโยชน์ได้ยาวนาน ในขณะที่การทำไร่ต้องใช้พื้นที่มากกว่าและมีปัญหาเรื่องคุณภาพดินลดลงมากกว่าการทำนา ชาวบ้านจึงปรับตัวโดยการพยายามบุกเบิกที่นาเป็นของตนเอง ทำให้มีการขุดเหมืองฝ่ายกันมาก

²⁸ สัมภาษณ์ นายตีบ โมตาลี(4)

²⁹ สัมภาษณ์นางมูล คิตสม(48) นำสังเกตว่า 2 คนนี้เคยเป็นผู้ใหญ่บ้านด้วย

³⁰ สัมภาษณ์ นายเบ็ง จิตสุข(43), นายตา กรรณิเกศ(42),พระป่วน ประภาใส(41)

³¹ สัมภาษณ์ นายตีบ โมตาลี(4), นางประไพ ธาติ (49)

³² สัมภาษณ์ นางมูล คิตสม(48)

³³ สัมภาษณ์ นายแบน ใจอ่อน(5)

การเกิดชุมชนบ้านทุ่งย่าหลี่อันเนื่องมาจากการขยายที่ทำนา บริเวณทุ่งย่าหลี่เป็นหุบเขาซึ่งมีน้ำแม่หลี่ไหลผ่าน มีที่ราบริมแม่น้ำ ตั้งอยู่เหนือบ้านกองแขกขึ้นไปใกล้กับชุมชนชาวปกาเกอะญอเดิมบริเวณนี้ไม่มีการบุกเบิกนา จะมีชาวปกาเกอะญอเข้าไปทำไร่อยู่บริเวณนี้บ้าง³⁴ ต่อมาในราวทศวรรษ 2480 ก็เริ่มมีคนเมืองจากที่ราบแม่แจ่ม เช่น จากบ้านทับ บ้านป่าแดง บ้านป่าแดด บ้านป่าหนาด รวมทั้งบ้านกองแขกได้ย้ายเข้าไปทำไร่และเริ่มบุกเบิกที่นาในบริเวณดังกล่าวรวมทั้งสิ้นประมาณ 10 ครอบครัวย โดยตั้งชุมชนอยู่ที่บ้านทุ่งย่าหลี่อย่างถาวรราว 6 ครอบครัวย³⁵

ความขัดแย้ง พบว่าความขัดแย้งของชาวบ้านกองแขกเหนือกับกองแขกใต้มีมาอย่างน้อยตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ดังที่กล่าวมาแล้ว ความขัดแย้งจะอยู่ในรูปของการมีอคติต่อกัน การแบ่งแยกไม่ร่วมมือกัน การทะเลาะวิวาทโดยเฉพาะในหมู่คนหนุ่ม เป็นต้น การที่มีประชากรเพิ่มขึ้นโดยอพยพโยกย้ายมาจากหลากหลายที่ อันทำให้การใช้ที่ดินและทรัพยากรอื่นๆ เริ่มตึงเครียดขึ้น โดยเฉพาะการบุกเบิกนามากขึ้นทำให้ทั้ง 2 ชุมชนเริ่มแตกต่างกันมากยิ่งขึ้น โดยชุมชนกองแขกใต้ค่อนข้างเสียเปรียบกว่าเพราะมีที่นาล้นน้อยกว่าและที่นาที่อยู่ด้านล่างต่ำกว่านาของบ้านกองแขกเหนือ เมื่อชาวบ้านบุกเบิกที่นามากขึ้น แม้ช่วงนั้นจะยังคงมีน้ำมากก็คงจะเริ่มเกิดการขัดแย้งกันบ้างแล้ว ทั้งนี้เพราะฝ่ายที่อยู่บนจะสามารถใช้น้ำได้ก่อน นอกจากนี้ยังขยายออกไปสู่การเกิดอคติว่าชุมชนกองแขกเหนือมีสภาพเศรษฐกิจที่ดีกว่าเพราะสามารถบุกเบิกที่นาและสามารถสะสมทรัพย์สินได้มากกว่า ในขณะที่ชุมชนบ้านกองแขกใต้บุกเบิกที่นาได้น้อยกว่า ประกอบกับเกิดจากบทบาทของรัฐที่ขยายอำนาจเข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้น การตั้งผู้ใหญ่บ้านถ้าผู้ใหญ่บ้านเป็นคนชุมชนไหนก็อาจทำให้เกิดอคติได้ว่าเข้าข้างชุมชนของตน ความขัดแย้งดังกล่าวจะเด่นชัดและรุนแรงมากขึ้นตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2514 เป็นต้นมาซึ่งเป็นช่วงที่นายศรีทน โมตาลีเป็นผู้ใหญ่บ้าน อย่างไรก็ตามนายศรีทนซึ่งเป็นคนบ้านกองแขกเหนือที่ไปแต่งงานอยู่ที่บ้านกองแขกใต้ได้พยายามลดความขัดแย้งโดยการกระจายอำนาจการรับผิดชอบไปให้ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านทั้ง 2 หมู่บ้านอย่างยุติธรรมไม่ให้ผลประโยชน์เกิดที่บ้านใดมากกว่าอีกบ้านหนึ่ง³⁶ แต่ความขัดแย้งที่มีอยู่ก็มิได้หมดไป ยังมีการบุกเบิกที่นากันมากขึ้น ทำให้ยังใช้น้ำกันมากกว่าเดิมประเด็นความขัดแย้งที่เกิดจากการแย่งน้ำก็เด่นชัดยิ่งขึ้น

³⁴ สัมภาษณ์ นายฮ้าย อมรกิจพิง(63)

³⁵ สัมภาษณ์ นายแบน ใจอ่อน(5), นายบุญมา โพธินา(18)

³⁶ สัมภาษณ์ นายศรีทน โมตาลี(50)

1.5 การเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีความเชื่อ

จากที่กล่าวมาข้างต้นทั้งการปรับตัวของชาวบ้านในการทำไร่และการทำนานั้น เป็นการปรับตัวที่เป็นรูปธรรมของการจัดการทรัพยากรในยุคนี้ นอกจากนี้แล้วการปรับตัวของชาวบ้านยังมีการปรับในส่วนของประเพณีความเชื่อด้วย ประเพณีความเชื่อของชาวบ้านคือเครื่องมือในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากรในรูปของการทำไร่ การทำนา อันเกิดจากความตึงเครียดในการใช้ทรัพยากรเพิ่มขึ้นของชาวบ้าน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติเช่นกัน ก็ทำให้เห็นว่าการปรับตัวในการทำไร่ ทำนา ตลอดจนการขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการทรัพยากร และการปรับตัวด้านประเพณีความเชื่อต่างก็มีความสัมพันธ์อย่างสอดคล้องกัน เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน จึงกล่าวได้ว่าการปรับตัวทุกด้านของชาวบ้านมีเป้าหมายเดียวกัน คือการพยายามปรับการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดนั่นเอง ดังนั้นการปรับตัวด้านประเพณีความเชื่อของชาวบ้านจึงเป็นการปรับตัวในการจัดการทรัพยากรที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในยุคนี้ชาวบ้านกองแขกมีการปรับตัวด้านประเพณีความเชื่อที่สำคัญ 3 ประการ คือ การเกี่ยวพาราสีและการเอาเมีย การติดต่อกับผีโดยผ่านม้าขี่ และระบบศรัทธาวัด

การเกี่ยวพาราสีและการเอาเมีย ประเพณีนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงในราวทศวรรษ 2510³⁷ เดิมนั้นการไปพูดคุยกับผู้หญิงในตอนกลางคืนผู้ชายจะยืนคุยอยู่ใต้พื้นฟากห้องของผู้หญิงซึ่งเป็นที่มืดทำให้ผู้ชายบางคนที่มีเมียแล้วแต่ยังมาคุยกับผู้หญิงจนผู้หญิงยินยอมให้ฉุดฉีกก็มี บางคนก็อาจมาในทางร้ายอื่นๆ แต่เจ้าของบ้านไม่รู้เพราะผู้ที่มาอยู่ในที่มืด³⁸ ดังนั้นในช่วงนี้จึงเปลี่ยนมาให้ผู้ชายขึ้นไปคุยกับผู้หญิงบนเตียงเพื่อเจ้าของบ้านจะได้รู้ว่าใครเป็นใคร ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการที่คนมีเมียมากและหลากหลายขึ้นทำให้การควบคุมทางสังคมย่อหย่อนลง ขณะเดียวกันผู้ชายก็เริ่มสามารถมีเมียได้หลายคนก็ได้ ซึ่งแสดงถึงสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปคือคนเริ่มมีทรัพย์สินสะสมมากขึ้นจึงทำให้ไม่ต้องใช้แรงงานแบบยังชีพด้วยแรงงานในครอบครัวจนผู้ชายไม่สามารถหาเลี้ยงเมียหลายคนได้เหมือนเดิม

การที่คนเศรษฐกิจดีขึ้นยังแสดงให้เห็นในรูปของประเพณีการเอาเมีย ซึ่งในช่วงนี้ได้เริ่มเรียกร้องให้ฝ่ายชายต้องเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น โดยในช่วงนี้เมื่อมีการฉุดฉีกเกิดขึ้นในตอนกลางคืน รุ่งเช้าฝ่ายผู้หญิงต้องไปบอกฝ่ายผู้ชาย จากนั้นราว 3 วันผู้ชายจะต้องไปไหว้ผีที่บ้านเจ้าสาวด้วยเงินมากน้อยตามแต่ตกลงกัน จากนั้นอีก 3-4 วันผู้ชายจะพาเพื่อนไปบ้านผู้หญิงโดยเอาถุงใส่เนื้อหมูไปด้วยเพื่อไปมอบให้พ่อแม่และญาติของฝ่ายหญิง โดยจะต้องเอาส่วนขาหมูไปมอบให้กับพ่อแม่ของ

³⁷ สัมภาษณ์ นายศรีนวล จิตสุข(25)

³⁸ สัมภาษณ์ นายศรีนวล จิตสุข(25)

ฝ่ายหญิง ส่วนอื่นๆก็มอบให้กับญาติของฝ่ายหญิงให้ครบทุกครอบครัว จากนั้นครอบครัวของฝ่ายหญิงก็จะจัดสิ่งของเล็กๆ น้อยๆ ตอบแทนให้กับฝ่ายชายและเพื่อนที่ไปด้วยกัน อีก 3-4 วันฝ่ายชายต้องนำถุงของฝ่ายหญิงไปคืนและต้องมีสิ่งของใส่ถุงให้ไปด้วย จากนั้นฝ่ายหญิงก็จะหาวันดีเพื่อทำพิธีเอาขันไปขอฝ่ายชายมาอยู่บ้านฝ่ายหญิง แล้วฝ่ายชายก็ไปอยู่ที่บ้านของฝ่ายหญิงเลยโดยไม่ต้องอยู่บ้านเดิมอีกระยะหนึ่งเหมือนแต่ก่อน³⁹ รูปแบบการเอาเมียที่เกิดขึ้นใหม่นี้จึงต้องใช้จ่ายมากขึ้น และแรงงานผู้ชายจะถ่ายเทไปอยู่ที่ครอบครัวของฝ่ายหญิงอย่างรวดเร็วและเด็ดขาดกว่าเดิม อันแสดงให้เห็นถึงการระดมแรงงานเพื่อสร้างผลผลิตให้กับครอบครัวใหม่มีความเข้มข้นขึ้น

การติดต่อกับผีโดยผ่านม้าขี่ ก่อนหน้านั้นมีเพียงหอผีบ้านกองแขกเหนือเท่านั้นที่มีม้าขี่ แต่หออื่นๆ ไม่มีม้าขี่มาก่อน แม้แต่หอพ่อเจ้าคำแดงก็เป็นเพียงคำบอกเล่าว่าเคยมีม้าขี่ แต่ก็เลิกมีม้าขี่มาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าแล้ว ต่อมาในช่วงปลายทศวรรษ 2490 ถึงต้นทศวรรษ 2500 พบว่าได้มีม้าขี่เกิดขึ้นถึง 3 หอ คือในราวปลายทศวรรษ 2490 นางมูล อธิการได้เริ่มเป็นม้าขี่ให้กับหอผีพ่อเมืองหรือเจ้าคำหมื่นซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านกองแขกเหนือแต่สมาชิกส่วนใหญ่เป็นคนบ้านกองแขกได้โดยเลี้ยงผี 3 ปีต่อครั้ง ต่อมาอีก 2-3 ปีนางมูลก็ยังได้เป็นม้าขี่ให้กับหอผีเสื้อบ้านกองแขกใต้ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่เคยมีม้าขี่มาก่อนเลยด้วย⁴⁰ ในช่วงทศวรรษ 2500 นางแสง ทาวะดีก็ได้เริ่มเป็นม้าขี่ให้กับหอเจ้าหลวงคำแดง และได้เปลี่ยนการเลี้ยง *ขวบเมื่อ* (เลี้ยงประจำปี) จาก 12 ปีต่อครั้งเป็น 3 ปีต่อครั้ง⁴¹ การได้เป็นม้าขี่ของนางแสงทำให้นางคำ สมหมายและลูกหลานซึ่งนับถือพ่อเจ้าคำแดงมาก่อนไม่พอใจเพราะไม่เชื่อว่าพ่อเจ้าคำแดงจะเลือกนางแสงซึ่งเป็นคนนอกถึงผีปู่ย่ามาเป็นม้าขี่ นางคำและลูกหลานราว 7-8 ครอบครัวจึงได้แยกหอผีออกไปตั้งที่กล่าวมาแล้ว⁴²

การมีม้าขี่ทำให้ชาวบ้านไปขอความช่วยเหลือและเข้าเป็นสมาชิกของหอผีนั้นๆ กันมาก เช่น คนกองแขกเหนือเกือบทั้งหมดจะเป็นสมาชิกของหอเจ้าหลวงคำแดง คนกองแขกใต้จำนวนมากเป็นสมาชิกของหอพ่อเมืองหรือเจ้าคำหมื่น สิ่งเหล่านี้จะแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงบางอย่างขึ้นในชุมชนทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนและสับสน ในขณะที่กลไกการแก้ปัญหาแต่เดิม เช่น ระบบผีปู่ย่าคงจะมีข้อจำกัด ดังนั้นการขอความช่วยเหลือจากม้าขี่ก็สามารถเข้ามาทดแทนได้ คนจึงเข้าไปเป็นสมาชิกมาก ทำให้หอผีเสื้อบ้านและผีปู่ย่ามีลักษณะคาบเกี่ยวกับการเป็นผีเจ้านายมาก

³⁹ สัมภาษณ์ นายศรีนวล จิตสุข(25), นายจันต๊ิบ นิปุณะ(64)

⁴⁰ สัมภาษณ์ นางมูล คัดสม(48)

⁴¹ สัมภาษณ์ นางแสง ทาวะดี(3)

⁴² การได้รับเลือกให้เป็นม้าขี่ของแต่ละคนจะเริ่มจากการที่คนผู้นั้นป่วยหนักอยู่นานจนหมดเมื่อทำนายว่าผีได้เลือกให้เป็นม้าขี่แล้ว เมื่อตกลงใจเป็นม้าขี่ความเจ็บป่วยจึงหาย สัมภาษณ์ นางแสง ทาวะดี(3),นางมูล คัดสม(48)

ขึ้น และนำเสนอถึงเหตุว่าหอผีเสื้อบ้านกองแขกเหนือซึ่งเป็นบ้านที่อุดมสมบูรณ์กว่าบ้านกองแขกใต้ นั้น แม้จะมีม้าขี่คือนางคำ อนาคต แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ไปขอความช่วยเหลือนักโดยมักจะไปความช่วยเหลือ ในกรณีที่เป็นเรื่องใหญ่ๆ ส่วนหอผีบ้านกองแขกใต้คนจะขอความช่วยเหลือกันมากแม้จะเป็นเรื่องไม่ ใหญ่โตนัก เช่น ความเจ็บไข้ พิจารณาในแง่การเพิ่มขึ้นของม้าซึ่งจึงเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลง ด้านการทำมาหากินของชาวบ้าน ขณะเดียวกันชาวบ้านก็ได้อาศัยม้าซึ่งเป็นที่พักเพื่อติดต่อขอความช่วยเหลือแก้ไขความเดือดร้อนมากขึ้น

ระบบศรัทธาวัด เดิมนั้นศรัทธาวัดแต่ละหมวดยังไม่มีการแบ่งเป็นประเภท การเก็บเงิน สมาชิกของหมวดก็จะร่วมทำบุญด้วยเงินหรือข้าวตามแต่ศรัทธา⁴³ ต่อมาในราวกลางทศวรรษ 2500 ชาวบ้านได้เริ่มแยกสมาชิกในแต่ละหมวดเป็นประเภท และเริ่มกำหนดอัตราเก็บที่แน่นอน การ แยกประเภทของสมาชิกจะพิจารณาในที่ประชุมร่วมกันของคนในชุมชนโดยพิจารณาจากการมีทรัพย์สิน ของผู้นั้น ถ้ามีทรัพย์สินมากก็จะจัดอยู่ในประเภทที่ 1 ต้องเสียเงินมากที่สุด หรือ เสียเป็นข้าว 3 ถัง ประเภทที่ 2 มีทรัพย์สินปานกลางต้องเสียเงินลดหลั่นลงมา หรือเสียเป็นข้าว 2 ถัง และ ประเภทที่ 3 มีทรัพย์สินน้อยจะเสียเงินน้อยที่สุด หรือเสียเป็นข้าว 1 ถัง การกำหนดแบ่งประเภท ดังกล่าวช่วงแรกคนที่ถูกเลือกให้อยู่ประเภทที่ 1 มักจะไม่ค่อยยอมรับ บางหมวด หัวหมวดซึ่งเป็น คนยากจน ต้องประกาศว่าถ้าใครไม่เป็นตนจะเป็นเองคนจึงยอมรับกัน⁴⁴ ข้าวสารที่ได้มาจะนำไป ขายเป็นเงินเพื่อนำมาใช้จ่ายในวัด เช่น ชื้อน้ำมันก๊าด เก็บไว้ร่วมงานบุญกับวัดอื่น ถ้าไม่พอก็จะ เก็บเพิ่ม

การแยกแยะศรัทธาวัดเป็นประเภทต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าฐานะของชาวบ้านเริ่มแตกต่างกัน อย่างชัดเจนมากขึ้นแล้ว นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าเงินยังเข้ามามีบทบาทยิ่งขึ้นด้วย

ส่วนประเพณีความเชื่ออื่น ๆ ไม่พบมีความเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจจะเป็นเพราะเป็นความเชื่อที่ยัง คงทำหน้าที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านอยู่ เช่น การห้ามตัดไม้รอบบริเวณหมู่บ้าน เพราะชาว บ้านยังคงต้องหาอาหารจากป่าอยู่ ประกอบกับพื้นที่ป่าเหล่านี้เป็นที่ลาดชันและมีก้อนหินขรุขระมาก ยากแก่การทำไร่ ความเชื่อเรื่องการเลี้ยงผีฝ่ายและรูปแบบการจัดสรรน้ำของชาวบ้านก็ยังคงมี ประโยชน์ต่อชาวบ้าน การเลี้ยงผีไร่ ฝืนา ผีถ้ำปู่บ่อ ซึ่งแสดงถึงความเคารพและอ่อนน้อมต่อ ธรรมชาติก็ยังจำเป็นสำหรับการทำไร่ และทำนา ซึ่งยังต้องให้ความสำคัญกับความอุดมสมบูรณ์ของ ธรรมชาติ การเลี้ยงผีเจ้าหลวงที่บ้านท่าผาซึ่งทำกันมาตั้งแต่ยุคยังชีพก็ยังคงปฏิบัติอยู่ ดังนั้นจะ เห็นว่าชาวบ้านจะรักษาประเพณีที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองเอาไว้ ขณะเดียวกันก็พร้อมที่จะปรับ เปลี่ยนประเพณีความเชื่อบางอย่างที่เริ่มไม่เหมาะสม ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้น

⁴³ สัมภาษณ์ นายตีบ โมตาลี(4)

⁴⁴ สัมภาษณ์ นายตีบ โมตาลี(4)

1.6 โอกาสที่ไม่เท่าเทียมกันในการปรับตัว

พื้นฐานสำคัญของยุคยังชีพคือ การปลูกข้าวไร่ เมื่อถึงยุคนั้นซึ่งประชากรเพิ่มมากขึ้น โดยในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 25 บ้านกองแขกเหนือและกองแขกใต้มีประชากรประมาณ 7-8 ครอบครัวเท่านั้น⁴⁵ ต่อมาช่วงปลายยุคยังชีพและต้นยุคนั้นราวพุทธศตวรรษ 2470-2480 จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 80 หลังคาเรือน⁴⁶ ดังนั้นจึงทำให้ชาวบ้านเริ่มไม่มีความมั่นคงนักในการมีที่ดินมาทำไร่ข้าว จึงพยายามสร้างระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลขึ้นในแปลงไร่ข้าว พร้อมกับหาทางบุกเบิกที่นาไปด้วย แต่คนที่ไม่สามารถบุกเบิกที่นาได้ก็ยังคงต้องทำไร่ข้าวเป็นหลัก คนที่สามารถบุกเบิกที่นาได้ก็พยายามขยายที่นาของตนออกไป ในขณะที่คนไม่มีที่นาก็พยายามสะสมทรัพย์สินและหาทางบุกเบิกที่นาเช่นกัน ดังนั้นในยุคนี้อาจเกิดความแตกต่างทางฐานะกันมากขึ้น โอกาสในการปรับตัวของชาวบ้านก็ไม่เท่าเทียม ทางออกของชาวบ้านก็มีหลายทางขึ้น เช่น การพยายามเริ่มปลูกพืชเพื่อขาย การปลูกฝิ่น ซึ่งเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนที่ไม่มีที่นาหรือทรัพย์สินมากอยู่แล้วให้ยังมีมากขึ้น ในที่นี้จะยกกรณีของการปรับตัวในเงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ และแนวทางการปรับตัวแต่ละแนวได้ชัดเจนขึ้น คือ การปลูกฝิ่นและพืชเพื่อขาย กรณีการขยายที่นาเพิ่มของคนที่มีที่นาอยู่แต่เดิม และกรณีการปรับตัวของคนไม่มีที่นา

การปลูกฝิ่นและพืชเพื่อขาย

เมื่อมีการบุกเบิกนากันมากขึ้น ชาวบ้านบางคนก็เริ่มปลูกพืชเพื่อขายในนา ในช่วงหลังจากเกี่ยวข้าวแล้วก็จะเป็นการหารายได้ โดยปลูกในนาของตนหรืออาจขอใช้ที่นาของญาติพี่น้องในการปลูก⁴⁷ ช่วงเวลาที่ปลูกจะปลูกในหน้าหนาวซึ่งปริมาณน้ำในลุ่มน้ำแม่หลุมมีน้อย ดังนั้นผู้ที่ปลูกคือคนที่อยู่บ้านกองแขกเหนือซึ่งได้น้ำก่อนบ้านกองแขกใต้ พืชที่ปลูกคือ ถั่วเหลือง หอม แต่ก็ไม่มีใครปลูกเพื่อขายมากนักเพราะไม่มีพ่อค้ามารับซื้อ เมื่อปลูกแล้วต้องหาไปขายเองที่บริเวณที่ราบแม่แจ่มหรือที่จอมทองซึ่งไม่ค่อยมีคนซื้อนักเพราะมักจะปลูกกินเองในครอบครัวอยู่แล้ว นอกจากนี้เนื่องจากการปลูกพืชเพื่อขายต้องใช้เวลารอผลผลิต ดังนั้นคนที่หาเข้ากินค่าจึงรอคอยไม่ได้ ในราวพุทธศตวรรษ 2490 พบว่าคนที่ปลูกเพื่อขายมีเพียง 2-3 คนเท่านั้น คือ นายตีบ โมตาลี นายมุก ทาวะดี นายสุข คัดสม⁴⁸ ดังนั้นการปลูกพืชเพื่อขายในช่วงนี้จึงไม่ได้สร้างรายได้ให้ชาวบ้านมากนัก ชาวบ้านบางคนจึงแปรรูปโดยนำถั่วเหลืองมาทำเป็นถั่วเน่าขาย และส่วนใหญ่คน

⁴⁵ สัมภาษณ์ พระปวน ประภาโส(41),นายดวงตา สุขศรี(2),นายเว่ย เตป็น(45)

⁴⁶ สัมภาษณ์ นายหนิ้ว ทาวะนา(40)

⁴⁷ สัมภาษณ์ นายตีบ โมตาลี(4)

⁴⁸ สัมภาษณ์ นายหนิ้ว ทาวะนา(4),นายมา คัดสม(12)

ยังคงหาของป่าไปขายด้วย เช่น หายางไม้เป่า ไม้แะ หาบไปแลกข้าวสารที่จอมทอง⁴⁹ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าข้าวที่ชาวบ้านปลูกได้นั้นไม่พอกิน

ส่วนการปลูกฝิ่นของชาวบ้านกองแขกนั้น คนกองแขกจะไปปลูกฝิ่นกันเกือบทุกครอบครัว⁵⁰ โดยเริ่มปลูกกันอย่างน้อยตั้งแต่ทศวรรษ 2490 มาแล้ว⁵¹ การไปปลูกฝิ่นจะปลูกช่วงหลังจากปลูกข้าวเสร็จแล้ว เวลาจึงไม่ซ้ำซ้อนกัน พื้นที่ที่ชาวบ้านกองแขกไปปลูกมากคือบริเวณลุ่มน้ำแม่คงคา เพราะมีที่ดินกว้าง ปลูกได้ผลผลิตดี และเดินทางสะดวกกว่าลุ่มน้ำแม่หล⁵²

ชาวบ้านกองแขกเหนือจะไปปลูกฝิ่นมากกว่าชาวบ้านกองแขกใต้ คนที่ปลูกฝิ่นส่วนมากจะปลูกเท่าที่แรงงานในครัวเรือนสามารถจะทำได้ มีเพียง 3-4 รายเท่านั้นที่มีทุนมากพอที่จะจ้างคนอื่นได้ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รายได้จากการปลูกฝิ่นมากกว่า กลุ่มนี้คือคนที่อยู่บ้านกองแขกเหนือ และมีนาข้าวมาก เช่น นายก้อน นายหมื่น เป็นต้น

กรณีการขายที่นาเพิ่มของคนที่มีที่นามากมาก่อน

คนกลุ่มนี้มักจะให้คนที่ไม่มีที่นามาทำนาผ่าเก้งด้วย จึงมีข้าวเหลือมาก เมื่อมีการปลูกฝิ่นก็สามารถสะสมทรัพย์สินได้จากการปลูกฝิ่นอีกทางหนึ่ง ทำให้สามารถจ้างคนมาบุกเบิกที่นาเพิ่มให้กับตนเองได้อีก ดังเช่น กรณีของ นายอนันต์ อนาคต

บ้านเดิมของนายอนันต์ อนาคต อยู่บ้านข้างเค็งซึ่งอยู่ในที่ราบแม่แจ่ม ต่อมาได้เข้ามาเป็นครูที่โรงเรียนบ้านกองแขกในช่วง พ.ศ. 2482-2488 และแต่งงานที่บ้านกองแขก จากนั้นก็มาเป็นครูที่บ้านกองแขกอีกครั้งหนึ่งจนเกษียณ ในช่วง พ.ศ. 2494-2506 นายอนันต์ ได้จ้างคนในหมู่บ้านและชาวปากะญอมาบุกเบิกที่นาให้ตนจนมีที่นาเป็นจำนวนมาก⁵³ จากนั้นก็แบ่งให้ชาวบ้านมาทำนาผ่าเก้ง⁵⁴ และยังได้ขึ้นไปปลูกฝิ่นในช่วงที่มีการปลูกฝิ่นด้วย⁵⁵ นอกจากนี้นายอนันต์ยังสามารถส่งลูก 3 คนไปเรียนต่อในช่วงทศวรรษ 2490-2500 จนลูกได้รับราชการ ถือว่าเป็นชาวบ้านกองแขกรุ่นแรกที่ได้เรียนต่อ เพราะหลังจากนั้นก็ไม่มีนักเรียนบ้านกองแขกคนไหนเรียนต่ออีกเลย จนถึงช่วงต้นทศวรรษ 2520 การส่งลูกเรียนต่อถือได้ว่าเป็นการปรับตัวอย่างหนึ่งของชาวบ้าน เพราะจะทำให้ผู้เรียนและครอบครัวมีทางเลือกมากขึ้นกว่าการทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว

⁴⁹ สัมภาษณ์ นายตีบ โมตาลี(4)

⁵⁰ สัมภาษณ์ นางประไพ ธาติ(19)

⁵¹ สัมภาษณ์ นายวิโรจน์ สมหมาย(24)

⁵² สัมภาษณ์ นายวิโรจน์ สมหมาย(24), นายแก้ว เจริญผล(11)

⁵³ สัมภาษณ์ นายตีบ โมตาลี(4), นายสะเปอ พรสมบุญศรี (106)

⁵⁴ สัมภาษณ์ นายตีบ โมตาลี(4)

⁵⁵ สัมภาษณ์ นางประไพ ธาติ(19)

การขยายที่นาของคนที่มีที่นามากมาก่อนคนอื่น ๆ ก็มีลักษณะคล้ายกัน บางคนก็อาจค้าวัวต่างเพื่อสะสมทรัพย์สินด้วย เช่น ปู่เซ็ง งามช่วง ปู่หมื่น สมหมาย⁵⁶

การปรับตัวของคนที่ไม่มื้ที่นา

แม้จะมีการบุกเบิกที่นามากขึ้นแต่ที่นาเหล่านั้นก็มักเป็นของคนที่มีทรัพย์สินมาก คนส่วนใหญ่ของบ้านกองแขกมักไม่มีที่นา หรือมีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งไม่พอต่อการบริโภค คนกลุ่มนี้ต้องรับจ้างคนมื้ที่นา หรือหาของป่าและยังคงยึดการทำไร่เอาไว้เป็นฐานสำคัญ ขณะเดียวกันก็พยายามหาทางบุกเบิกที่นาไปด้วย โดยถ้าสามารถสะสมทรัพย์สินได้ระดับหนึ่งจนพอจะมีเวลาไปบุกเบิกที่นาได้ หรือมีแรงงานในครอบครัวมากพอก็อาจจะบุกเบิกที่นาทีละน้อย หรือรวมกลุ่มกับเพื่อนบ้านบุกเบิกที่นาด้วย แต่การบุกเบิกนาของคนกลุ่มนี้ก็เป็นไปอย่างช้า ๆ ดังนั้นคนกลุ่มนี้จึงมักมีข้าวไม่พอกิน ต้องหาทางหาข้าวทางอื่นด้วย เช่น กรณีของ นายดีบ โมตาลี

นายดีบ โมตาลี เกิดเมื่อประมาณ พ.ศ. 2468 ที่บ้านกองแขกเหนือ เป็นลูกของนายสิงห์แก้ว โมตาลี และนางทุ ซึ่งเป็นชาวปากกระญอจากบ้านอมเม็งที่กำพร้าพ่อแม่ และมาอยู่กับคนเมืองตั้งแต่เล็ก ๆ พ่อแม่ของนายดีบเป็นคนยากจน ไม่มีที่นามาก่อน พออายุได้ 22 ปีนายดีบก็เอาเมียแล้วทำนาผ่าเก็งกับคนที่มีนาเรื่อยมา เช่น นาของนายอนันต์ อนาคต นาของปู่เซ็ง งามช่วง นาของนายแบน ใจอ่อน การทำนาต้องเช่าควายของคนอื่นมาทำด้วยอัตรา ข้าวเจือ (พันธุ์ข้าว) 1 ถัง ต้องเสียค่าเช่าควาย 20 ถัง จึงทำให้ข้าวไม่พอกินโดยแต่ละปีจะขาดข้าวนานประมาณ 6-7 เดือนติดต่อกัน (ราวเดือน 7 เดือน - เดือนเก็ง) ต้องยืมข้าวกินด้วยอัตราการยืม 10 ถัง ปีต่อไปต้องคืน 18 ถัง ในกรณีที่หาบไปคืนเอง หรือ 20 ถัง ในกรณีที่เจ้าของข้าวมาหาบข้าวไปเอง ต่อมานายดีบจึงตัดสินใจเลิกทำนาผ่าเก็งหันมาทำไร่ โดยให้เมียทำไร่เป็นหลัก ตนไปทำงานรับจ้างเสริมอีกทางหนึ่งทำให้ลดการขาดแคลนข้าวลงเหลือปีละ 2 เดือน (ราวเดือน 11-12 เดือน)

ขณะนั้น(ราวทศวรรษ 2480-2500) คนที่มีนามิ่ไม่มากนัก ส่วนมากจะไม่มีนาเช่นเดียวกับนายดีบ พวกที่ไม่มีนาจะไปรับจ้างในนาของคนที่มีนา โดยถ้าไปทำงาน 2 วัน เจ้าของนาจะให้ข้าวเปลือก 1 ถัง และยังรับจ้างอื่น ๆ เช่น รับจ้างบุกเบิกนาที่บ้านกองแขกและบ้านอื่น ๆ นายดีบเคยไปรับจ้างบุกเบิกนาให้ชาวปากกระญอบ้านขุนแปะ รับจ้างชุดเหมือง อัตรา 1 เส้น ต่อ 37 บาท ซึ่งมักต้องรวมกันไป 2-3 คน เฉลี่ยแล้วได้ค่าตอบแทนวันละ 2 บาท (ขณะนั้นค่าเงิน 2 บาทสามารถซื้อข้าวสารได้ 1 ถัง) นอกจากนี้นายดีบยังเคยเลี้ยง วัว ควาย หมู แบ่งลูกกับคนในหมู่บ้าน แต่เลี้ยงไม่ไหวจึงต้องส่งคืน บางครั้งก็หาของป่า เช่น ยางไม้ไปขายที่จอมทอง และยังคงปลูกหอมหาบไปขายที่แม่แจ่มกิโลกรัมย์ละ 50 สตางค์ แต่ก็ต้องเลิกเพราะไม่ค่อยมีคนซื้อ เป็นต้น

⁵⁶ สัมภาษณ์ นายแบน ใจอ่อน(5)

ก่อนหน้านี้ชาวบ้านไม่รู้จักวิธีแปรรูปไม้ด้วยเลื่อยมาก่อนจนในราวต้นทศวรรษ 2490 นายตีบ และชาวบ้านกองแขกจึงเริ่มรู้จักวิธีแปรรูปไม้ด้วยเลื่อย เนื่องจากชาวบ้านได้จ้างชาวบ้านจากแม่สอย อ.จอมทอง มาเลื่อยไม้เพื่อทำวัด นายตีบจึงไปฝึกเลื่อยไม้ด้วยเลื่อยมือ (เลื่อยตั้ง)⁵⁷ นายตีบจึงได้รู้จักวิธีแปรรูปไม้ด้วยเลื่อย และฝึกสอนให้คนอื่นในหมู่บ้านราว 5-6 คน จากนั้นจึงได้รับจ้างเลื่อยไม้สัก ซึ่งมีมากบริเวณหมู่บ้านให้กับคนในหมู่บ้าน และคนที่ราบแม่แจ่มที่ต้องการสร้างบ้านด้วยไม้สัก แต่นายตีบก็ยังคงมีฐานะยากจน ต้องสร้างกระท่อบอยู่ และย้ายไปเรื่อย ๆ บางครั้งต้องกินฝ้ายอยู่ ได้ยุงข้าวของญาติพี่น้อง

ต่อมาเมื่อลูกโตขึ้นก็ได้ช่วยกันทำมาหากิน จนสามารถสร้างกระท่อมที่ถาวรขึ้น แต่ก็ยังคงไม่มีทรัพย์สินสะสมสัก ขณะเดียวกันก็พยายามหาทางให้ลูกได้มีอาชีพอื่น เช่น ส่งลูกคนหนึ่งไปกับครู ซึ่งมาสอนที่โรงเรียนบ้านกองแขกโดยครูคนนั้นได้ให้ลูกนายตีบให้ไปเป็นช่างซ่อมรถยนต์ เครื่องยนต์อยู่ที่กาญจนบุรี ลูกอีกคนหนึ่งเป็นลูกจ้างที่ ออป. แม่เฒ ส่วนลูกอีก 3 คนยังทำมาหากินอยู่ที่บ้านกองแขก เช่น บางคนไปทำไร่แถวห้วยกลางบ้าน ซึ่งได้ผลผลิตไม่มากนัก เป็นต้น

จะเห็นว่าการปรับตัวของนายตีบเพื่อให้มีที่นาค้นเข้ามา นายตีบเพิ่งสามารถมีเวลาพอที่จะบุกเบิกที่นาได้ในช่วงกลางทศวรรษ 2520 นี้เอง และสามารถสร้างบ้านแข็งแรงจากการสะสมไม้มา 5-6 ปี ได้ในราวกลางทศวรรษ 2530 พร้อมกับย้ายบ้านไปอยู่ที่บ้านกองแขกใหม่เหนือ แม้กระนั้น การบุกเบิกที่นาในยุคนี้ก็มีปัญหาเรื่องขาดน้ำเพราะทำเลที่บุกเบิกเป็นที่นาไม่ดี จึงทำให้ปลูกข้าวไม่ได้ผล ดังนั้นแม้ถึงปลายทศวรรษ 2530 นายตีบ ซึ่งอายุมากแล้ว ก็ยังคงขาดแคลนข้าวอยู่เสมอ และพยายามหาทางออกโดยการปลูกผัก เลี้ยงหมู ทำยัดข้าย หนึ่งช่วงที่มีการปลูกฝิ่นนั้น นายตีบไม่ได้ปลูกฝิ่นด้วยเพราะต้องหาเข้ากินค่า

ส่วนคนที่ยากจนไม่มีที่นาที่สามารถปรับตัวจนมีที่นามากได้ภายหลังนั้นพบว่า มีเพียง 1 ราย เท่านั้น คือ นายแบน ใจอ่อน

นายแบน ใจอ่อน เกิดเมื่อ พ.ศ. 2470 ที่บ้านป่าแ่ง ซึ่งอยู่ในที่ราบแม่แจ่ม ได้เข้ามาแต่งงานที่บ้านกองแขกเหนือกับนางแจ้ โมตาลี⁵⁸ ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่มีที่นามาก่อน นายแบนจึงพาครอบครัวไปทำไร่ที่บ้านทุ่งย่าหลี่ พร้อมกับซื้อวัวตัวเมีย 1 ตัว และรับจ้างทำนาไปด้วยจนมีข้าวเหลือมาก วัวก็ออกลูกขยายจำนวนออกจนสามารถค้าวัวต่างในหน้าแล้งได้ด้วย ทำให้นายแบนสามารถซื้อนาบริเวณบ้านแม่หลูจากคนเมืองที่ซื้อต่อมาจากชาวปกาเกอะญอบ้านแม่หลูอีกทอดหนึ่งได้ จากนั้นก็บุกเบิกนาที่ทุ่งย่าหลี่ และบริเวณใกล้บ้านกองแขกได้อีกจนสามารถให้ผู้อื่นมาทำนาแบ่งเก็บได้ ขณะเดียวกันก็มีรายได้จากวัวต่างด้วย โดยใช้วัวต่างรับจ้างขนของ เช่น รับจ้างเพื่อนบ้านขนข้าวจากที่

⁵⁷ จนทำให้ไม้กระดกที่มตาข้างซ้ายของนายตีบบอด

⁵⁸ น้องสาว นายตีบ โมตาลี

นากลับบ้าน รับจ้างขนสินค้าจากจอมทองให้กับร้านค้าในแม่แจ่ม รวมทั้งใช้วิธีต่างในการค้าขาย เช่น ซื้อเหมียงจากสะเมิง ซื้อสินค้าจากจอมทอง หรือ ฮอด จำพวก ข้าวสาร เกลือ ปลาหู น้ำ อ้อย น้ำตาล น้ำมันก๊าด เสื้อผ้า ไปขายทางแม่แจ่ม ชุนยวม⁵⁹ ต่อมาราวทศวรรษ 2510 เมื่อถนน ดินขึ้นจึงเลิกค้าขายต่าง เพราะมีรถเข้ามาแทน นายแบนจึงพาครอบครัวซึ่งมีลูก 10 คน กลับมาตั้งบ้านอยู่ บริเวณที่เป็นบ้านกองแขกใหม่เหนือเป็นคนแรกในราวกลางทศวรรษ 2510⁶⁰ จนปัจจุบันนี้ถือได้ว่านาย แบนเป็นคนมีฐานะคนหนึ่ง

ดังนั้นจึงจะเห็นว่าในยุคนี้คนได้พยายามบุกเบิกที่นาขึ้นมากขึ้น แต่โอกาสในการบุกเบิกที่นามี ไม่เท่ากันจึงทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำกันมาก ชาวบ้านจะสร้างโอกาสในการบุกเบิกที่นาโดยการ สะสมทรัพย์สินจากหลายวิธี เช่น การมีข้าวมาก การค้าขายต่าง การปลูกฝิ่น จึงเกิดความ สัมพันธ์เชิงชุดรัดกันอย่างเด่นชัดขึ้นระหว่างคนที่มีโอกาสน้อยกับคนที่มีโอกาสมาก อย่างไรก็ตามเนื่อง จากที่ราบบริเวณบ้านกองแขกมีไม่มากนัก ดังนั้นคนที่บุกเบิกที่นาได้ก่อนจึงบุกเบิกพื้นที่หมดไป คน ส่วนใหญ่จึงยังคงต้องทำไร่เป็นหลักอยู่เช่นเดิม

ฝิ่นในยุคนี้จึงมีความสำคัญที่เป็นสิ่งที่เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามาหาประโยชน์ แต่โอกาสของ คนไม่เท่ากัน โดยฝิ่นได้เอื้อประโยชน์ให้กับคนที่มีโอกาสอยู่แล้วให้มีโอกาสมากยิ่งขึ้น ในขณะที่ คนที่มีโอกาสน้อยอยู่แต่เดิมไม่ได้ประโยชน์จากฝิ่นโดยตรงนัก เพราะคนที่มีโอกาสน้อยเหล่านี้นัก จะไม่มีทุนจะปลูก คนกลุ่มนี้จึงได้รับประโยชน์จากการปลูกฝิ่นโดยทางอ้อม เช่น การรับจ้างบุกเบิกที่ นาให้กับผู้ที่ร่ำรวยจากฝิ่นซึ่งต้องการแรงงานในการบุกเบิกมากขึ้น เป็นต้น ซึ่งถ้าพิจารณาเชิงเปรียบ เทียบแล้วการได้ประโยชน์ของคนกลุ่มนี้ได้สร้างประโยชน์ต่อการระดมทุนของคนที่มีโอกาสมากกว่า และบางครั้งการต้องทำงานหนักขึ้นยังทำให้คนกลุ่มนี้ต้องเสียเปรียบมากขึ้น เช่น กลายเป็นผู้ติดฝิ่น ในขณะที่ผู้มีโอกาสมากกว่าจะสามารถสะสมทุนได้ทั้งจากการทำนาและการปลูกฝิ่นเพราะระยะเวลา การปลูกฝิ่นและทำนาไม่ซ้อนทับกัน อย่างไรก็ตามบทบาทในการสร้างความเปลี่ยนแปลงของฝิ่นต่อ บ้านกองแขกก็ยังไม่เด่นชัด เท่าที่มีต่อชุมชนชาวปกาเกอะญอกลุ่มแม่หลูซึ่งเป็นบริเวณที่มีการปลูกฝิ่นอยู่ ใกล้ ๆ ชุมชน ในยุคนี้นายบ้านกองแขกจึงยังคงทำไร่เป็นหลักในขณะที่บางคนสามารถสะสมที่นาได้ มาก บางคนก็บุกเบิกที่นาได้ไม่มากนัก ในการพยายามสะสมที่นาและพยายามปรับตัวด้านอื่น ๆ เพื่อสร้างความมั่นคงต่อชีวิตในยุคนี้ได้ทำให้เกิดความ สัมพันธ์เชิงชุดรัดและเกิดความเหลื่อมล้ำกันมาก ขึ้น นอกจากนี้การขยายตัวออกไปจับจองที่ไร่กว้างออกไปตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ได้ทำให้เกิด ความขัดแย้งกับรัฐในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ที่บริเวณหัวดอยและหลังปงดังกล่าว

⁵⁹ สัมภาษณ์ นายแบน ใจอ่อน(6)

⁶⁰ หลังจากนั้นก็มีคนอื่นเข้าไปตั้งบ้านเรือนบริเวณบ้านกองแขกใหม่เหนือเพิ่มขึ้น

1.7 ลักษณะการสะสมทุน

ยุคเฟื่องคือการเริ่มหลุดออกจากวิถียังชีพมากขึ้นของชาวบ้าน คนที่มีโอกาสได้เริ่มสะสมทุนทั้งจากการปลูกฝิ่นและแนวทางอื่น ถ้าเปรียบเทียบกับ การสะสมทุนในบริเวณที่ราบแม่แจ่ม ในช่วงเวลาเดียวกันจะเห็นว่าการสะสมทุนของชาวบ้านกองแขกไม่เข้มข้นเท่า โดยยังมีลักษณะวิถียังชีพอยู่สูง เช่น การสะสมทุนในรูปของที่ดิน การขายผลผลิตการเกษตร การปลูกฝิ่น เป็นต้น พบว่า การเริ่มให้ความสำคัญและเริ่มสะสมทุนของชาวบ้านเกิดจากการที่การผลิตแบบยังชีพเริ่มไม่ให้ความมั่นคงในชีวิตได้เท่าในอดีต คนที่มีโอกาสสะสมทุนได้จะเป็นผู้ที่มีฐานะดีมาก่อนหน้านี้ เช่น นายก้อน คัดสม หรือเป็นผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านและมีเงินทุน เช่น นายอนันต์ อนาคต ซึ่งเป็นคนช่างเค่งที่มาเป็นครูใหญ่และตั้งถิ่นฐานที่บ้านกองแขก หรือเป็นผู้ที่ขยันและมีประสบการณ์พิเศษ เช่น นายแบน ใจอ่อนที่เคยเป็นคนยากจน เคยเป็นพ่อค้าวัวต่าง และสามารถสะสมทุนจนมีฐานะขึ้นมาได้

การสะสมทุนของคนเหล่านี้แม้จะไม่เข้มข้นรุนแรงเท่าที่เกิดขึ้นกับนายทุนในที่ราบแม่แจ่ม แต่ก็แสดงให้เห็นลักษณะความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันกับผู้ที่มีโอกาสน้อยกว่า เช่น การทำนาผ่าเก็ง การจ้างแรงงานเพื่อขุดที่นาให้ได้มากซึ่งในแง่หนึ่งก็เป็นการแย่งชิงทรัพยากรเช่นกัน จนทำให้ชาวบ้านที่มีโอกาสน้อยไม่สามารถปรับตัวได้ดังกรณีของนายตีบ โมดาลี้ดังกล่าวแล้ว ในขณะที่คนที่สะสมทุนได้มากก็มีโอกาสปรับตัวได้มากเช่น นายอนันต์ สามารถส่งลูกเรียนได้ถึง 3 คน นายก้อน นายแบนก็สามารถสร้างฐานะเป็นมรดกแก่รุ่นลูกได้มาก ลักษณะการสะสมทุนเช่นนี้ต่างออกไปจากยุคยังชีพที่แม้จะมีความพยายามสะสมทรัพย์สินเช่นกันแต่ก็ยังยึดถือการอยู่รอดร่วมกันของชุมชนสูงกว่าด้วย ในขณะที่การสะสมทุนในช่วงนี้มีลักษณะสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวตัวเองมากขึ้น และมีการเชื่อมต่อไปสู่ตลาดและการเคลื่อนตัวของเศรษฐกิจการเมืองภายนอกมากขึ้น เช่น การปลูกฝิ่น รวมทั้งการจับจองที่ดินที่เริ่มนำมาใช้ปลูกพืชเพื่อขายบ้างแล้ว หรือเริ่มทำนาเพื่อให้ได้ข้าวพอกินในครอบครัวหรือเหลือไว้ขาย เป็นต้น เงินตราจึงเข้ามามีบทบาทมากขึ้น อย่างไรก็ตามการสะสมทุนในช่วงนี้ยังไม่ได้เชื่อมต่อกับเครือข่ายภายนอกนักนอกจากการปลูกฝิ่น โดยยังเป็นการรวบรวม “ทุน” ในขั้นต้นเท่าที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นของตนเท่าที่ทำได้ แต่ก็พื้นฐานสำคัญในการเชื่อมต่อกับเครือข่ายภายนอกเพื่อขยายทุน หรือเปิดโอกาสการปรับตัวให้กว้างขึ้นในช่วงถัดไปจากนี้

2. ชุมชนชาวปกากะญอ

ยุคฝืนของชุมชนชาวปกากะญอในลุ่มน้ำแม่หลุก็เป็นพัฒนาการที่สืบเนื่องมาจากยุคยังชีพ โดยเฉพาะตั้งแต่ช่วงปลายยุคยังชีพเป็นต้นมา ซึ่งได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในชุมชนชาวปกากะญออันเนื่องมาจากประชากรที่เพิ่มขึ้น เพราะคนพื้นราบได้เข้ามาจับจองที่ดินบริเวณรอบนอกที่ราบแม่แจ่มมากขึ้นรวมทั้งบริเวณลุ่มน้ำแม่หลุ และบทบาทของรัฐที่เข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้นดังที่กล่าวไปแล้ว เงื่อนไขเหล่านี้ทำให้การใช้ทรัพยากรในลุ่มน้ำเริ่มตึงเครียดมากขึ้น เมื่อถึงยุคฝืนฝืนได้เข้ามารองรับวิถีชีวิตที่เริ่มเปลี่ยนไป ความเปลี่ยนแปลงที่เริ่มเกิดขึ้นมาก่อนหน้านั้นมีทิศทางที่ชัดเจนขึ้น ฝืนยังทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อระบบความสัมพันธ์ของคน ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำและมีสถานะเชิงขั้วตึงมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงในยุคนี้ยังเกิดขึ้นกับประเด็นความเชื่อซึ่งถือว่าการปรับตัวของชาวบ้านด้วยเช่นกัน

ในช่วงปลายยุคยังชีพ การที่ชาวปกากะญอเริ่มตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร เริ่มบุกเบิกที่นา เริ่มพยายามหาเงิน เริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านความเชื่อ เช่น กรณีของความเชื่อเรื่องครุพานั้น ถือได้ว่าเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ แต่ในช่วงดังกล่าวยังไม่มีสิ่งใดที่มารองรับสถานการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นได้ ชาวบ้านจึงยังคงทำไร่ข้าว พร้อมกับเลี้ยงวัวควายโดยการปล่อยในป่าเพื่อเป็นทุนสำรองในการนำไปแลกข้าวจากชุมชนอื่น หรือการหาของป่า หรือไปรับจ้างเพื่อแลกข้าวเป็นหลัก ตั้งแต่ประมาณทศวรรษ 2480 เมื่อเริ่มมีการปลูกฝืนซึ่งถือได้ว่าเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดหนึ่ง ฝืนจึงเข้ามารองรับวิถีชีวิตที่เริ่มเปลี่ยนไปของชาวบ้าน และฝืนได้มีบทบาทสำคัญในยุคนี้จนถึงประมาณทศวรรษ 2520

2.1 พัฒนาการการปลูกฝืนในลุ่มน้ำแม่หลุ

ในราวทศวรรษ 2470 ได้มีชาวม้งโยกย้ายเข้ามาหาที่ปลูกฝืนในบริเวณลุ่มน้ำแม่ยะ แม่คงคา ซึ่งอยู่ใกล้กับลุ่มน้ำแม่หลุ ในช่วงนั้นชาวปกากะญอจากลุ่มน้ำแม่หลุ และลุ่มน้ำใกล้เคียง เช่น ลุ่มน้ำแม่หม่ม เป็นต้น มักจะไปหารับจ้างเพื่อแลกข้าวเนื่องจากข้าวไม่พอกินจึงไปรับจ้างในไร่ฝืนของชาวม้ง ทำให้ชาวปกากะญอเริ่มติดฝืนบ้างแล้ว รวมทั้งพ่อหลวงบิโพ ต่อมาราวต้นทศวรรษ 2480 ชาวม้งได้มาขออนุญาตพ่อหลวงบิโพเพื่อปลูกฝืนในลุ่มน้ำแม่หลุบริเวณตีนผาห้วยห้วยหอม ชาวปกากะญอก็ไปรับจ้าง คนที่ติดฝืนบางคนต้องเอาข้าวสารหรือกล้วยไปแลกฝืน จากม้งก็มี⁶¹ แต่กลุ่มชาวม้งก็เข้ามาปลูกฝืนอยู่ในลุ่มน้ำแม่หลุเพียง 3-4 ปีเท่านั้นชาวปกากะญอก็ไปขอร้องให้เลิกปลูกเพราะบริเวณที่ชาวม้งขยายปลูกฝืนเป็นบริเวณป่าที่เป็นต้นน้ำซึ่งในความเชื่อของ

⁶¹ สัมภาษณ์ นายอ้าย(91)

ชาวปกากะญอจะห้ามเข้าไปตัดไม้ ประกอบกับมีชาวม้งล้มตายลง 4-5 คนรวมทั้ง “ตั้งข้าว”⁶² ของชาวม้ง ดังนั้นชาวม้งจึงอพยพออกไปอยู่ที่ลุ่มน้ำแม่แรกและลุ่มน้ำแม่กลาง⁶³ ซึ่งมีพื้นที่กว้างกว่าลุ่มน้ำแม่หล

หลังจากชาวม้งโยกย้ายออกไปได้ 5-6 ปี ในราวกลางทศวรรษ 2480 ก็มีคนเมืองเริ่มขึ้นมาจับจองที่ปลูกฝิ่นบริเวณลุ่มน้ำแม่หล คนแรกที่ขึ้นมาจับจองคือ บุญโต บ้านป่าหนาดซึ่งอยู่ในที่ราบแม่แจ่ม ชาวปกากะญอก็ห้ามปรามอีก บุญโตจึงไปนำจำค่าครองซึ่งเป็นตำรวจที่แม่แจ่มขึ้นมาเจรจากับชาวบ้าน จำค่าครองให้ชาวปกากะญออนุญาตให้สามารถบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำไร่ฝิ่นที่ไหนก็ได้ในพื้นที่ฝั่งซ้ายของน้ำแม่หลซึ่งอยู่คนละฝั่งกับที่ตั้งชุมชน⁶⁴ ชาวปกากะญอจึงต้องยอมให้คนเมืองขึ้นไปปลูกฝิ่นได้ คนเมืองจึงเริ่มขึ้นไปจับจองพื้นที่ปลูกฝิ่นกันมาก หลังจากมีคนเมืองขึ้นมาปลูกฝิ่นได้ราว 2-3 ปี ชาวปกากะญอจึงได้เริ่มปลูกฝิ่นเองบ้าง⁶⁵

พื้นที่ปลูกฝิ่นในลุ่มน้ำแม่หลจะอยู่ฝั่งซ้ายมือของลำน้ำแม่หลในบริเวณที่สูงที่มักเป็นเขตต้นน้ำ เช่น บริเวณห้วยห้วยหอม ห้วยผาผึ้ง ดอยเลี่ยม ตลอดไปถึงลุ่มน้ำแม่แรก โดยเฉพาะบริเวณดอยเลี่ยมนั้นมีที่เหมาะกับการปลูกฝิ่นและมีคนไปปลูกมาก จนมีการตั้งกาดขายของบนดอยเลี่ยมขึ้น นอกจากนี้ต่อมายังมีคนทดลองปลูกฝิ่นทางฝั่งขวาที่อยู่ใกล้ชุมชนซึ่งเป็นป่าแพะนั้นพบว่าบางจุดก็สามารถปลูกฝิ่นได้ผลดี ดังนั้นบริเวณที่ปลูกฝิ่นจึงมักเป็นคนละที่กับพื้นที่ทำไร่ข้าว มีเพียงบางที่ที่สามารถปลูกได้ผลดีทั้งไร่ข้าวและฝิ่น และบริเวณนั้นหลังจากปลูกฝิ่นแล้วก็มักปลูกข้าวได้ผลดีขึ้น⁶⁶ อย่างไรก็ตามพื้นที่ที่ปลูกฝิ่นก็เป็นพื้นที่ที่ชาวปกากะญอใช้เป็นที่พักผ่อนชั่วคราวเลี้ยงตามธรรมชาติ ดังนั้นคนที่ขึ้นไปปลูกฝิ่นทุกแปลงจะต้องทำรั้วกันชั่วคราวเข้าไปกินดินด้วย

ช่วงแรกที่เริ่มปลูกฝิ่นนั้น การปลูกฝิ่นเป็นสิ่งไม่ผิดกฎหมายหากได้รับใบอนุญาต ทางอำเภอจะมอบอำนาจให้พ่อหลวงปิโพเป็นผู้พิจารณาออกใบอนุญาตให้ผู้ที่จะปลูกฝิ่น โดยใบอนุญาต 1 ใบจะใช้ได้กับผู้ปลูก 3 คน เมื่อปลูกแล้วจะขายให้กับโรงฝิ่นของจำเวดซึ่งตั้งอยู่ที่จอมทอง หรือขายให้ผู้ขึ้นไปซื้อถึงแปลง ดังนั้นการปลูกฝิ่นจึงทำให้ชาวปกากะญอไม่ต้องไปรับจ้างไกลบ้าน บางคนที่มีความพร้อมก็สามารถปลูกฝิ่นเอง และสะสมทรัพย์สินมาบุกเบิกที่นาหรือซื้อวัวควายเพิ่มได้มาก อย่างไรก็ตามชาวปกากะญอส่วนใหญ่จะรับจ้างในไร่ฝิ่นของผู้อื่นเพื่อ

⁶² หมายถึงผู้นำในการประกอบพิธีกรรม

⁶³ สัมภาษณ์ นายอ้าย(๑1)

⁶⁴ ความจริงบริเวณฝั่งขวาส่วนใหญ่เป็นป่าแพะ ไม่เหมาะสำหรับปลูกฝิ่นอยู่แล้ว

⁶⁵ สัมภาษณ์ นายอ้าย(๑1)

⁶⁶ สัมภาษณ์ นายอ้าย(๑1)

แลกข้าวกินเท่านั้นเพราะไม่สามารถรอผลผลิตฝิ่นได้
มาก⁶⁷

และมีชาวปกากะญอได้ติดฝิ่นเป็นจำนวน

ในช่วงที่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เริ่มห้ามปลูกฝิ่นอย่างเด็ดขาดในราวต้นทศวรรษ 2500 ทำให้การปลูกฝิ่นน้อยลงไปช่วงหนึ่ง โดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ. 2502 ซึ่งฝิ่นได้กลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย แต่เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจรขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีใน พ.ศ. 2506 ชาวบ้านก็เริ่มปลูกกันมากกว่าเดิม พร้อมๆ กับที่ราคาฝิ่นก็ยิ่งสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว⁶⁸ และการเก็บภาษีเถื่อนของเจ้าหน้าที่โดยเฉพาะว่า เสาร์กับจ้าว⁶⁹ ก็ยังดำเนินต่อไป เหตุที่ชาวบ้านใช้การปลูกฝิ่นเป็นการปรับตัวอย่างหนึ่งก็เพราะการปลูกฝิ่นไม่ต้องใช้พื้นที่ปลูกมากนักจึงไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ผลตอบแทนก็อยู่ในระดับที่สูงพอสมควร ซึ่งสอดคล้องกับความจำเป็นต้องใช้เงินตราและสะสมทรัพย์สินของชาวบ้านในยุคนี้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าฝิ่นเป็นพืชเพื่อขายที่เหมาะสมกับการปรับตัวของชาวปกากะญอในหลายประการดังกล่าว โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับ การส่งเสริมพืชทดแทนฝิ่นในยุคหลังซึ่งทำให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมมากกว่าการปลูกฝิ่น การปลูกฝิ่นในลุ่มน้ำแม่หลูได้หมดไปในทศวรรษ 2530 นี้เอง รวมระยะเวลาที่มีการปลูกฝิ่นในบริเวณลุ่มน้ำแม่หลูประมาณ 50 ปี

2.2 การปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตแบบยังชีพในยุคฝิ่น

แม้ชาวปกากะญอจะเริ่มปลูกฝิ่น หรือรับจ้างปลูกฝิ่นกันมากขึ้นอันเป็นช่องทางให้สามารถสะสมทรัพย์สินได้แต่ชาวปกากะญอส่วนใหญ่สามารถปลูกฝิ่นได้ไม่มากนัก หรือไม่สามารถปลูกได้เลย ชาวบ้านจึงยังคงให้ความสำคัญกับการมีข้าวกิน มีที่ดินที่สามารถทำไร่หรือทำนา หรือการมีวัวควายมาก ซึ่งจะเป็นหลักประกันว่าจะทำให้มีข้าวอย่างพอเพียงเป็นสำคัญ ดังนั้นรายได้ที่เกิดจากการปลูกฝิ่นจึงมักถูกนำมาซื้อข้าวกิน ซื้อที่นา หรือจ้างคนเบิกที่นา หรือซื้อวัวควาย ขณะที่ทุกคนยังคงยึดการปลูกข้าวไร่เพื่อให้มีข้าวกินเป็นหลักไว้เช่นเดิมซึ่งถือได้ว่าการทำไร่เป็นลักษณะของวิถีชีวิตแบบยังชีพที่ชาวบ้านยังคงรักษาไว้ อย่างไรก็ตามการปลูกฝิ่นและการที่อัตราการให้ทรัพยากรลุ่มน้ำเริ่มตึงเครียดมากขึ้นก็ได้ทำให้ชาวบ้านมีการปรับตัวในการจัดการทรัพยากร ทำให้ลักษณะของวิถีชีวิตแบบยังชีพของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะพบได้ในการทำไร่ข้าวของชาวบ้านอันถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของวิถีชีวิตแบบยังชีพของชาวบ้าน การบุกเบิกที่นา และการเลี้ยงวัวควาย

⁶⁷ สัมภาษณ์ นายบุญส่ง นันทวิเชียรชม(83),นายมิฐู เจนจิตสันติ(78)

⁶⁸ สัมภาษณ์ นายอินทร์ทอง เจริญโรจน์(112)

⁶⁹ สัมภาษณ์ นายอ้าย(91)

การทำไร่

ในยุคผืนข้อปฏิบัติในการปลูกข้าวไร่ที่ให้ความสำคัญกับความอุดมสมบูรณ์ได้ถูกบีบให้ต้องเลิกปฏิบัติไปหรืออ่อนลง ในยุคยังชีพการทำไร่ข้าวจะให้ความสำคัญกับความสมบูรณ์ของธรรมชาติ ชาวบ้านจึงมีประเพณีที่แสดงถึงความเคารพต่อธรรมชาติ และมีข้อห้ามต่างๆ เพื่อรักษาความสมบูรณ์ของธรรมชาติเอาไว้ เมื่อถึงยุคผืน แม้พื้นที่ที่ใช้ปลูกผืนส่วนใหญ่จะไม่ซ้อนทับกับพื้นที่ปลูกข้าว แต่ก็มักเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำซึ่งชาวบ้านเคยห้ามทำลายมาก่อน ดังจะพบว่าชาวบ้านได้ต่อต้านการปลูกผืนของชาวม้งและคนเมืองในช่วงแรกๆ และพื้นที่ปลูกผืนบางพื้นที่ก็ซ้อนทับกับพื้นที่ทำไร่ เมื่อไม่สามารถห้ามการปลูกผืนได้ชาวบ้านจึงต้องยอมให้มีการปลูกผืน และมีพื้นที่ในการหมุนเวียนทำรือน้อยลง อย่างไรก็ตามแม้จะมีการใช้พื้นที่ในการปลูกผืนมากแต่ยุคนี้ก็ถือว่าไร่ไ้มียังคงมีมาก เพราะการปลูกผืนนั้นใช้พื้นที่ไม่มากนัก และบางพื้นที่ก็ไม่เหมาะที่จะใช้ปลูกทั้งผืนและข้าวไร่ พื้นที่ปลูกผืนมักอยู่สูงขึ้นไปไกลจากบริเวณใกล้ชุมชนซึ่งเป็นบริเวณที่เหมาะสมสำหรับปลูกข้าวไร่มากพอสมควร ขณะเดียวกันประชากรของชาวปกากะญอก็ยังคงไม่มากนัก ทำให้ชาวบ้านยังคงทำไร่หมุนเวียนได้แม้จะทำให้มีพื้นที่น้อยลง ดังจะพบว่าในราวทศวรรษ 2500 พื้นที่ทำไร่บริเวณใกล้บ้านแม่หลและบ้านห้วยทรายมีน้อยลงทำให้มีคนออกไปหาพื้นที่ทำไร่ไกลออกไปจนลำบากต่อการขนข้าวกลับเมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จจึงได้ตั้งเป็นชุมชนใหม่ขึ้นคือบ้านห้วยญเอ็ก⁷⁰

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในการปลูกข้าวไร่คือประเพณีความเชื่อแต่เดิมของการทำไร่หลายอย่าง ไม่สามารถทำได้อีกต่อไป หรือถูกบังคับให้ต้องเลิกไป เช่น การห้ามฟันไร่บริเวณป่าขุนน้ำ การเลี้ยงผีซึ่งกระทำโดย ญีโซ่ว ก็ต้องทำกันเองหลังจากหมดตำแหน่งญีโซ่วไป นอกจากนี้จากการเปรียบเทียบกับชุมชนปกากะญอที่อื่นพบว่าชุมชนปกากะญอในลุ่มน้ำแม่หลไม่มีความเชื่อหลายอย่างที่ชุมชนที่อื่นมี เช่น ไม่มีการห้ามทำไร่บริเวณกวดอย ไม่มีการเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น ซึ่งประเพณีความเชื่อเหล่านี้อาจจะเคยมีมาก่อนแต่ได้หยุดชะงักไปหลังจากที่ไม่มีตำแหน่งญีโซ่วและหลังจากถูกบีบจากการปลูกผืนทำให้ประเพณีความเชื่อที่มีมาแต่เดิมขาดช่วงไปได้

การบุกเบิกที่นา

การหันมาให้ความสำคัญกับการทำนามากขึ้นได้แสดงว่าวิถีชีวิตในระบบคิดของชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนไปจากยุคยังชีพ การบุกเบิกที่น่ายังทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการที่ดิน รวมถึงการตั้งถิ่นฐานด้วย พบว่าในลุ่มน้ำแม่หลได้มีการบุกเบิกที่นามาตั้งแต่วาดต้นพุทธศตวรรษที่ 25 แล้วในบริเวณบ้านแม่หลซึ่งมีที่ราบขนาดใหญ่กว่าลุ่มน้ำอื่น ๆ อย่างไรก็ตามการบุกเบิกที่นาบริเวณนี้ส่วนใหญ่จะบุกเบิกกันมากในราวทศวรรษ 2460-2470 ซึ่งเป็นช่วงที่มีคนเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณบ้านแม่หลอย่างถาวรมากขึ้น อันเป็นระยะเวลาก่อนที่จะมีการเริ่มปลูกผืน หลังจาก

⁷⁰ สัมภาษณ์ นายสะเปอ พรสมบูรณ์ศรี(106)

การบุกเบิกในช่วงนี้แล้วต่อมาก็มีการบุกเบิกเพิ่มเพียงเล็กน้อยเนื่องจากที่ราบที่เหมาะสมมีน้อยลง ส่วนใหญ่หลังจากการบุกเบิกในช่วงนี้แล้วจะเป็นการเปลี่ยนมือซื้อขายนาที่มีอยู่แต่เดิมมากกว่า โดยที่นาที่บุกเบิกในช่วงทศวรรษ 2460-2470 คือ

- (1. หุ้งฝ่ายตัววอ ฝ่ายอยู่ที่หินก้อนใหญ่เบิกในราวต้นศตวรรษ 2400)
2. หุ้งฝ่ายห้วยผาฝั่งเส้นล่าง ผู้บุกเบิก คือ ปู่เตอะเหลอะ กับ ปู่น้อยหล้า
3. หุ้งฝ่ายห้วยหวายหอม ผู้บุกเบิกคือ ปู่ที่ บ้านยางล้าน มาเอาเมีย ย้านแม่หลุ มาบุกเบิก เบิกราวทศวรรษ 2460
4. หุ้งฝ่ายลุ่มบ้านจำปอย ผู้บุกเบิกคือน้อยตึก กับปู่หมื่น ซึ่งอยู่บ้านกองแขกมาเบิกราวทศวรรษ 2460
5. หุ้งฝ่ายห้วยปากอสาบบน ผู้บุกเบิกเป็นชาวปากกะญอ บุกเบิกราวทศวรรษ 2460
6. หุ้งฝ่ายห้วยปากอสาบล่าง คนเมืองชื่อปู่พิวจากบ้านทับ ซึ่งมาอยู่บ้านทุ่งย่าหลิ มาบุกเบิก ราวทศวรรษ 2470

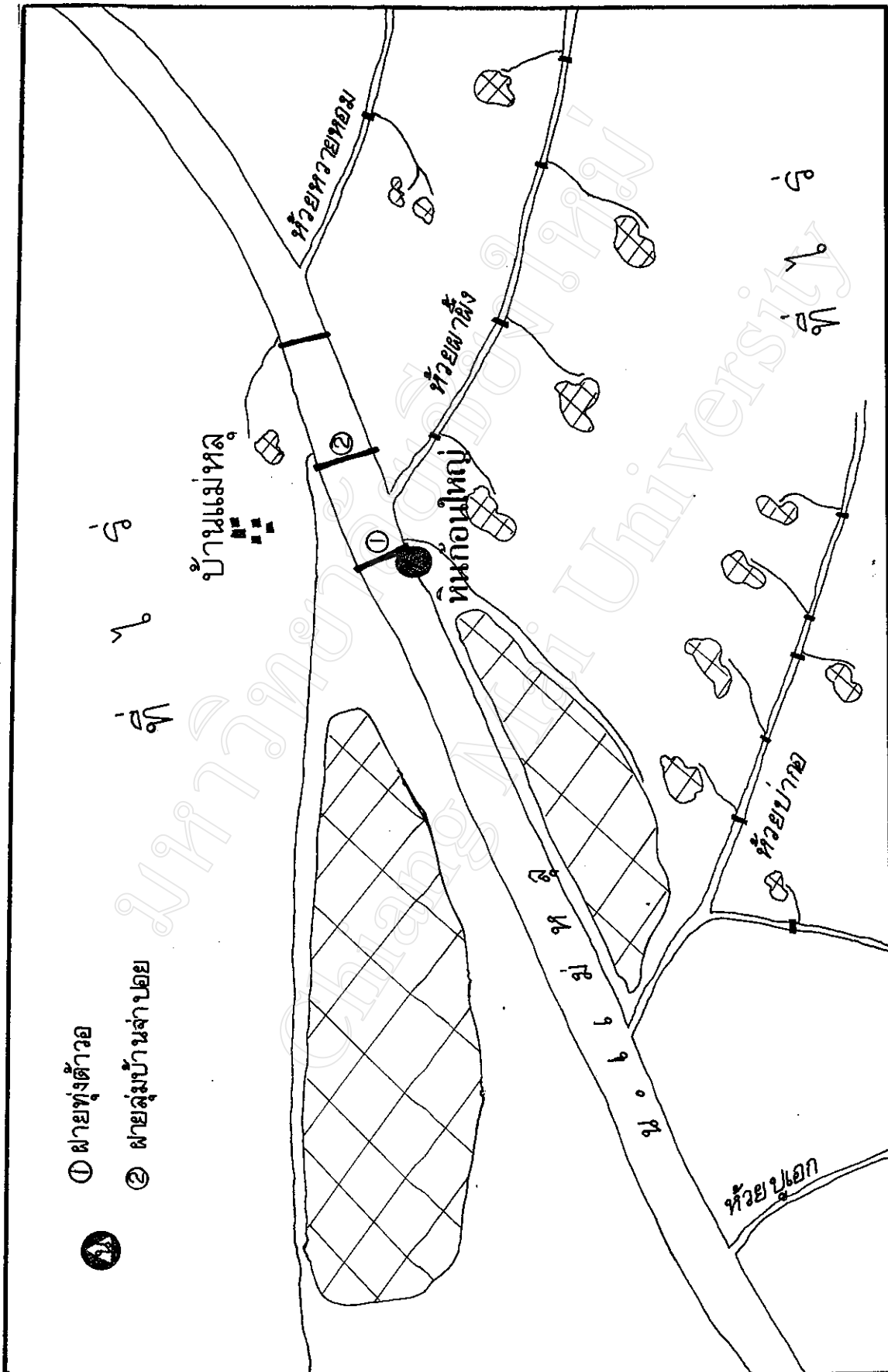
ต่อมาราวทศวรรษ 2490 ปู่ปันแก้ว ซึ่งเป็นคนเมืองมาเอาเมียเป็นชาวปากกะญอที่บ้านแม่หลุ ก็ขุดฝ่ายห้วยผาฝั่งสาบบน และราวปลายทศวรรษ 2510 นายพะเดอะกับนายปาแฮ ก็ขุดฝ่ายที่อยู่ห้วยผาฝั่งเหนือฝ่ายของปู่ปันแก้วขึ้นไปอีก⁷¹

นอกจากบริเวณบ้านแม่หลุแล้วบ้านปากกะญอในลุ่มน้ำแม่หลุอีกบ้านหนึ่งที่สามารถบุกเบิกที่นาได้ คือ บ้านป่าเลา การบุกเบิกนาของบ้านป่าเลาเริ่มบุกเบิกเล็กน้อยในช่วงก่อนที่จะมีการปลูกฝิ่น ต่อมาสามารถบุกเบิกขยายได้มากในยุคฝิ่น ผู้ที่เข้ามาบุกเบิกคือนายอ้าย นายแดง โชคสุข ทรัพย์สิน และนายหล้าพะเจ๊ะ ซึ่งเป็นผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรในบ้านป่าเลาเป็นกลุ่มแรก

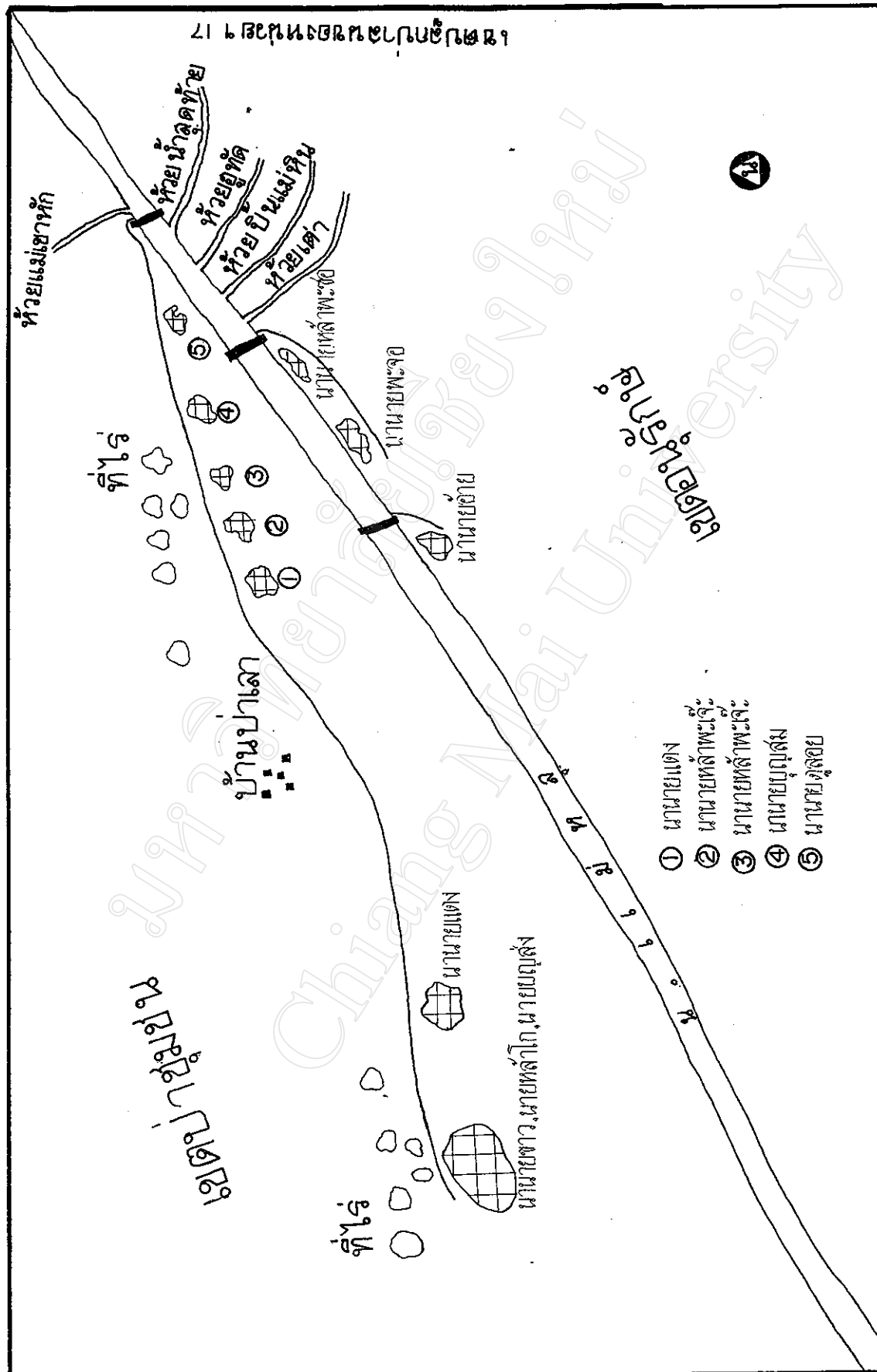
การบุกเบิกนาของบ้านป่าเลาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการเปลี่ยนแปลงความคิดของชาวบ้านเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินจากการทำไร่มาเป็นการบุกเบิกที่นาว่าชุมชนจะให้การยอมรับว่าการถือครองที่นานั้นที่ดินจะเป็นของเจ้าของที่นาอย่างสมบูรณ์ ลักษณะพื้นที่ของบ้านป่าเลามีความลาดชันมาก มีที่ราบเพียงเล็กน้อยและอยู่กระจัดกระจาย เดิมบริเวณดังกล่าวเป็นที่ทำไร่ข้าวของชาวปากกะญอ การบุกเบิกนาจะเริ่มจากการสำรวจว่าที่ใดมีที่ราบพอจะเบิกนาได้บ้าง แล้วขุดลำเหมืองผ่านเหนือที่ราบเหล่านั้น ชาวบ้านจะถือว่าที่ดินที่อยู่ได้ลำเหมืองเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ขุดเหมือง จะไม่มีผู้ใดเข้าไปทำไร่หรือบุกเบิกที่นาในบริเวณดังกล่าว การขุดเหมืองผ่านเหนือที่ราบจึงเป็นการจับจองที่ดินไว้ก่อนแล้วค่อย ๆ เบิกนาไปที่ละเล็กละน้อย ต่อมาก็มีคนเข้ามาอยู่บ้านป่าเลาเพิ่มขึ้นและขอที่ดินได้เหมืองจากนายอ้ายเบิกเป็นที่นาของตน คือนายบุญสม และ

⁷¹ สัมภาษณ์ นายพะเดอะ เจนจิตสันติ(65), นายพะเลอะ(67) โปรดดูรูปที่ 4.2

รูปที่ 4.2 แผนที่สังเขปการจัดการน้ำเฉพาะที่ดินบ้านแม่หลู

รูปที่ 4.3 แผนการจัดการน้ำ ที่ดิน และป่าของบ้านป่าเลา

นายหล้าพะซอ ที่ดินได้เหมืองบางแห่งนายอ้ายก็ยังคงทำไร่ข้าวและยกให้ลูกเมื่อลูกออกเรือนใหม่ ต่อมาลูกก็เอาไปบุกเบิกเป็นที่นาภายหลังก็มี

การมีที่นาจะทำให้เจ้าของที่นาสามารถปลูกข้าวในที่นาได้ทุกปี พร้อม ๆ กับสามารถทำไร่ข้าวไปด้วยก็ได้เพราะเวลาในการปลูกข้าวไม่ซ้ำซ้อนกันจึงทำให้ได้ข้าวมากกว่าการทำไร่อย่างเดียว ผลผลิตจากการทำนามีความสม่ำเสมอว่าการทำไร่ เมื่อมีการปลูกฝิ่น คนที่มีนาก็มักจะสามารปลูกฝิ่นได้มาก และอาจนำรายได้จากฝิ่นมาบุกเบิกนาเพิ่มได้อีก หรือเอาไปซื้อวัวควายไว้เป็นทรัพย์สินสะสมก็ได้

การเลี้ยงวัวควาย

ชาวปกากะญอจะเลี้ยงวัวควายไว้ทุกครอบครัวอย่างน้อยครอบครัวละ 1-2 ตัวเพราะการเลี้ยงวัวควายจะสามารถนำไปขายเอาเงินมาซื้อข้าว เป็นการผ่อนคลายการออกไปรับจ้างได้นอกจากนี้การเลี้ยงวัวควายยังเลี้ยงได้ไม่ยากนัก เพียงแต่ปล่อยให้วัวควายหากินเองตามป่าเขาเท่านั้น บางครั้งคนจากที่ราบแม่แจ่ม ซึ่งไม่มีที่ปล่อยวัวควายก็นำวัวควายมาให้ชาวปกากะญอเลี้ยงปันลูกก็มี⁷² การเพิ่มจำนวนวัวควายก็ได้จากการตกลูก แต่การเลี้ยงแบบปล่อยบางครั้งวัวควายก็ตายได้ เช่น ชนกันจนตกภูเขา ถูกเสือกัดตาย เป็นต้น

การมีวัวควายมากจะทำให้เมื่อถึงยุคฝิ่นผู้ที่มิ้ววัวควายมากจะสามารถปลูกฝิ่นได้มากด้วย และสามารถซื้อวัวควายเพิ่มได้มากภายหลัง หรือกรณีของปู่ตาดีบ้านแม่ยางล้านที่เริ่มปลูกฝิ่นที่ดอยเลี่ยมเป็นคนแรก⁷³ จนสามารถซื้อช้างได้ 2 เชือก⁷⁴ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการสะสมทรัพย์สินอยู่ในรูปของสัตว์เลี้ยง ชาวปกากะญอทุกคนจึงมักเลี้ยงวัวควายไว้ทุกครอบครัว ทำให้การปลูกฝิ่นในยุคฝิ่นเจ้าของไร่ฝิ่นต้องทำรั้วล้อมไร่ฝิ่นไว้

การปรับตัวด้านการทำไร่ การทำนา และการเลี้ยงวัวควายจึงเป็นการจัดการทรัพยากรในสภาพที่มีความตึงเครียดมากขึ้นกว่ายุคยังชีพ เป็นการพยายามปรับตัวเพื่อรักษาวิถีแบบยังชีพไว้พร้อม ๆ กับหาช่องทางสะสมทรัพย์สินไปด้วย นอกจากนี้ในยุคนี้ชาวบ้านยังปรับตัวด้วยการปลูกฝิ่นอีกด้วย

⁷² สัมภาษณ์ นายอ้าย (91)

⁷³ โดยครั้งแรกถูกตำรวจจับติดคุก 1 ปี เพราะไม่ได้ขอใบอนุญาต เมื่อออกจากคุกจึงปลูกฝิ่นอีก

⁷⁴ สัมภาษณ์ นายอ้าย(91)

2.3 การปลูกฝืน

แม้ว่าในระยะแรกชาวปกากะญอจะต่อต้านการปลูกฝืนเพราะการปลูกฝืนทำให้ระบบการปลูกข้าวไร่ต้องเสียไป อันแสดงให้เห็นว่าชาวปกากะญอให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวมาก แต่เมื่อไม่สามารถคัดค้านการปลูกฝืนชาวปกากะญอจึงหันมาปลูกฝืนเองบ้าง อย่างไรก็ตามการปลูกฝืนก็มีข้อดีคือสามารถช่วยแก้ปัญหาการทำไร่ได้ข้าวไม่พอกินด้วยการเป็นรายได้เสริม การปลูกฝืนจะไม่ขัดแย้งกับการทำไร่ข้าวทั้งในด้านพื้นที่และช่วงเวลา ในด้านพื้นที่นั้นฝืนจะชอบขึ้นพื้นที่สูงซึ่งไม่สามารถปลูกข้าวได้เพราะในบริเวณดังกล่าวข้าวจะลึบเนื่องจากอากาศเย็น⁷⁵ หรือบางที่ที่ฝืนสามารถขึ้นได้ในพื้นที่ที่สามารถทำไร่ข้าวได้เมื่อเลิกปลูกฝืนมาปลูกข้าวไร่อีกครั้งจะทำให้ได้ผลผลิตข้าวดีกว่าเดิม⁷⁶ การปลูกฝืนยังใช้พื้นที่ปลูกไม่มากนักจึงไม่ทำลายความสมบูรณ์ของธรรมชาติจนเกินไป ในด้านช่วงเวลาที่ปลูก การปลูกฝืนก็เหลื่อมล้ำกับการทำไร่ข้าว รวมทั้งการทำนาด้วย นอกจากนี้ในด้านการตลาดก็มีผู้ขึ้นมาซื้อถึงแปลงปลูกและราคาก็สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะหลังจากที่ฝืนกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมายตั้งแต่ พ.ศ. 2502 เป็นต้นมา

ตารางเวลาของผู้ที่ปลูกทั้งข้าวไร่ ข้าวนา และฝืนคือ

เดือน 5 เมือง ฟันไร่ แต่ยังไม่เผา ทั้งไร่ราว 1-2 เดือน

เดือน 7 เมือง เผาไร่

เดือน 8 เมือง เผาที่เหลือที่ยังใหม่ไม่หมด , ไร่

เดือน 8 ข้างแรม - เดือน 9 เมือง ลงทำนา

เดือน 10 เมือง ปลูกข้าวเสร็จ , แฉ่วถาง เตรียมพื้นที่ปลูกฝืน

เดือน 11 เมือง เริ่มเอาหญ้าในไร่ข้าว

เดือน 11-12 เมือง หว่านเมล็ดพันธุ์ฝืน

เดือนกึ่งยง ถอนต้นฝืนที่แน่นทิ้ง , เอาหญ้าในไร่ฝืน

เดือนยี่-เดือน 3 เมือง เกียวข้าวไร่แล้วเกี่ยวข้าวนา

เดือน 3-4 เมือง กรีดฝืนหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว⁷⁷

จึงจะเห็นว่าเวลาของการปลูกฝืนไม่ขัดแย้งกับการทำข้าวไร่และทำนาเลย

การปลูกฝืนจะใช้แรงงานมากในช่วงเตรียมพื้นที่ปลูกและการเอาหญ้า การที่จะปลูกมากหรือน้อยจึงขึ้นอยู่กับว่ามีแรงงานหรือทุนมากน้อยเพียงใด ชาวปกากะญอส่วนใหญ่จะปลูกประมาณครอบครัวละ 2-3 งาน ถึง 1 ไร่ โดยใช้เฉพาะแรงงานในครอบครัว เพราะถ้าปลูก 2 ไร่ขึ้นก็มักจะต้อง

⁷⁵ สัมภาษณ์ นายอ้าย(91)

⁷⁶ สัมภาษณ์ นายอ้าย(91)

⁷⁷ สัมภาษณ์ นายตุลอย แจ่มมงคลไพร (93), นายบิลดา บุญมา(71)

จ้างแรงงานเพิ่มโดยเฉพาะช่วงการเอาหญ้า มีชาวปากะญอที่มีฐานะบางคนเท่านั้นที่สามารถปลูกได้ 2-3 ไร่ ในขณะที่คนเมืองบางคนสามารถปลูกได้ถึง 8 ไร่ก็มี⁷⁸

การเลือกพื้นที่ปลูกฝิ่นนั้นจะเลือกพื้นที่ที่ดินเย็น ดินไม่แน่นและต้องลาดชัน การเตรียมพื้นที่จะให้พื้นที่ บกม โดยการขุดร่องแล้วถากหญ้ากลบในร่อง การทำเช่นนี้จะทำให้หญ้าขึ้นไม่มาก เมื่อหมดฝนจะใช้พันธุ์ที่เก็บไว้จากการกรีดครั้งก่อนหว่าน พื้นที่ 1 ไร่ จะใช้พันธุ์ประมาณ 1 ลิตร แล้วใช้ควาคราดเพื่อกลบเมล็ดพันธุ์ หลังจากนั้น 1 เดือนฝิ่นจะงอกออกมาราว 2-3 นิ้ว จะต้องถอนฝิ่นทิ้งบ้างเพื่อไม่ให้แน่นเกินไป จากนั้นก็ต้องเอาหญ้า⁷⁹ จนกว่าจะกรีดได้ การปลูกฝิ่นไม่ต้องใช้ปุ๋ย⁸⁰ พื้นที่แต่ละแห่งจะใช้ปลูกติดต่อกันได้ราว 2-5 ปี แล้วแต่ความสมบูรณ์ของพื้นที่⁸¹

ผลผลิตฝิ่นที่ได้จากการปลูก 1 ไร่จะขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของพื้นที่ปลูก โดยจะได้ตั้งแต่ 1-2 ขา ถึง 2 ห่อ โดย 1 ขา เท่ากับน้ำหนักเงินแถบ 14 แถบ 1 ห่อ เท่ากับน้ำหนักเงินแถบ 140 แถบ (1.6 กิโลกรัม) การขายจะขายให้กับผู้ที่มาซื้อถึงแปลงปลูก ในราวปลายทศวรรษ 2500 ฝิ่น 1 ห่อขายได้ประมาณ 500 บาท ปัจจุบันราคาฝิ่นสูงขึ้นเป็นประมาณ ห่อละ 20,000 บาท⁸² แต่ในช่วงที่ยังมีการเก็บภาษีฝิ่นผลผลิตที่ได้ผู้ปลูกก็ต้องเสียภาษีให้รัฐ โดยใบอนุญาต 1 ใบ ซึ่งอนุญาตให้คนปลูก 3 คน จะต้องรวมกันขายฝิ่นให้รัฐ 1 ห่อด้วยราคาครึ่งหนึ่งของราคาเต็ม ต่อมาเมื่อฝิ่นเป็นสิ่งผิดกฎหมายก็มีเจ้าหน้าที่ขึ้นมาเก็บภาษีเถื่อนด้วยอัตราที่ไม่แน่นอน⁸³

พิจารณาในแง่นี้จะเห็นว่าการปลูกฝิ่นมีความสอดคล้องกับการพยายามปรับตัวในการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านในภาวะที่มีความตึงเครียดยิ่งขึ้นกว่ายุคยังชีพได้ดีเนื่องจากเป็นพืชที่ขึ้นได้ดีบนพื้นที่สูงในที่ที่ไม่ซ้อนทับกับที่ไร่ เป็นพืชที่ไม่ต้องใช้พื้นที่มากแต่ให้ผลตอบแทนสูงจึงไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมมากนัก ระยะเวลาของการปลูกก็เป็นช่วงที่ชาวบ้านว่างจากการทำไร่ทำนา ดังนั้นฝิ่นจึงเหมาะสมที่เข้ามารองรับความต้องการเงินตราของชาวบ้านในช่วงที่ชาวบ้านหลุดออกมาจากวิถีชีวิตแบบยังชีพมากขึ้น อย่างไรก็ตามการปลูกฝิ่นก็เป็นแหล่งผลประโยชน์อันทำให้แต่ละคนเข้าถึงได้ไม่เท่ากัน และฝิ่นยังเป็นยาเสพติดที่ส่งผลเสียต่อผู้เสพ ดังนั้นอีกแง่หนึ่งฝิ่นจึงทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการปรับตัวของชาวบ้านด้วย ดังนั้นในยุคนี้ฝิ่นจึงมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก

⁷⁸ สัมภาษณ์ นายอ้าย(๑1), นายแดง โชคสุขทรัพย์สิน(๑2)

⁷⁹ หมายถึงการกำจัดวัชพืช

⁸⁰ เพิ่งใช้บ้างในช่วงทศวรรษ 2520 นี้เอง

⁸¹ สัมภาษณ์ นายบิลลา บุญมา(71), นายอ้าย(๑1)

⁸² สัมภาษณ์ นายบิลลา บุญมา (71), นายอ้าย(๑1), นายอินทร์ทอง เจริญโรจน์(112)

⁸³ สัมภาษณ์ นายอ้าย(๑1)

2.4 โอกาสที่ไม่เท่าเทียมกันในการปรับตัว

แม้ว่าการปลูกฝิ่นจะสามารถเข้ามาแก้ปัญหารายได้ของชาวบ้านได้แต่การเข้าหาประโยชน์จากการปลูกฝิ่นของชาวบ้านก็ไม่ได้เท่ากันทุกคน ดังนั้นจึงเกิดความสัมพันธ์เชิงชุดรีดระหว่างผู้ที่ปรับตัวได้ไม่เท่าเทียมกัน ระบบความสัมพันธ์เชิงชุดรีดอันเกิดจากการปลูกฝิ่นนี้ได้แสดงให้เห็นชัดเจนว่าแตกต่างไปจากยุคยังชีพแล้ว แม้จะยังมีรูปแบบวิถีชีวิตแบบยังชีพ เช่น การทำไร่ อยู่ก็ตามแต่รูปแบบวิถีชีวิตแบบยังชีพก็มีอยู่เพื่อรองรับให้ระบบความสัมพันธ์แบบใหม่ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงชุดรีดดำเนินต่อไปได้ ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันนี้สามารถพิจารณาได้จาก 3 ประเด็นคือ 1. ความเสียเปรียบของคนที่ดิน 2. ความสัมพันธ์ของชาวปกากะญอในชุมชนเดียวกัน และ 3. ความสัมพันธ์ระหว่างชาวปกากะญอกับคนพื้นราบ

ความเสียเปรียบของคนที่ดิน

แม้ว่าสาเหตุหนึ่งของการเริ่มติดฝิ่นจะเกิดจากความคดโกง ยายกลอง และต้องการแสดงถึงความเป็นลูกผู้ชายของโดยเฉพาะคนหนุ่ม⁸⁴ แต่สาเหตุสำคัญของการติดฝิ่นก็ยังเกิดจากเหตุผลเชิงสังคมด้วย อันเนื่องมาจากสรรพคุณสำคัญของฝิ่น 2 ประการคือ เมื่อเสพแล้วจะทำให้ทำงานได้มากขึ้น และสามารถใช้เป็นยาได้

ชาวปกากะญอส่วนใหญ่จะมีข้าวไม่พอกิน ต้องหาเข้ากินค่า เมื่อมันเริ่มเข้ามาปลูกฝิ่น ชาวปกากะญอก็ไปรับจ้างมั่งและเริ่มติดฝิ่น ต่อมาเมื่อมีคนเมืองและชาวปกากะญอที่มีทุนเริ่มปลูกฝิ่น ชาวปกากะญอที่มีข้าวไม่พอกินก็จะไปรับจ้างในไร่ฝิ่นของคนเมือง และของชาวปกากะญอที่มีทุนโดยไม่สามารถปลูกฝิ่นเองได้ เนื่องจาก ไม่สามารถรวมผลผลิตฝิ่นได้หรือปลูกได้น้อย ขณะเดียวกันก็พยายามสะสมเงินเพื่อจะได้สามารถปลูกฝิ่นเองได้จึงต้องทำงานหนักขึ้น ดังนั้นจึงเริ่มสูบฝิ่น⁸⁵ ขณะเดียวกันการทำงานหนักขึ้นก็เป็นสาเหตุให้มีการเจ็บป่วยมากขึ้น ยิ่งทำให้ชาวบ้านต้องสูบฝิ่น จึงจะเห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งไม่มีข้าวพอกินจะติดฝิ่นกันมาก บางคนก็เป็นผู้ไม่มีความมั่นคงในชีวิต เช่น เวรอันมาจากที่อื่น ดังกรณีของนายคำ คำมาวัน⁸⁶ บางคนก็เป็นคนที่มีความอดทนต่ำลง เช่น กรณีของ อะลาญาคา ซึ่งเป็นผู้ที่มีเชื้อสายญีซัว ต่อมาก็ติดฝิ่นจนต้องหนีออกไปจากหมู่บ้าน⁸⁷ และน่าสังเกตว่าช่วงที่เริ่มมีการปลูกฝิ่นนั้นเป็นช่วงหลังจากที่มีการบุกเบิกที่นาามากแล้ว และคงจะเป็นช่วงที่มีการแบ่งนาเป็นมรดกให้ลูกหลาน ซึ่งทำให้อัตรารายแบ่งมีน้อยลงในขณะที่การ

⁸⁴ สัมภาษณ์ นายแดง โชคสุขทรัพย์สิน (92)

⁸⁵ สัมภาษณ์ นายพะเลอะ (67), นายแดง โชคสุขทรัพย์สิน (92)

⁸⁶ สัมภาษณ์ นายขึ้น คำมาวัน (85)

⁸⁷ สัมภาษณ์ นายฮ้าย อมรกิจพิง (63)

ทำไร่ข้าวก็ลำบากขึ้นกว่าเดิม ดังนั้นในช่วงนี้ชาวบ้านจึงขาดข้าวมากขึ้น และต้องทำงานมากขึ้น เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว ในขณะที่คนที่มีฐานะมักจะไม่ได้ดิ้น เช่น นายอ้าย นายบิลลา บุญมา นายจำมู รอดอยู่เย็น คนกลุ่มนี้จะสามารถได้ประโยชน์จากการปลูกฝิ่นมาก

อย่างไรก็ตามไม่ว่าสาเหตุของการปลูกฝิ่นจะมาจากความอยากลองหรือเหตุผลทางสังคม แต่การติดฝิ่นก็ทำให้ผู้เสพเสียเปรียบ ผู้ติดฝิ่นนั้นบางคนก็ยังขยันทำงานมากขึ้น บางคนก็กลายเป็นคนขี้เกียจ⁸⁸ แต่คนกลุ่มนี้จะต้องรับจ้างในไร่ฝิ่นเพื่อหาเงินมาสูบฝิ่น และในที่สุดก็มักจะไม่สามารถสะสมทรัพย์สินได้ เพราะแม้จะทำงานหนักขึ้นแต่ก็ต้องเสียไปกับการสูบฝิ่น บางคนต้องขายที่นาไปให้คนที่มีความรู้จากการปลูกฝิ่นก็มี เช่น นายพะเคอะ นายปู่ที เป็นต้น

ดังนั้นในยุคนี้ซึ่งชาวบ้านยังมีปัญหาขาดข้าว และที่ดินก็มีจำกัดลง เมื่อเริ่มมีการปลูกฝิ่น ชาวบ้านจึงใช้การปลูกฝิ่นเป็นเครื่องมือในการปรับตัว แต่โอกาสในการปรับตัวนั้นมีไม่เท่ากัน โดยเฉพาะผู้ติดฝิ่นซึ่งส่วนมากจะเป็นผู้ที่ขาดความมั่นคงในชีวิตมาแต่เดิมจะเป็นผู้ที่เสียเปรียบ จึงเกิดความเหลื่อมล้ำและสัมพันธ์กันในเชิงขูดรีดมากขึ้น อันจะเห็นได้ทั้งจากความสัมพันธ์ระหว่างชาวปกากะญอในชุมชนเดียวกัน และจากความสัมพันธ์ระหว่างชาวปกากะญอกับคนบนพื้นราบ

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวปกากะญอในชุมชนเดียวกัน

แม้ว่าจะมีการปลูกฝิ่นมาเป็นทางเลือกให้กับการปรับตัวของชาวบ้านแต่ก็มีชาวบ้านส่วนน้อยเท่านั้นที่ได้รับประโยชน์จากการปลูกฝิ่นอย่างแท้จริง การปรับตัวของชาวปกากะญอในยุคนี้จึงยังคงมีจุดหมายสำคัญคือการให้มีข้าวพอกิน และมีที่ดินที่มั่นคง ดังนั้นการพิจารณาถึงเรื่องการพยายามให้ได้มาซึ่งที่นาและการเปลี่ยนมือของที่นาจึงจะสามารถทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชาวปกากะญอในชุมชนเดียวกันได้ โดยจะแยกพิจารณาถึงชุมชนบ้านแม่หลุ และ บ้านป่าเลา ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการบุกเบิกที่นา ขณะเดียวกันชุมชนก็มีลักษณะต่างกัน

-การได้มาซึ่งที่นาของบ้านแม่หลุ ที่นาของบ้านแม่หลุส่วนใหญ่ได้รับการบุกเบิกก่อนหน้ายุคฝิ่นแล้ว ในช่วงที่บุกเบิกนั้นประชากรยังไม่มีมาก ดังจะพบว่าในราวทศวรรษ 2480 บ้านแม่หลุมีเพียงประมาณ 5 ครอบครัวเท่านั้น ที่ราบที่สามารถบุกเบิกนาได้ก็ยังมีมาก การบุกเบิกนาจึงยังคงมีที่ราบเพียงพอที่จะทำให้ผู้บุกเบิกได้ผลิตข้าวพอกิน ซึ่งก็ทำให้ที่ราบที่เหมาะสมถูกบุกเบิกเป็นนาแทบหมดสิ้น พอถึงยุคฝิ่นซึ่งประชากรเริ่มเพิ่มขึ้นมาก และถึงช่วงที่จะมีการแบ่งนาเป็นมรดกให้กับลูกๆ จึงจะพบว่าอัตราของผู้ที่ไม่มีที่นาจึงมีมากขึ้น เช่น นาทุ่งฝ่ายห้วยผาฝั่งเส้นล่างซึ่งบุกเบิกในราว ทศวรรษ 2460 โดยปู่เตอะเหลอะและปู่ย้อยหล้า เมื่อมีการแบ่งมรดกในราวต้นทศวรรษ 2500 พ่อย้อยหล้าซึ่งมีลูกถึง 8 คนก็ต้องแบ่งที่นาให้ลูกเพียง 2 คน โดยทั้ง 2 คนต้องจ่ายเงินซื้อ

⁸⁸ สัมภาษณ์ นายบุญส่ง นันทวิเชียรชม(83)

จากพี่น้องทุกคน ดังนั้นจึงมีผู้ไม่มีที่นา 6 คน ส่วนปู่เดอะเหลอะนั้นลูกๆได้ย้ายไปอยู่ที่อื่น จึงได้ยกที่นาให้ญาติซึ่งมีลูก 3 คน แต่ก็สามารถแบ่งให้ได้เพียง 2 คน หรือกรณีที่เป็นปู่แล้ว ซึ่งเบิกนาทุ่งฝ่ายห้วยผาฝั่งเส้นบนในราวทศวรรษ 2490 ปู่เป็นแก้วมีลูก ถึง 12 คน เมื่อจะแบ่งมรดกก็ไม่มีลูกคนไหนสามารถซื้อได้ จึงต้องขายให้กับเพื่อนบ้านเอาเงินมาแบ่งกัน⁸⁹ กรณีนี้ทำให้ผู้ไม่มีที่นา 12 คน เป็นต้น

ในยุคนี้ พบว่าคนที่สามารถซื้อที่นาของผู้อื่นได้ของบ้านแม่หลุมมีเพียง 3 คนเท่านั้น คือนางไต่หนิ นายบิลลา บุญมา นายจำมู รอดอยู่เย็น ทั้ง 3 คนนี้มีลักษณะคล้ายกันคือ เป็นผู้ที่มีทรัพย์สินมาก่อน ต่อมาก็มีรายได้จากการปลูกฝิ่นด้วย และชาวบ้านมักกล่าวกันว่าทั้ง 3 คนนี้มีหัวทางการค้า นอกจากจะซื้อที่นาต่อจากคนอื่นในหมู่บ้านแล้วบางครั้งก็ซื้อที่นาต่อจากคนเมืองที่ขึ้นมาเบิกหรือซื้อที่นาอยู่บริเวณบ้านแม่หลุมด้วย และยังบุกเบิกนาขายจากที่เดิมออกไปด้วย

นายบิลลา บุญมา เกิดประมาณ พ.ศ. 2480 ที่ดอยช้าง ต.ป่าปง อ.บ้านโฮ่ง จ.ลำพูน ซึ่งเป็นชุมชนปกากะญอไปว ที่ดอยช้างชาวบ้านมีอาชีพทำไร่ทำนาแต่ข้าวไม่พอกินจึงมักออกไปหางานอื่นทำด้วย แม่ของนายบิลลาเดิมเคยอยู่วังสูง⁹⁰ อ.ฮอด รว พ.ศ. 2500 นายบิลลาจึงไปที่วังสูงและรับของจากร้านค้าที่วังสูงไปเดินเร่ขายตามหมู่บ้านโดยรวมตัวกันไป 2-3 คน เดินทางไปเรื่อย ๆ ไปขายของแถบแม่สะเรียง แม่ลาน้อย แม่ตั้น แม่ทา แม่หลุม เป็นต้น เมื่อรับของไปขายเที่ยวหนึ่งใช้เวลาประมาณ ครึ่งเดือน ถึง 1 เดือน จึงจะขายหมด สิ่งของที่ขายจะเป็นของที่มีน้ำหนักเบา ไม่เสียหาย เช่น เสื้อผ้า ลูกบิดห้อยคอ ผ้าโพกหัว บุหรี่ แหวน มีด ขวาน เป็นต้น แต่จะไม่ขายของกิน เช่น เกลือ เมี่ยง ปลาแห้ง ถ้าไรก็ได้ ประมาณ 5 บาท ต่อต้นทุน 20 บาท ต่อมา นายบิลลาได้มาขายของที่บ้านแม่หลุมหลายครั้งและได้มาแต่งงานกับลูกสาวของปู่บุญหล้า คือนางจะลิ ใน พ.ศ. 2507 จึงเลิกค้าขายมาทำไร่ข้าวและไร่ฝิ่น เมื่อมีการแบ่งมรดกพี่น้องของนางจะลิก็รวมกันขายที่นาให้นายบิลลา ต่อมานายบิลลาซื้อที่นาของนายพะเดอะ ซึ่งเป็นพี่ชายนางจะลิ ที่ทุ่งฝ่ายลุ่มบ้านจำปอย นางแปลงดังกล่าวนายพะเดอะซื้อต่อมาจากคนเมืองบ้านกองแขกที่ขึ้นมาบุกเบิกที่นาที่บ้านแม่หลุม นายพะเดอะขายให้นายบิลลาเนื่องจากติดฝิ่น ต่อมานายบิลลาก็บุกเบิกนาขายออกไปจากเดิมจนมีที่นาเป็นจำนวนมาก⁹¹

นางไต่หนิ เกิดประมาณ พ.ศ. 2475 ที่บ้านแม่ยางล้าน นางไต่หนิเป็นคนขยัน รับจ้างเก็บเงินเก่ง เมื่อได้ข้าวก็ซื้อวัวควาย เมื่อมีการปลูกฝิ่นก็สามารถปลูกฝิ่นได้มากเพราะมีเงินจ้าง

⁸⁹ สัมภาษณ์ นายพะเดอะ เจนจิตสันติ(65), นางพิณะ(62)

⁹⁰ บ้านวังสูงอยู่ริมน้ำปิง เป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญระหว่างภาคเหนือกับภาคกลางของไทยและพม่า รวมทั้งสินค้าจากที่อื่นๆ

⁹¹ สัมภาษณ์ นายบิลลา บุญมา(71), นายพะเดอะ เจนจิตสันติ(65)

คน เมื่อสามีคนแรกติดฝิ่น นางไทหนิกก็แยกทางกับสามีถึง 2 ครั้ง ก่อนที่จะมีสามีคนที่สอง ในราวทศวรรษ 2490 นางไทหนิกได้มาซื้อที่นาที่ทุ่งห้วยหวายหอมซึ่งปู่บุกเบิกไว้ตั้งแต่ราวทศวรรษ 2460 แล้วขายให้คนเมืองบ้านเหล่านาเรือนในช่วงทศวรรษ 2480 เพราะปู่ที่ติดฝิ่น แล้วคนเมืองก็ขายต่อให้นางไทหนิกเพราะที่นาอยู่ไกลจากบ้านเกินไป นอกจากนี้นางไทหนิกยังซื้อที่นาที่ทุ่งด้าวอดด้วยโดยเป็นนาของปู่โพธิ์ที่ได้ขายให้กับคนเมืองบ้านป่าหนาดและบ้านเหล่านาเรือนในราวทศวรรษ 2480 เนื่องจากติดฝิ่น แล้วคนเมืองก็ขายให้นางไทหนิกในราวทศวรรษ 2500⁹²

นายจำมู เกิดประมาณ พ.ศ. 2475 ที่บ้านยางล้าน ต่อมามาแต่งงานและอยู่ที่บ้านห้วยทรายในราว พ.ศ. 2510 พ่อของนายจำมูชื่อปูลิ เป็นคนมีฐานะมาก่อน นายจำมูจึงสามารถปลูกฝิ่นได้มาก และสามารถซื้อที่นาทุ่งห้วยป่ากอสายบนต่อมาจากลูกหลานของปู่โพธิ์ในราวทศวรรษ 2510 และยังได้รับแบ่งมรดกเป็นที่นาจากปูลิที่ทุ่งฝายลุ่มบ้านจำปอย การมีกำไรจากการปลูกฝิ่นมากทำให้ต่อมานายจำมูบุกเบิกที่นาเพิ่มและทำสวนในราวทศวรรษ 2530⁹³

ดังนั้นในยุคนี้ ที่นาในบริเวณบ้านแม่หลูได้เปลี่ยนมือไปสู่ผู้ที่มีทรัพย์สินมากซึ่งมีแหล่งที่มาที่สำคัญคือ การปลูกฝิ่น

-การได้มาซึ่งที่นาของบ้านป่าเลา การบุกเบิกที่นาของบ้านป่าเลาส่วนใหญ่เพิ่งจะเริ่มต้นในยุคนี้เอง การได้มาซึ่งที่นาของบ้านป่าเลาในยุคนี้จึงไม่ใช่การซื้อขาย แต่เป็นการได้มาจากการพยายามบุกเบิกนาในพื้นที่ใหม่ ซึ่งจะพบว่าผู้ที่สามารถบุกเบิกนาได้จะต้องจับจองที่ก่อนคนอื่น มีแรงงานและมีทุนมากพอ แหล่งที่มาสำคัญของทุนก็คือฝิ่น และแหล่งที่มาที่สำคัญของแรงงานก็คือผู้ที่ติดฝิ่นนั่นเอง โดยผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานและเริ่มบุกเบิกที่นาเป็นคนแรกคือนายฮ้าย นายแดง โชคสุขทรัพย์สิน และนายหล้าพะเจ๊ะ ขณะที่เริ่มสำรวจนั้นมีนายตะเชอะ อมรกิจพิง และนายฮ้าย อมรกิจพิง ร่วมสำรวจ แต่ไม่ได้บุกเบิกเพราะติดฝิ่นและเห็นว่าการทำไร่ก็ยังได้ข้าวดีอยู่ ส่วนนายฮ้ายในช่วงแรกที่เข้ามาตั้งบ้านป่าเลานั้นนายฮ้ายยังต้องทำนาผาเก็งกับนางไทหนิกที่บริเวณบ้านป่าเลาอยู่ 4-5 ปี จึงสามารถสะสมทรัพย์สินและบุกเบิกนาได้ ขณะเดียวกันก็ทำไร่ข้าว ไร่ฝิ่น และเลี้ยงวัวควายไปด้วย

เมื่อชุดเหมืองผ่านที่ราบที่จะบุกเบิกแล้ว นายหล้าพะเจ๊ะเบิกได้ 1 แปลงก็ย้ายไปอยู่หมู่บ้านอื่น ส่วนนายฮ้ายกับนายแดงยังคงอยู่ที่บ้านป่าเลา ต่อมาก็มีญาติพี่น้องชาวบ้านยางล้านเข้ามาขอแบ่งที่ดินเพื่อบุกเบิกที่นาด้วย คือ นายบุญสม นายหล้าพะขอ รวมทั้งญาติพี่น้องจากบ้านแม่หลูคือนายวานา ขณะเดียวกันนายฮ้ายกับนายแดงก็ขายที่นาเดิมออกไปเรื่อยๆ เมื่อลูกแต่งงานก็ยกที่ดินให้ลูกไปบุกเบิกนาเอง

⁹² สัมภาษณ์ นางไทหนิก นันทวิเชียรชม(68), นายพะเดอะ เจนจิตสันติ(65) , นายฮ้าย(91)

⁹³ สัมภาษณ์นายจำมู รอดอยู่เย็น(99), นายพะเดอะ เจนจิตสันติ(65)

การบุกเบิกที่นาของบ้านป่าเลาจะจ้างแรงงานของคนที่ดินเป็นหลัก บางครั้งก็มีคนจากที่ราบขึ้นมารับจ้างเบิดด้วยก็มีเพราะทราบข่าวจากคนเมืองที่ขึ้นมาปลูกฝิ่น ขณะที่จ้างผู้อื่นเบิดนาเพิ่มนั้นเจ้าของนาก็จะทำไร่ข้าว ทำนา ปลูกฝิ่น และเลี้ยงวัวควายด้วย นายอ้ายเคยมีวัวถึง 20 ตัว⁹⁴

ทั้งกรณีการได้มาซึ่งที่นาของบ้านแม่หลุและบ้านป่าเลานั้น พบว่าไม่ว่าจะเป็นการได้มาโดยเปลี่ยนมือซื้อขาย หรือได้มาด้วยการบุกเบิกใหม่ แต่ในยุคนี้ที่นาจะเป็นของผู้ที่มีโอกาสมากกว่านั้นคือมีทรัพย์สินมากกว่า และการได้มาซึ่งที่นาจะได้มาจากความสัมพันธ์เชิงชุดรีดนั้นคือ มีผู้ปรับตัวได้เกิดขึ้นโดยมีฝิ่นเป็นเงื่อนไขสำคัญ ส่วนผู้ที่ปรับตัวไม่ได้ก็จะกลายเป็นแรงงานสำคัญในการสะสมทรัพย์สินของผู้ที่ปรับตัวได้ทั้งในการปลูกฝิ่นและการบุกเบิกที่นา รวมไปถึงต้องเสียที่นาที่มีอยู่ ให้แก่ผู้ที่สามารถปรับตัวหาประโยชน์จากยุคฝิ่นได้ ในขณะที่บางคนก็สามารถปลูกฝิ่นได้ไม่มากนักแต่ก็เพียงพอที่จะทำให้ครอบครัวมีข้าวพอกิน ดังนั้นจึงอาจแบ่งกลุ่มคนที่ปลูกฝิ่นได้เป็น 3 กลุ่มคือ

1. กลุ่มที่ปลูกมากต้องจ้างแรงงาน
2. กลุ่มที่ปลูกเพียงพอที่แรงงานในครอบครัวสามารถทำได้
3. กลุ่มไม่ปลูกเป็นของตนเองแต่จะรับจ้างในไร่ฝิ่นผู้อื่น

โดยกลุ่มที่ 1 นั้นมีไม่มากนัก แต่กลุ่มที่ 2 และกลุ่มที่ 3 นั้นมีมาก⁹⁵ และเงื่อนไขการที่ดินนั้นคงจะทำให้กลุ่มที่ 2 และ กลุ่มที่ 3 ต้องไปรับจ้างและเลื่อนสลับกลุ่มกันอยู่เสมอ ดังกรณีของนายพะเดอะซึ่งเป็นลูกของปู่หล้าที่มีที่นามากมาก่อนเมื่อมีการแบ่งมรดก นายพะเดอะก็ไม่ได้รับการแบ่งด้วยต่อมาเมื่อมีการปลูกฝิ่น นายพะเดอะก็ปลูกฝิ่นและสามารถซื้อที่นาจากคนเมืองที่ขึ้นมาบุกเบิกที่นาที่บ้านแม่หลุได้ หลังจากนั้นนายพะเดอะก็ที่ดินทำให้ต้องขายที่นาให้แก่ผู้อื่น และเมื่อเลิกที่ดินได้ นายพะเดอะก็สามารถเบิดที่นาแห่งใหม่ได้ในต้นทศวรรษ 2520⁹⁶

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวปกากะญอกับคนบนพื้นราบ

คนพื้นราบที่ขึ้นไปปลูกฝิ่นบริเวณลุ่มน้ำแม่หลุส่วนใหญ่มาจากหมู่บ้านในที่ราบแม่แจ่มที่อยู่ใกล้ๆกับลุ่มน้ำแม่หลุ เช่น บ้านป่าหนาด บ้านเหล่านาเรื่อน นอกจากนี้ยังมีบ้านอื่นอีกไม่มากนัก เช่น บ้านยางหลวง บ้านกองแขก การขึ้นไปปลูกฝิ่น คนเมืองมักจะลงทุนปลูกเป็นพื้นที่มาก เพราะถ้าปลูกน้อยจะไม่คุ้มกับการต้องขึ้นไปปลูก⁹⁷ คนเมืองจึงต้องจ้างแรงงานใน

⁹⁴ สัมภาษณ์ นายอ้าย(91), นายแดง โชคสุขทรัพย์สิน(92), นายตะเขระ อมรกิจพิง(64)

⁹⁵ สัมภาษณ์ นายบุญส่ง นันทวิเชียรชม(83)

⁹⁶ สัมภาษณ์ นายพะเดอะ เจนจิตสันติ(65)

⁹⁷ สัมภาษณ์ นายหนิว ทาวะนา(40)

การปลูกฝิ่น แรงงานที่สำคัญคือชาวปกากะญอที่ติดฝิ่นนั่นเอง บางครั้งจึงจ่ายค่าจ้างเป็นฝิ่น
เลยก็มี⁹⁸

แรงงานชาวปกากะญอที่ติดฝิ่นเหล่านี้จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสะสมทรัพย์สินของคนเมือง
ดังจะพบว่าช่วงที่มีการปลูกฝิ่นนั้นคนเมืองที่ขึ้นมาปลูกฝิ่นสามารถสร้างบ้านด้วยไม้ที่แข็งแรงได้มาก
บางคนก็เอากำไรจากการปลูกฝิ่นกลับมาซื้อที่นาจากชาวปกากะญอเป็นของตนเองด้วย เช่น บุญยี่ยามู
บ้านเหล่านาเรือน และปูมาบ้านป่าหนาดมาซื้อที่นาทุ่งด้าวจากพ่อหลวงปิโพซึ่งเป็นคนติดฝิ่นในราว
ทศวรรษ 2480⁹⁹

ชาวปกากะญอยังเสียเปรียบคนเมืองจากพื้นที่นาที่ขึ้นมาปลูกฝิ่นในแง่ที่พื้นที่ปลูกฝิ่นจะอยู่ใกล้
ชุมชนของชาวปกากะญอ ผลกระทบจึงเกิดขึ้นต่อชุมชนชาวปกากะญอ ในขณะที่คนเมืองเพียงแต่
ขึ้นมาเอาประโยชน์เท่านั้น จะพบว่าชาวปกากะญอได้คัดค้านการปลูกฝิ่นในช่วงแรกๆ เนื่องจาก
การปลูกฝิ่นได้ส่งผลกระทบทำให้ระบบการทำไร่แต่เดิมได้เปลี่ยนแปลงไป พื้นที่ปลูกฝิ่นบางแห่งยัง
ซ้อนทับกับไร่ข้าวด้วยแม้จะไม่มากนัก และการปลูกฝิ่นก็มีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติอัน
มีความสำคัญต่อการปลูกข้าวไร่ ผลเสียเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อชาวปกากะญอโดยตรง การมีแปลงฝิ่น
อยู่ใกล้ชุมชนยังทำให้เจ้าหน้าที่ขึ้นมาเก็บภาษีฝิ่นเถื่อน บางครั้งก็ขึ้นมาข่มขู่และใช้อิทธิพลต่อ
ชาวปกากะญอ เช่น ถือสิทธิ์กินเปิดไถ่ของชาวบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้ยังทำให้คนทั่วไปมอง
ว่าชาวปกากะญอเป็นผู้ปลูกฝิ่น เป็นตัวการทำลายป่า ดังที่มักปรากฏอยู่ในเอกสารของราชการโดย
ทั่วไป

ดังนั้นแม้การปลูกฝิ่นจะเข้ามาช่วยแก้ปัญหาการขาดข้าวให้แก่ชาวปกากะญอ แต่การปลูก
ฝิ่นก็ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของคนเปลี่ยนไปจากยุคยังชีพอันเนื่องมาจากการปรับตัวเข้าไปหา
ประโยชน์จากการปลูกฝิ่นได้ไม่เท่ากัน จึงเกิดการเหลื่อมล้ำและขูดรีดกันขึ้น ทั้งระหว่างชาวปกากะ
ญอด้วยกัน และคนเมืองต่อชาวปกากะญอ ทรัพยากรในชุมชน เช่น ที่นา แรงงาน จะถูก
ดึงดูดไปสู่คนในชุมชนที่ปรับตัวได้มากกว่า และสู่กลุ่มคนเมือง ในขณะที่ชาวปกากะญอส่วนใหญ่
ยังคงไม่สามารถปรับตัวเพื่อหาประโยชน์จากการปลูกฝิ่นได้มากนัก ดังนั้นจึงต้องรับจ้างเป็นแรงงาน
ให้แก่คนที่ปรับตัวได้และคนเมือง บทบาทของฝิ่นจึงหมายถึงการดึงทรัพยากรไปสู่ผู้ที่ปรับตัวได้ดี
กว่าซึ่งเป็นคนส่วนน้อย ในขณะที่คนส่วนใหญ่ต้องทำงานหนักขึ้นทั้งด้วยการปลูกฝิ่นเองและรับ
จ้างในไร่ฝิ่นผู้อื่นเพื่อหาเงินมาสูบฝิ่นและใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน

อนึ่ง น่าสังเกตว่าการได้เปรียบเสียเปรียบไม่ได้เกิดจากความเป็นชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันนัก
แม้ว่าชาวปกากะญอจะเป็นผู้เสียเปรียบคนเมืองมากกว่าแต่ก็เป็นการเสียเปรียบที่เกิดจากชาว

⁹⁸ สัมภาษณ์ นายอินทร์ทอง เจริญโรจน์(112), นายปิปี อมรกิจพิง(84)

⁹⁹ ภายหลังก็ขายให้แก่ชาวปกากะญอเพราะที่นาอยู่ใกล้บ้านทำให้ชนชาวกลับลำบาก

ปกากะญอตั้งถิ่นฐานอยู่บนที่สูงที่มีเงื่อนไขให้สามารถปรับตัวเข้าหาประโยชน์จากการปลูกฝิ่นได้น้อยกว่าคนที่อยู่บนที่ราบเช่นคนเมืองโดยที่ความเป็นชาติพันธุ์อันหมายรวมถึงความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม ไม่ได้เป็นเงื่อนไขให้เกิดความเหลื่อมล้ำมากนักเมื่อเทียบกับการได้เปรียบเสียเปรียบในทางกายภาพอื่นๆ ของชาวปกากะญอและคนเมือง¹⁰⁰

2.5 ลักษณะการสะสมสมทุน

การสะสมทุนของชาวปกากะญอมีความเข้มข้นน้อยกว่าคนเมืองโดยเฉพาะคนเมืองบริเวณที่ราบแม่แจ่มมาก อาจเรียกได้ว่าเป็นการขยายขอบเขตการปรับตัวให้มากขึ้นของคนที่มีโอกาส แต่ที่ต่างจากการปรับตัวแบบเดิมคือในช่วงนี้ชาวบ้านพยายามคือ ในช่วงนี้ชาวบ้านพยายามให้หลุดจากวิถียังชีพมากขึ้นทั้งด้านระบบความคิดและการผลิตดังที่กล่าวไปแล้ว การสะสมทุนของคนที่มีโอกาสมากกว่ายังอาจมองได้ว่าเป็นการแย่งชิงทรัพยากรจากคนที่ปรับตัวได้น้อยได้ด้วยเช่นกัน คนที่ปรับตัวมาสะสมทุนได้มากในยุคนี้มี 2 กลุ่ม คือ

1) กลุ่มที่เป็นคนมีฐานะมาก่อนจากยุคยังชีพ กลุ่มนี้อาจเป็นกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานก่อนผู้อื่นเป็นผู้มีเครือข่ายมากซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการมีฐานะในยุคยังชีพ

2) กลุ่มคนที่มีประสบการณ์พิเศษบางประการที่ทำให้หลุดจากกรอบประเพณีหรือความเชื่อเดิมได้ง่าย ทำให้มีความคิดที่จะสะสมทุนได้มากกว่าผู้อื่น เช่น นายบิลลา ซึ่งเคยเป็นพ่อค้าแร่จากที่อื่นและต่อมาก็นับถือศาสนาคริสต์ นายจ่ามูซึ่งเป็นลูกของนายลิ โดยนายลิเป็นผู้ที่จะต้องสืบเชื้อสายญีโซ่วของบ้านแม่แรกแต่นายลิไม่ยอมเป็นและย้ายมาอยู่บ้านห้วยทราย¹⁰¹ หรือนางโท่หมี่ที่มีความคิดเก็บหอมรอมริบและขยัน

สาเหตุสำคัญของ การสะสมทุนของชาวบ้านในยุคนี้ น่าจะเกิดมาจากการที่วิถีแบบยังชีพไม่สามารถให้ความมั่นคงในชีวิตได้เหมือนในอดีต แต่คนที่สามารถปรับตัวมาสะสมทุนได้ก็คือคน 2

¹⁰⁰ ในขณะที่ยุคถัดจากนี้ “ความเป็นชาติพันธุ์” ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือการเอาเปรียบมากยิ่งขึ้น ดังที่พยายามทำให้ชาวปกากะญอกลายเป็นคนกลุ่มน้อย ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในบทที่ 5

¹⁰¹ สังเกตได้ว่าคนที่มิทันระวังทางสังคมแล้วไม่ทำตามจะถูกสังคมบีบ เช่น เชื้อสายญีโซ่วของบ้านแม่หลุกก็ถูกบีบจนต้องออกไปจากหมู่บ้าน คนกลุ่มนี้จึงออกมาจากกรอบวัฒนธรรมเดิมมาก ดังที่นายจ่ามูเคยทำไร่ฝิ่นที่ขุนห้วยจนถูกชาวบ้านห้ามก็ไม่ฟังต้องเอากำนันมาห้าม และนายจ่ามูยังโค่นต้นไม้ที่เป็นป่าช้าเด็กของบ้านห้วยทรายด้วย นายลิยังสะสมทรัพย์สินให้เป็นมรดกแก่นายจ่ามูมากจนนายจ่ามูสามารถปลูกฝิ่นซื้อที่นาได้มาก ประสบการณ์เหล่านี้อาจทำให้นายจ่ามูมีความคิดเชิงสะสมทุนซึ่งไม่ไร้วิสัยทั่วไปของชาวบ้านในวัฒนธรรมปกากะญอ

กลุ่ม คือกลุ่มที่มีฐานะมาก่อนและมีประสบการณ์บางประการที่ทำให้หลุดออกมาจากกรอบวัฒนธรรมเดิมพอสมควรดังกล่าว

2.6 การปรับตัวด้านประเพณีความเชื่อ

วิถีชีวิตที่ปรับเปลี่ยนไปอย่างมากเพื่อให้สอดคล้องกับการใช้ทรัพยากรในลุ่มน้ำที่ตึงเครียดมากขึ้นในยุคนี้ นอกจากทำให้ชาวปากกะญอต้องปรับตัวในด้านการทำไร่ การทำนา การเลี้ยงวัวควาย และการปลูกฝิ่นแล้ว ยังได้ทำให้ชาวปากกะญอมีการปรับเปลี่ยนประเพณีความเชื่อของตนด้วย โดยเฉพาะตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงที่วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างเด่นชัด ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในประเพณีความเชื่อที่สำคัญ 4 ประการคือ ความเชื่อเรื่องครุบา การเริ่มนับถือศาสนาคริสต์ การเริ่มเลี้ยงผีที่หินก้อนใหญ่ และการตัดผีเรือน

ความเชื่อเรื่องครุบา

ความเชื่อเรื่องครุบามีบทบาทต่อชาวปากกะญอมาแต่ช้านานในช่วงปลายยุคยังชีพซึ่งถือว่าเป็นช่วงเปลี่ยนผ่าน แต่ในยุคนี้ความเชื่อเรื่องครุบาไม่ได้แพร่หลายสู่คนรุ่นหลังนัก คนที่ยังนับถือครุบาส่วนใหญ่ก็คือคนที่มีอายุ 60-70 ปีขึ้นไปที่เคยศรัทธาครุบามาก่อน เช่น นายอ้าย นายแดง โชคสุขทรัพย์สิน ดังจะพบว่าในราวกลางทศวรรษ 2510 นายแดงยังไปร่วมทำบุญที่วัดพระบาทห้วยต้มอยู่¹⁰² แต่การไปร่วมทำบุญกับครุบาในช่วงยุคนี้ไม่ได้ไปบ่อยเหมือนช่วงปลายยุคยังชีพ คนรุ่นหลังจึงมักอธิบายไม่ได้ว่าการนับถือครุบาชาวปืเป็นอย่างไร เป็นพุทธศาสนาหรือผีแบบปากกะญอ อันแสดงให้เห็นว่าบทบาทของความเชื่อเรื่องครุบายังคงได้รับการปฏิบัติอยู่เฉพาะคนที่เคยนับถือมาก่อนเท่านั้น เช่น ยังคงถือศีล งดกินเนื้อสัตว์ในวันพระ เป็นต้น

การที่บทบาทของครุบาไม่ได้รับการสนใจจากคนรุ่นหลังนั้นอาจจะเป็นเพราะความเชื่อเรื่องครุบามีความเหมาะสมกับชุมชนปากกะญอในช่วงเปลี่ยนผ่านจากยุคยังชีพซึ่งมีความสับสน ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวบ้านกำลังค้นหาแนวทางใหม่ที่เหมาะสม ในขณะที่รัฐเริ่มขยายอำนาจเข้าสู่ชุมชนมากขึ้น และชาวบ้านยังไม่มีทางออกที่ชัดเจนได้ ความเชื่อเรื่องครุบาจึงสามารถเป็นหลักยึดใหม่ของชาวบ้านในสถานการณ์นั้นได้ แต่เมื่อมีการเริ่มปลูกฝิ่น การปลูกฝิ่นก็เป็นแนวทางออกที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมของชาวบ้าน การปลูกฝิ่นยังทำให้ชาวบ้านรู้สึกมั่นคงในชีวิตมากขึ้นด้วยรายได้จากไร่ฝิ่น ขณะที่คำสอนของครุบาชาวปืเป็นคำสอนที่ยังคงเน้นที่ระบบการยังชีพของชาวปากกะญอ เช่น เน้นให้ชาวบ้านยึดถือประเพณีเดิมของตนไว้ ซึ่งในยุคนี้มันได้ทำให้ชาวบ้านหลุดออกมาจากระบบความสัมพันธ์ในการผลิตแบบยังชีพแล้ว คำสอนของครุบาชาวปืจึงไม่ต่างไปจากคำสอนที่มีอยู่ในประเพณีความเชื่อเดิมของปากกะญอนัก ซึ่งอาจจะเหมาะสมกับการปรับตัวของชาวปากกะญอ

¹⁰² สัมภาษณ์ นายแดง โชคสุขทรัพย์สิน(๒)

ในช่วงเปลี่ยนผ่าน แต่ไม่สามารถรองรับระบบความสัมพันธ์ในยุคนี้ได้ นัก เพราะคำสอนของ ครุบาชาวปืออยู่บนฐานของวิถีแบบยังชีพอยู่มาก ดังนั้นคำสอนของครุบาชาวปือจึงไม่ได้รับความสนใจ จากคนรุ่นหลัง ในขณะที่ตัวท้าวปากกะญอก็ยังคงยึดมั่นประเพณีดั้งเดิมของตนซึ่งเป็นประเพณีที่ อยู่บนฐานของวิถีชีวิตแบบยังชีพอยู่ต่อไป

การเริ่มนับถือศาสนาคริสต์

ชาวปากกะญอในลุ่มน้ำแม่หล่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ผู้ที่เริ่มนับถือเป็นคนแรกคือนายดอกซึ่งเดิมเป็นคนบ้านอมเม็งแล้วมาเอาเมียที่บ้านห้วยทราย นายดอกเลี้ยงวัวเป็นลูก ให้กับคนเมืองในที่ราบแม่แจ่มด้วย เมื่อที่ทำอะไรใกล้บ้านห้วยทรายมีน้อยลงประกอบกับนายดอกต้องไป ดูแลวัวไกลจากบ้านดังนั้นนายดอกจึงเป็นคนแรกที่เริ่มไปตั้งชุมชนที่บ้านห้วยปูเอกในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ในราว พ.ศ. 2507 ครูสอนศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกชาวอิตาลีได้เดินทางไปเผย แพร่ศาสนาที่บ้านแม่คงคาผ่านทางบ้านห้วยปูเอกนายดอกจึงขอเข้าเป็นคริสเตียนด้วย หลังจากนั้นราว พ.ศ. 2510 นายบิลลา บุญมาซึ่งอยู่บ้านแม่หล่นับถือศาสนาคริสต์ด้วย หลังจากนั้น นายบิลลาก็มีชาวบ้านแม่หล่นอีก 2 ครอบครัวเริ่มนับถือศาสนาคริสต์ จากนั้นเมื่อลูกหลานของ ครอบครัวเหล่านี้ออกเรือนครอบครัวของผู้นับถือศาสนาคริสต์ก็ขยายออกไปตามการออกเรือนใหม่

เหตุผลของผู้ที่ต้องการเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์นั้นมักจะมาจากความเจ็บไข้ที่รักษาด้วยการ เลี้ยงผีไม่หาย และการเลี้ยงผีแบบปากกะญอนั้นยุ่งยาก กรณีของนายบิลลานั้นเดิมนายบิลลา ก็นับถือผี เมื่อเอาเมียแล้วพอคลอดลูกออกมาก็ตายหมดถึง 3 คน เลี้ยงผีก็ไม่หาย นายบิลลา เชื่อว่าเป็นเพราะพ่อของนายบิลลาทำผิดผีที่มีเมีย 2 คน พอดีครูสอนศาสนาเดินทางผ่านมาจึงขอเข้า เป็นคริสเตียน แต่ลูกเกิดใหม่ก็ยังตาย นายบิลลาก็ไม่ได้เลิกเป็นคริสเตียน แต่แก้โดยการไปขอลูก เพื่อนบ้านมาเลี้ยงเป็นลูก ได้ 2 ปีเมื่อคลอดลูกอีกครั้งลูกก็ไม่ตาย นายบิลลาก็นับถือศาสนาคริสต์มา โดยตลอด¹⁰³ ดังนั้นเหตุผลการเข้าคริสต์ของนายบิลลานั้นนอกจากต้องการแก้ปัญหาเรื่องการเจ็บป่วย แล้วยังสังเกตได้ว่าเป็นความต้องการของนายบิลลาที่ต้องการเป็นคริสเตียนด้วย นอกจากนี้เมื่อ ประมาณ พ.ศ. 2534 เมียนายบิลลาป่วยหนัก หมอเมื่อบอกว่าต้องเลี้ยงผี นายบิลลาก็ออกจาก การเป็นคริสเตียนไปเลี้ยงผีจนเมียหายไข้แล้วก็กลับไปเป็นคริสเตียนอีกครั้งหนึ่ง¹⁰⁴

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านบางคนเริ่มหันไปนับถือศาสนาคริสต์คงจะเกิดมาจากความ เปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในยุคนี้ได้ทำให้วิถีชีวิตของคนเปลี่ยนไปจนเห็นว่าการเลี้ยงผีเป็นเรื่องซับซ้อน

¹⁰³ สัมภาษณ์ นายบิลลา บุญมา(71), นายจันทร์ ปาริฉัตรไพศาล (76), นายชูลอย อมรกิจพิง(103)

¹⁰⁴ สัมภาษณ์ นายชูลอย อมรกิจพิง(103)

ข้อยุ่งยาก และวิธีคิดของคนก็เปลี่ยนไปเห็นว่าการนับถือผีจะทำให้ไม่สามารถสะสมทรัพย์สินได้
เต็มที¹⁰⁵

การทำงานหนักขึ้นในยุคฝิ่นคงจะทำให้ชาวบ้านเจ็บป่วยมากขึ้น ดังนั้นจึงต้องมีการเลี้ยงผี
กันมากขึ้น จึงเป็นภาระให้ต้องหาของเลี้ยงผีบ่อยขึ้นโดยเฉพาะไก่เก๊าหมูเก๊า การเลี้ยงผียังมีราย
ละเอียดมาก แต่ในยุคนี้ชาวบ้านต้องทำงานมากขึ้น ดังนั้นการเลี้ยงผีจึงเริ่มทำให้ชาวบ้านเกิด
ความยุ่งยากมากขึ้น ซึ่งจะพบว่าคนที่หันมานับถือคริสต์ตามนายบิลลาอีกภายหลังคือนายกาโย นาย
อาชาว และนายเจ๊ะละก็เพราะเห็นว่านายบิลลานับถือคริสต์แล้วไม่ต้องถืออะไรยุ่งยากเหมือนกับการถือ
ผี ส่วนในด้านวิธีคิดที่เปลี่ยนไปนั้นชาวบ้านเห็นว่าประเพณีการถือผีที่มีมาแต่เดิมนั้นจะไม่สามารถ
สร้างฐานะได้เลย เช่น ต้องสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ไผ่ เมื่อเมียตายต้องรื้อบ้านทิ้ง เป็นต้น¹⁰⁶
และน่าสังเกตว่าคนที่นับถือคริสต์ทั้ง 4 ครอบครัวนี้ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีฐานะพอสมควรทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตามชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงถือผีอยู่โดยไม่นับถือศาสนาคริสต์ เพราะเห็นว่าการนับ
ถือคริสต์นั้นจะต้องละทิ้งประเพณีเดิมทุกอย่าง มิใช่ละทิ้งเฉพาะผีเรือนเท่านั้น¹⁰⁷ ทั้งนี้คง
จะเป็นเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับการทำไร่ซึ่งเป็นรูปแบบวิถีชีวิตแบบยังชีพอันเป็น
รากฐานสำคัญของการนับถือผีของชาวบ้าน และยังสังเกตได้ว่าชาวบ้านเหล่านี้ปรับตัวเพื่อหา
ประโยชน์จากการปลูกฝิ่นได้ไม่มากเท่ากลุ่มที่หันไปนับถือคริสต์ คนกลุ่มนี้จึงไม่ได้รับแรงบีบคั้นจาก
การถือผีอันทำให้ชาวบ้านไม่สามารถสะสมทรัพย์สินได้มาก จึงยังคงยึดมั่นอยู่กับประเพณีความเชื่อ
เดิมมาก ปัญหาเรื่องความเจ็บป่วยที่มีมากขึ้นคงจะทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้ต้องยุ่งยากในการหาสิ่งของ
เลี้ยงผีเช่นกัน¹⁰⁸ แต่การเสพฝิ่นก็สามารถรักษาความเจ็บป่วยได้ จึงยิ่งเป็นสาเหตุให้คนกลุ่มนี้ต้อง
ติดฝิ่นมากขึ้นด้วย แต่การนับถือคริสต์ก็ไม่ได้ทำให้เกิดความขัดแย้งนักแม้จะมีอคติซึ่งมักแสดง
ออกด้วยการนิทานมากกว่า ดังจะพบว่าเมื่อผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์มีงาน เช่น สร้างโบสถ์ ชาวบ้านทั่ว
ไปก็จะไปช่วย¹⁰⁹

การเริ่มเลี้ยงผีที่หินก้อนใหญ่

เริ่มเลี้ยงกันเมื่อประมาณ พ.ศ. 2520 นี้เองที่บริเวณปากห้วยผาฝั่งไหลลงน้ำแม่หลูซึ่งเป็นลาน
หินกว้างและมีหินก้อนใหญ่อยู่ใกล้ๆ การเลี้ยงจะทำในป่าบริเวณปากห้วยผาฝั่งใกล้กับฝายทุ่งต้าอว

¹⁰⁵ สัมภาษณ์ นายบิลลา บุญมา(71)

¹⁰⁶ สัมภาษณ์ นายบิลลา บุญมา(71), นายชินก พรสมบุญศรี(77)

¹⁰⁷ สัมภาษณ์ นายหล้าโบ สิริพรชัยกุล(73), นายฮ้าย อมรกิจพิง(63)

¹⁰⁸ คนที่นับถือผีก็ได้หาทางแก้ปัญหาการหาของเลี้ยงผีลำบากขึ้นด้วยการทำพิธีตัดผีเรือน ซึ่งจะกล่าว
ต่อไป

¹⁰⁹ สัมภาษณ์ นายบิลลา บุญมา(71)

เป็นพิธีที่ชาวบ้านร่วมคิดขึ้นมาเนื่องจากการปลูกข้าวประสบปัญหาโรคและแมลงทำให้ข้าวเสียหาย เดิมญาติไร่จะเป็นผู้ทำพิธี เมื่อไม่มีตำแหน่งญาติไร่การเลี้ยงผีเพื่อให้ข้าวไม่เป็นโรคก็หายไป ชาวบ้านจึงคิดฟื้นฟูโดยทดลองทำพิธีเลี้ยงผีดังกล่าว เมื่อเห็นว่าได้ผลจึงได้เลี้ยงมาโดยตลอด¹¹⁰ ในเดือน 9 เมืองช่วงข้างขึ้นทุก 3 ปี ผู้ที่เข้าร่วมเลี้ยงจะเป็นคนทั้งหมู่บ้านรวมทั้งผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ซึ่งปกติจะไม่ร่วมเลี้ยงผีใดๆ แต่พิธีนี้จะถือว่าเป็นการเลี้ยงเพื่อให้ได้ข้าวดี¹¹¹ คนเมือง 1 รายที่มีนาอยู่ที่ทุ่งตำวอกก็มาร่วมเลี้ยงด้วย โดยมีการเก็บเงินกันซื้อวัวเพื่อประกอบพิธี

การเลี้ยงผีซึ่งชาวบ้านคิดขึ้นใหม่ในยุคนี้ แสดงให้เห็นถึงการกำเนิดของพิธีกรรมว่ามีรากฐานมาจากความจำเป็นในชีวิต พิธีดังกล่าวทำให้เห็นว่าในยุคนี้ชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวอันจะเป็นหลักประกันสำคัญของครอบครัว แม้จะมีการปลูกผัสนานมากก็ตาม

การตัดผีเรือน

ในยุคนี้การเลี้ยงผีเรือนได้เป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านประสบความยุ่งยากมากขึ้น ดังที่บางคนต้องหันไปนับถือศาสนาคริสต์มาแล้ว แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่อยากนับถือศาสนาคริสต์ เพราะการนับถือศาสนาคริสต์จะต้องละทิ้งผีทุกชนิด ใน พ.ศ. 2523 นายบุญมา โพธินาซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านกับนายพะอิลซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านได้ไปหาหมอมือชาวไทยใหญ่มาทำการ สักหวน (สักน้ำมันที่กระหม่อมเพื่อตัดผีเรือน) ให้ชาวบ้าน แรกๆ ชาวตัดผีเรือนเพียง 4-5 ครอบครัวเท่านั้น หมอมือต้องมาทำพิธีตัดผีถึง 3 ครั้งจนถึง พ.ศ. 2525 จึงสักหวนตัดผีเรือนกันทุกคน¹¹²

การสักหวนจะเป็นการตัดเฉพาะผีเรือน โดยยังสามารถนับถือผีอื่นได้อยู่ ดังนั้นในช่วงนี้จึงจะเห็นว่าข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการนับถือผีเรือน เช่น การเลี้ยงผีซึ่งมีขั้นตอนซับซ้อน การต้องระวังการเลี้ยงให้ถูกวิธีมีฉะนั้นจะต้องตายหรือเป็นบ้า ในขณะที่ความเจ็บป่วยคงจะมีมากขึ้นอันเนื่องมาจากการทำงานหนักและการติดฝิ่น การที่ต้องย้ายบ้านบ่อยๆ เช่น กรณีที่เมียตาย หรือกรณีที่ดินไม่ชอบที่เดิม ในขณะที่พื้นที่มีจำกัดมากขึ้น ดังนั้นชาวบ้านจึงตัดสินใจตัดผีเรือน แต่ผีอื่นที่ชาวบ้านยังเห็นว่าเป็นประโยชน์ชาวบ้านก็ยังคงเลี้ยงอยู่ต่อไป เช่น ผีฝ่าย ผีไร่ เป็นต้น

เมื่อมีการตัดผีเรือนซึ่งถือว่าเป็นผีที่ให้ความคุ้มครองคนในครอบครัว ชาวบ้านจึงได้ปรับเปลี่ยนมาหาความคุ้มครองจากวิธีการอื่นที่เหมาะสมกว่าโดยมักจะได้มาจากการแนะนำของผู้อื่นซึ่งมักเป็นชาวพื้นราบ และการปรับเปลี่ยนก็นำประเพณีความเชื่อของคนพื้นราบมาปรับเป็นของตนเอง เช่น เริ่มมีพิธี ปูจาด่าน ทุกปีโดยการนิมนต์พระหรือน้อยหนานที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์(?) มาเป็นผู้ทำ

¹¹⁰ สัมภาษณ์ นายอ้าย(91)

¹¹¹ สัมภาษณ์ นายบิลลา บุญมา(71)

¹¹² สัมภาษณ์ นายบุญมา โพธินา(18), นายตะเชอร์อะ อมรกิจพึง(64) ช่วงตัดผีเป็นระยะคาบเกี่ยวระหว่างยุคฝิ่นกับยุคพัฒนาด้วยซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดข้างหน้า

พิธีให้ พิธีจากบ้านนี้คนเมืองเป็นคนแนะนำให้ชาวปกากะญอทำ นอกจากนี้หมอผีชาวไทยใหญ่ที่ มาตัดผีให้ยังได้แนะนำวิธีแก้บนหลังจากหายเจ็บป่วยโดยการนำพันธุ์พืช 7 ชนิดไปเผาไฟให้ไหม้และเอา ไปไว้ที่ทางเดิน¹¹³ และยังแนะนำให้ชาวบ้านไหว้พระด้วย¹¹⁴

การปรับตัวด้านประเพณีความเชื่อของชาวบ้านทั้งความเชื่อเรื่องครุบา การเริ่มนับถือศาสนา คริสต์ การเริ่มเลี้ยงผีที่หินก้อนใหญ่และการตัดผีเรือนถือได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนทางด้านประเพณี ความเชื่อเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง โดยมีทั้งการตัดทิ้ง การปรับเปลี่ยนหรือฟื้นฟู สิ่งที่มีอยู่เดิม รับเข้ามาใหม่ และการคงของเดิมที่ยังคงทำหน้าที่อยู่เอาไว้ การปรับตัวด้าน ประเพณีความเชื่อของชาวบ้านสัมพันธ์กับการปรับตัวด้านอื่นที่กล่าวไปแล้วข้างต้นคือ การทำไร่ การ ทำนา การเลี้ยงวัวควาย และการปลูกฝิ่น ซึ่งเกิดขึ้นจากการขยายบทบาทเข้ามาขึ้นของรัฐ และความตึงเครียดในการใช้ทรัพยากรที่มีมากขึ้น ทำให้ประเพณีความเชื่อแต่เดิมไม่สอดคล้องกับ สภาพความเป็นจริง

การปรับตัวด้านประเพณีความเชื่อยังสะท้อนให้เห็นแนวคิดและวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เปลี่ยนไป นั่นคือในปลายยุคยังชีพชาวบ้านเริ่มไม่มีความมั่นคงเนื่องจากรัฐได้ขยายอำนาจเข้าสู่ชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะการเก็บภาษี ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องใช้เงินมากขึ้นในขณะที่ยังคงผลิตแบบยังชีพซึ่งไม่ สามารถหาเงินได้มากนัก ชาวบ้านจึงหันไปนับถือครุบาชาวปือันสามารถสร้างความมั่นคงด้านจิตใจ และสร้างทางเลือกมากขึ้นกว่าเดิมให้กับชาวบ้านในช่วงเปลี่ยนผ่านดังที่กล่าวไปแล้ว แต่ก็เป็นการหาทางออกที่ไม่มีความชัดเจนนัก ต่อมาเมื่อมีการปลูกฝิ่นเกิดขึ้น การปลูกฝิ่นสามารถสร้าง ความมั่นคงให้กับชาวบ้านอย่างชัดเจนมากกว่า จึงทำให้การนับถือครุบาชาวปืของชาวบ้านอ่อนลง และไม่มีการสืบทอดสู่คนรุ่นหลัง ซึ่งทำให้เห็นว่าการปลูกฝิ่นมีความสำคัญกับชาวบ้านมากขึ้น ซึ่งหมายความว่าชาวบ้านได้พยายามดิ้นรนเพื่อให้หลุดออกจากวิถีแบบยังชีพมากขึ้นโดยการเงิน ทรามากขึ้น อันสังเกตได้จากการเริ่มนับถือศาสนาคริสต์ของชาวบ้าน ทั้งนี้เป็นเพราะศาสนา คริสต์จะเปิดโอกาสให้มีการสะสมทรัพย์สินได้มากกว่าการนับถือผีหรือการนับถือครุบาที่เน้นให้ชาวบ้าน รักษาประเพณีเดิมของปกากะญอไว้ การพยายามสร้างโอกาสในการสะสมทรัพย์สินของ ชาวบ้านทำให้เกิดรูปธรรมของการจัดการทรัพยากรด้วย เช่น การมีทรัพย์สินมากทำให้ปลูกฝิ่นได้มาก และทำให้บุกเบิกที่นาหรือซื้อที่นาได้มาก เป็นต้น

¹¹³ วิธีการนี้เป็นพิธีของชาวปกากะญอที่เกิดขึ้นใหม่ พบว่ามีปฏิบัติในหมู่ชาวปกากะญอเขตแม่ฮ่องสอนด้วย โปรดดู ประวิตร โพธิอาศน์ “กะเหรี่ยง: จากถือผีสู่ศาสนา” ใน ชาวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 14 ฉบับ 3-4 กรกฎาคม-ธันวาคม 2533, หน้า 12-17.

¹¹⁴ สัมภาษณ์ นายตะเชอร์อะ อมรภิขัง(64) คนรุ่นหลังบางคนจึงเข้าใจว่าชาวบ้านเพิ่งนับถือพุทธเมื่อมีการตัดผี สัมภาษณ์ นายบิลลา บุญมา(71), นายแก้ว อมรภิขัง(96)

การที่มีคนส่วนหนึ่งในชุมชนนับถือศาสนาคริสต์ในขณะที่คนส่วนใหญ่ไม่นับถือผู้นั้นยังได้แสดงให้เห็นความเหลื่อมล้ำแตกต่างของคนในชุมชนมากขึ้น โดยผู้นับถือศาสนาคริสต์ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มิฐานะและต้องการจะสมสมทรัพย์สินเนื่องจากเป็นผู้ที่ได้เปรียบในชุมชน เช่น เป็นผู้ที่มีทรัพย์สินมาก เป็นผู้ที่เคยมีประสบการณ์ทางการค้ามาก่อน เป็นต้น คนกลุ่มนี้จึงนับถือศาสนาคริสต์เพราะจะทำให้สะสมทรัพย์สินได้ง่าย ในขณะที่คนส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสเช่นนั้น คนส่วนใหญ่จึงยังคงยึดมั่นกับความเป็นชุมชนและวิถีแบบยังชีพไว้เพราะจะเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงยังคงพยายามรักษาประเพณีความเชื่อเดิม ซึ่งตอบสนองต่อการมีส่วนร่วมหรือการร่วมกันเฉลี่ยความเสี่ยงในชุมชนและวิถีชีวิตแบบยังชีพ นั่นคือการยังคงนับถือผี รวมทั้งการนับถือพุทธแบบครุบาทวปีที่ยังคงมีผู้นับถืออยู่บ้าง ซึ่งการนับถือผีของชาวบ้านก็มีการปรับเปลี่ยนเช่นกัน คือการตัดผีเรือนและการคิดค้นประเพณีการเลี้ยงผีที่หินก้อนใหญ่ การปรับตัวด้านประเพณีความเชื่อของชาวบ้านจึงสะท้อนให้เห็นทั้งการพยายามจัดปรับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ว่าการปรับตัวด้านประเพณีความเชื่อของชาวบ้านมีจุดหมายเพื่อให้สามารถจัดการทรัพยากรในภาวะที่มีความตึงเครียดมากขึ้นในยุคนี้ให้สอดคล้องและเกิดประโยชน์สูงสุดทั้งในเชิงแนวคิดและรูปธรรมของการจัดการทรัพยากร ดังนั้นในทางกลับกันการปรับตัวด้านประเพณีความเชื่อจึงสามารถสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการจัดการทรัพยากรของชุมชนได้ด้วย

3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนเมืองบ้านกองแขกกับชาวปกาเกอญอบ้านแม่หลุ

ในยุคนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างคนเมืองและชาวปกาเกอญอที่อาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำแม่หลุมมีความใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น ลักษณะเช่นนี้ได้เริ่มก่อตัวขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายของยุคยังชีพแล้ว เนื่องจากสาเหตุประการสำคัญคือการที่ประชากรจากที่ราบแม่แจ่มได้อพยพออกมาหาที่ทำกินบริเวณรอบนอกทำให้มีการขยายที่ทำกินออกไปจนขอบเขตที่ทำกินของคนเมืองและชาวปกาเกอญอในลุ่มน้ำแม่หลุใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น โดยคนเมืองจะเป็นฝ่ายขยายที่ทำกินขึ้นไปหาชาวปกาเกอญอ คนเมืองที่ขยายที่ทำกินขึ้นไปมีทั้งชาวบ้านกองแขกซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำแม่หลุมมาแต่เดิม และคนจากที่ราบแม่แจ่มที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ ดังนั้นในการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนเมืองกับชาวปกาเกอญอในลุ่มน้ำแม่หลุนี้ คนเมืองจะมีได้หมายถึงชาวบ้านกองแขกเพียงอย่างเดียว

ความสำคัญของการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนเมืองบ้านกองแขกกับชาวปกาเกอญอบ้านแม่หลุคือการพิจารณาถึงการจัดการทรัพยากรร่วมกันของคนทั้ง 2 กลุ่มในลุ่มน้ำเดียวกัน ในยุคนี้ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดขึ้นของคนทั้ง 2 กลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นที่บ้านทุ่งย่าหลี่ซึ่งเป็นหมู่บ้านคนเมืองที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงปลายยุคยังชีพ คือราวทศวรรษ 2470-2480 บ้านทุ่งย่าหลี่อยู่ใกล้กับชุมชน

ชาวปกากะญอบ้านห้วยทราย ชาวบ้านทุ่งย่าหลีเดิมอพยพมาจากหมู่บ้านในที่ราบแม่แจ่มและบ้านกองแขก เข้ามาตั้งเป็นชุมชนโดยทำไร่และบุกเบิกที่นา ทำให้ชาวบ้านทุ่งย่าหลีต้องมีการจัดการทรัพยากรร่วมกับชาวปกากะญอซึ่งอยู่ติดกันอย่างเห็นได้ชัด ทั้งการจัดการที่ดินในรูปของการทำไร่ทำนา การจัดการน้ำ การจัดการแรงงาน ความใกล้ชิดกันยังทำให้มีการแต่งงานกันระหว่างคน 2 กลุ่มนี้ และการยอมรับให้คนเมืองบ้านทุ่งย่าหลีเป็นผู้ใหญ่บ้าน ส่วนคนเมืองที่อยู่ไกลจากหมู่บ้าน ชาวปกากะญอกว่าบ้านทุ่งย่าหลีก็มีการติดต่อกับชาวปกากะญอบ้างแต่ไม่มากเหมือนคนเมืองบ้านทุ่งย่าหลี

การทำไร่

ชาวบ้านกองแขกเหนือได้ขึ้นไปหาที่ทำไร่บริเวณที่เรียกว่าผาหลีบตั้งแต่ปลายยุคยังชีพแล้ว โดยเฉพาะในราวทศวรรษ 2470-2480 เดิมนั้นบริเวณผาหลีบเคยมีชาวปกากะญอไปทำไร่หมุนเวียนอยู่บ้าง แต่เมื่อมีคนเมืองจากบ้านกองแขกเหนือขึ้นไปทำไร่อย่างต่อเนื่องในบริเวณดังกล่าว ชาวปกากะญอก็ไม่ได้เข้าไปทำไร่บริเวณผาหลีบอีก¹¹⁵

ส่วนบริเวณบ้านทุ่งย่าหลีนั้น เดิมชาวปกากะญอได้เคยเข้าไปทำไร่หมุนเวียนอยู่เช่นกัน¹¹⁶ ทุ่งย่าหลีอยู่บนเส้นทางเดินระหว่างแม่แจ่ม-จอมทอง ดังนั้นคนเมืองจึงคงจะรู้จักทุ่งย่าหลีมานานแล้วเพราะมักเป็นที่พักค้างคืนของผู้ที่เดินทาง ในราวทศวรรษ 2470 พบว่ามีคนเมืองจากที่ราบแม่แจ่มเริ่มเข้ามาทำไร่ และต่อมาก็บุกเบิกที่นาในบริเวณนี้แล้ว นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านกองแขกขึ้นมาทำไร่และบุกเบิกที่นาที่บ้านทุ่งย่าหลีด้วย ในราวทศวรรษ 2490 ประชากรบ้านทุ่งย่าหลีมีประมาณ 11 ครอบครัว คือ

-ปู่หลานสุข คัดสม	จากบ้านกองแขกใต้
-ปู่หมื่น สมหมาย	จากบ้านกองแขกใต้
-ปู่ใหญ่ ธนะฟู(?)	จากบ้านกองแขกใต้
-ปู่จันตา เจริญผล	จากบ้านกองแขกเหนือ
-ปู่แดง บุญเทียม	ย้ายมาจากบ้านป่าแฉะ
-ปู่แดง ศรีมงคล	ย้ายมาจากบ้านป่าแฉะ
-ปู่แดง ไชยบุตร	ย้ายมาจากบ้านป่าแฉะ
-ปู่แก้ว	ย้ายมาจากบ้านป่าหนาด
-ปู่หล้า	(?)ปัจจุบันอยู่บ้านห้วยดอย

¹¹⁵ สัมภาษณ์ นายสุลอย อมรกิจพิง(103)

¹¹⁶ สัมภาษณ์ นายฮ้าย อมรกิจพิง(63)

-ปู่ดี โพนินา ย้ายมาจากบ้านทับ
-ปู่แบน ใจอ่อน ย้ายมาจากบ้านป่าแ่ง¹¹⁷

ชาวบ้านกองแขกที่มาทำไร่ที่บ้านทุ่งย่าหลี่จะมาอยู่เฉพาะช่วงที่ทำไร่ เมื่อเกี่ยวข้าวแล้วก็
จะกลับไปอยู่บ้านกองแขกตามเดิม ส่วนผู้ที่อพยพมาจากที่ราบแม่แจ่มจะตั้งเป็นชุมชนอยู่ที่บ้านทุ่ง
ย่าหลี่ตลอดไป ดังนั้นด้านการปกครองบ้านทุ่งย่าหลี่จึงถูกกำหนดให้รวมเป็นหมู่บ้านเดียวกับกลุ่ม
ชาวปกากะญอเพราะอยู่ใกล้กับหมู่บ้านชาวปกากะญอ และเมื่อคนเมืองเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่
บ้านทุ่งย่าหลี่ชาวปกากะญอบ้านห้วยทรายซึ่งเดิมตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้ทุ่งย่าหลี่โดยทำไร่ข้าวเป็นหลักก็ต้อง
มีที่ทำไร่แถบทุ่งย่าหลี่น้อยลง ประกอบกับมีคนในชุมชนเสียชีวิตหลายคนชาวปกากะญอจึงย้ายที่
ตั้งหมู่บ้านจากที่เดิมขึ้นไปอีก¹¹⁸

การตำนาน

ในราวทศวรรษ 2460 เมื่อที่ราบที่สามารถเบิกเป็นนาได้ของบ้านกองแขกมีน้อยลง
พบว่าชาวบ้านกองแขก 2 คน คือ ปู่หมื่น กับปู่ดีได้ขึ้นมานุกเบิกที่นาที่บริเวณใกล้ชุมชนปกากะญอ
บ้านแม่หลี่ คือ ฝ่ายทุ่งลุ่มบ้านจำปอย แต่ในราวทศวรรษ 2490 ก็ได้ขายที่นาให้แก่นายพะเดอะ
ซึ่งเป็นชาวปกากะญอบ้านแม่หลี่เนื่องจากที่นาอยู่ไกลจากบ้านกองแขกทำให้ชนชาวกลับลำบาก¹¹⁹

กลุ่มคนเมืองที่มาบุกเบิกที่นาและทำนาอยู่ใกล้ชุมชนชาวปกากะญออย่างถาวร คือ คนที่มาตั้ง
ชุมชนที่บ้านทุ่งย่าหลี่ซึ่งเริ่มบุกเบิกที่นาที่บริเวณบ้านทุ่งย่าหลี่ในราวทศวรรษ 2470-2480 เป็นต้นมา

และเมื่อที่ราบบริเวณบ้านทุ่งย่าหลี่ลดน้อยลงบางคนก็เริ่มไปบุกเบิกใกล้ชุมชนชาวปกากะญอ
มากขึ้นคือ ปู่ปิว ซึ่งเป็นคนจากบ้านทับที่ไปบุกเบิกที่นาทุ่งฝ่ายเหล่าปากอสายล่าง¹²⁰ นอกจากจะ
บุกเบิกเองแล้วคนเมืองบางคนยังได้ที่นาโดยการซื้อต่อจากชาวปกากะญอก็มี เช่น นายแบน ใจอ่อน

การขยายขึ้นไปทำไร่และบุกเบิกที่นาของคนเมืองในลุ่มน้ำแม่หลี่ยังได้ทำให้ผู้ที่เข้าไปใช้ที่ดินใน
เขตชุมชนปกากะญอมีมากขึ้น ชาวปกากะญอต้องไปหาที่ทำไร่ที่อื่น โดยเฉพาะ
บริเวณบ้านห้วยทราย บ้านแม่หลี่ ซึ่งอยู่ใกล้กับบ้านทุ่งย่าหลี่ ขณะเดียวกันการเข้ามาตั้งชุม
ชนและมีที่ทำกินอยู่ใกล้กันทำให้ชาวปกากะญอและคนเมืองมีการแลกเปลี่ยนและร่วมกันจัดการ
ทรัพยากรที่จำเป็นต้องใช้ด้วยกัน ดังจะพบได้จากการจัดการน้ำและการจัดการแรงงาน

¹¹⁷ สัมภาษณ์ นายแบน ใจอ่อน (5), นายบุญมา โพนินา(18)

¹¹⁸ สัมภาษณ์ นายซูลอย อมรกิจพิง(103, นายจำมู รอดอยู่เย็น(99), นายฮ้าย อมรกิจพิง(63)

¹¹⁹ สัมภาษณ์ นายพะเดอะ เจนจิตสันติ(65)

¹²⁰ สัมภาษณ์ นายแบน ใจอ่อน (5), นายบุญมา โพนินา(18), นายพะเดอะ เจนจิตสันติ(65)

การจัดการน้ำ

พื้นที่ตั้งแต่บ้านทุ่งย่ำหลีขึ้นไปเป็นที่สูง น้ำจะไหลแรง บริเวณที่เบิกนาได้ก็ไม่กว้างนักดังนั้นเมื่อมีการบุกเบิกนาก็จะทำได้ง่าย ๆ ด้วยการเรียงก้อนหินกันทางน้ำเท่านั้น ปกติน้ำในลุ่มน้ำแม่หลูจะมีปริมาณเพียงพอ แต่ก็มีบางปีที่มีปริมาณน้อย คนเมืองบ้านทุ่งย่ำหลีต้องไปขอให้ชาวปกาเกอะญอเปิดน้ำให้บ้าง รวมทั้งนาที่อยู่บ้านกองแขกก็เคยขึ้นมาขอให้ชาวปกาเกอะญอแบ่งน้ำให้บ้างแล้ว อย่างน้อยตั้งแต่ราวทศวรรษ 2510 ก่อนที่จะมีการปลูกพืชเศรษฐกิจกันมากมาแล้ว¹²¹ แต่การขาดแคลนน้ำก็ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยและไม่ได้มีความรุนแรงถึงกับต้องแย่งน้ำกันเหมือนในยุคหลัง นอกจากนี้คนเมืองที่มีพื้นที่ใช้น้ำสายเดียวกับชาวปกาเกอะญอก็จะไปร่วมเลี้ยงฝัฝาย รวมทั้งเลี้ยงฝัที่หินก้อนใหญ่กับชาวปกาเกอะญอด้วยดังกรณีของนายแบน ใจอ่อน

การจัดการแรงงาน

การจัดการแรงงานร่วมกันของชาวปกาเกอะญอและคนเมืองจะเกิดขึ้นในบริเวณที่พื้นที่ไร่และที่นาของชาวปกาเกอะญอและคนเมืองอยู่ใกล้กันคือบริเวณบ้านทุ่งย่ำหลี บ้านห้วยทรายและบ้านแม่หลูเป็นสำคัญ พบว่ามีทั้งการเอาแรงกันและการว่าจ้างทั้งคนเมืองและชาวปกาเกอะญอ โดยค่าแรงในช่วงราวต้นทศวรรษ 2500 ประมาณวันละ 3 บาท การเอาแรงและการว่าจ้างจะมีทั้งการทำนาและการทำไร่ เช่น การเกี่ยวข้าว การเอาหญ้าในไร่ เป็นต้น¹²²

ส่วนในกรณีที่อยู่ใกล้กัน เช่น ชาวปกาเกอะญอกับชาวบ้านกองแขกก็พบว่ามีชาวปกาเกอะญอลงไปรับจ้างบุกเบิกนาให้แก่ชาวบ้านกองแขก หรืออาจไปรับจ้างอื่น ๆ เช่น เกี่ยวข้าว¹²³ แต่ไม่มีการเอาแรงกันเหมือนกับผู้ที่อยู่ใกล้กัน

การแต่งงาน

จากการที่คนเมืองมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคนเมืองมากขึ้น บางครั้งจึงมีการแต่งงานกันระหว่างคนเมืองกับชาวปกาเกอะญอ ในราวทศวรรษ 2480 ปู่ปิ่นแก้ว กาศย์คุ้ม ซึ่งเป็นคนบ้านป่าแฉะ และเป็นพ่อค้าวัวต่างได้ขึ้นมาแต่งงานกับยาตู้ หรือ ตุ่น ซึ่งเป็นชาวปกาเกอะญอบ้านแม่หลู¹²⁴ ราว พ.ศ. 2510 ลูกสาวของปู่ปิ่นแก้ว ชื่อ จันดี ซึ่งไปรับจ้างที่บ้านทุ่งย่ำหลีก็แต่งงานกับนายบุญมา โพธิ์นา ซึ่งเป็นคนเมืองที่อพยพมาจากบ้านทับมาอยู่ที่บ้านทุ่งย่ำหลี นายบุญมาไปอยู่บ้านแม่หลู 1 ปี ก็พาเมียมาอยู่บ้านทุ่งย่ำหลี¹²⁵

¹²¹ สัมภาษณ์ นายแบน ใจอ่อน(5), นายบุญมา โพธิ์นา(18), พระป่วน ประภาโส(41)

¹²² สัมภาษณ์ นายแบน ใจอ่อน (5), นายบุญมา โพธิ์นา(18)

¹²³ สัมภาษณ์ นายสะเป่ พรสมบุญศรี(106)

¹²⁴ ในราวทศวรรษ 2490 ปู่ปิ่นแก้วก็บุกเบิกนาทุ่งห้วยผาฝั่งสาบบน

¹²⁵ สัมภาษณ์ นายบุญมา โพธิ์นา(18)

การปลูกฝิ่น

คนกองแซจะปลูกฝิ่นกันเกือบทุกครอบครัว แต่ส่วนมากจะไปปลูกบริเวณลุ่มน้ำแม่คงคามากกว่าเพราะเดินทางสะดวกและปลูกได้ผลดีกว่า ผู้ที่ขึ้นมาปลูกแถวลุ่มน้ำแม่หลูจึงเป็นคนที่มาทำไร่อยู่ที่บ้านทุ่งย่าหลี่รวมทั้งคนเมืองบ้านทุ่งย่าหลี่ เพราะจะสามารถมาปลูกฝิ่นได้ไม่ไกลจากที่เดิม¹²⁶ บริเวณที่ปลูกมักจะเป็นบริเวณห้วยห้วยหอม¹²⁷ ดังนั้นคนเมืองในลุ่มน้ำแม่หลูจึงขึ้นมาปลูกฝิ่นที่ชุมชนปกากะญอไม่มากนัก

การปกครอง

ปู่โงะเป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 2 ต่อจากปู่เตอะละอะในราวทศวรรษ 2460 จนถึงราวกลางทศวรรษ 2480 ปู่ขาว สะนู ซึ่งเป็นชาวปกากะญอบ้านห้วยทรายและเป็นน้องเขยของปู่โงะเป็นผู้ใหญ่บ้านต่อมา จนถึง พ.ศ. 2520 ชาวบ้านก็เลือกนายบุญมา โพธิ์นา ซึ่งเป็นคนเมืองที่อพยพมาจากบ้านห้วยทรายมาอยู่บ้านทุ่งย่าหลี่และเคยมีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านของปู่ขาวขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน

ชุมชนบ้านทุ่งย่าหลี่ตั้งขึ้นในช่วงปู่โงะเป็นผู้ใหญ่บ้านถือเป็นเขตหมู่บ้านเดียวกับชาวปกากะญอ ในสมัยปู่ขาวเป็นผู้ใหญ่บ้านนั้นปู่ขาวไม่ได้ทำหน้าที่ผู้ใหญ่บ้านนัก แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้เดือดร้อนเพราะชาวบ้านไม่มีกิจที่ต้องติดต่อกับราชการนัก ข้าราชการก็ขึ้นมาหมู่บ้านเพียงเพื่อมาเก็บภาษีฝิ่นเดือนเป็นสำคัญ¹²⁸ แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในราวกลางทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา เช่น การเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์ในเขตแม่แจ่ม ทำให้ราชการเริ่มสนใจแม่แจ่มมากขึ้น ประกอบกับชาวปกากะญอในลุ่มน้ำแม่หลูก็ต้องติดต่อกับคนเมืองในลุ่มน้ำเดียวกันและภายนอกมากขึ้น ดังนั้นเมื่อเปลี่ยนตัวผู้นำ ผู้นำคนใหม่ที่ชาวปกากะญอคาดหวังจึงต้องเป็นผู้ที่สามารถติดต่อกับราชการได้ เป็นผู้ติดต่อกับคนภายนอกได้คล่องตัว และมีความรู้พอสมควร ซึ่งขณะนั้นชาวปกากะญอไม่มีผู้ใดที่มีคุณสมบัติเช่นนี้ ในการสมัครรับเลือกตั้งจึงไม่มีชาวปกากะญอลงรับสมัครเลย คนที่ลงรับสมัครทั้ง 2 คนล้วนเป็นคนเมืองบ้านทุ่งย่าหลี่¹²⁹ ชาวบ้านได้เลือกนายบุญมาเป็นผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งอาจจะเป็นเพราะนอกจากนายบุญมาจะเรียนหนังสือจบ ป.4 และเป็นคนเมืองที่ชาวบ้านคาดหวังจะสามารถติดต่อกับคนภายนอกได้สะดวกแล้วนายบุญมายังเคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมาก่อนและมีเมียเป็นชาวปกากะญอด้วย ซึ่งถือได้ว่านายบุญมาใกล้ชิดและเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนชาวปกากะญอยิ่งกว่าคู่แข่งก็ได้

¹²⁶ สัมภาษณ์ นายนิกร ใจอ่อน(38)

¹²⁷ สัมภาษณ์ นายนิกร ใจอ่อน(28), นายอ้าย(91),นายเปีย เก่งการทำ(122)

¹²⁸ ดูรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

¹²⁹ สัมภาษณ์ นายสุลอย อมรกิจพิง(103), นายบุญมา โพธิ์นา(18)

กล่าวโดยสรุป ความสัมพันธ์ด้านต่างๆ ข้างต้นในยุคนี้ทำให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างคนเมืองกับชาวปกาเกอะญอที่อยู่ในลุ่มน้ำแม่หลูในยุคนี้สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตของชาวบ้านจากการผลิตแบบยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อหาเงินตราซึ่งทำให้ชุมชนสัมพันธ์กับตลาดในระบบทุนภายนอกมากขึ้น พบว่าโดยรวมแล้วในยุคนี้ความสัมพันธ์ระหว่างคนเมืองและปกาเกอะญอมี 2 ลักษณะคือชุมชนที่อยู่ใกล้กันจะมีความสัมพันธ์กันหลายด้าน ในขณะที่ชุมชนที่อยู่ไกลกันจะไม่สัมพันธ์กันนัก ในยุคนี้พบว่าปัญหาเรื่องปริมาณน้ำมีน้อยก็เริ่มเกิดขึ้นบ้างแล้ว แม้จะก็ไม่รุนแรงเหมือนยุคต่อมา ซึ่งก็เกี่ยวโยงไปถึงการรุกเข้ามาหาประโยชน์จากตลาดหรือคนนอกแม่แจ่ม ทำให้ชาวบ้านต้องทำการผลิตมากขึ้นทั้งเพื่อยังชีพและเพื่อขาย โดยเฉพาะฝิ่น ซึ่งส่งผลให้ชุมชนต้องปรับตัว เช่น บุกเบิกที่นามากขึ้นอันเป็นสิ่งที่ล้วนต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งน้ำยิ่งขึ้นกว่าเดิม การร่วมกันแก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรจะเกิดขึ้นกับชุมชนที่อยู่ใกล้ๆ กัน และขยายออกไปตามขอบเขตปัญหาที่เพิ่มขึ้น ลักษณะดังกล่าวทำให้เห็นว่าการจัดการทรัพยากรในยุคที่ทรัพยากรธรรมชาติยังอุดมสมบูรณ์อยู่ และชาวบ้านยังมีรูปแบบการผลิตแบบยังชีพอันมีการจัดการทรัพยากรอย่างเคารพและยังยืนนั้น ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องร่วมมือกันจัดการในวงที่กว้างนัก การจัดการจะอยู่ในชุมชนของตนเองโดยมีประเพณีวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญ ต่อมาเมื่อการใช้ทรัพยากรเริ่มตึงเครียดขึ้น โดยเฉพาะหลังจากที่บทบาทของระบบตลาดหรือทุนภายนอกรวมทั้งวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์เข้ามามีบทบาทในชุมชน ประกอบกับมีคนเข้ามาเกี่ยวข้องมากขึ้น การใช้ทรัพยากรก็เพิ่มขึ้นตามไปด้วย ทำให้การร่วมมือในการจัดการทรัพยากรขยายวงกว้างออกไปสู่ชุมชนใกล้เคียงที่มีผลประโยชน์ หรือที่ต้องดูแลรักษาร่วมกัน การจัดการทรัพยากรจะเกิดขึ้นในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์และดูแลรักษา รวมทั้งในรูปของความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น การทำไร่ การจัดการแรงงาน การปกครอง เป็นต้น การปรับตัวด้านต่างๆ เหล่านี้ก็เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงด้านการผลิตที่เริ่มหลุดจากวิถีแบบยังชีพยิ่งขึ้น ดังที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำแม่หลู การขยายขอบเขตความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรออกไปจึงดูเหมือนว่าจะขยายออกไปพร้อมกับการขยายตัวเข้ามามีบทบาทของระบบตลาดหรือทุนภายนอกต่อชุมชนมากขึ้น ทำให้ชุมชนเริ่มหลุดออกจากวิถีแบบยังชีพ ส่งผลให้เกิดปัญหาความตึงเครียดของการจัดการที่มีมากขึ้น แต่การขยายความร่วมมือและความสัมพันธ์ก็ยังมีมิติของการพยายามรักษาสมดุลย์ระหว่างการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่เริ่มหลากหลายเกิดขึ้น ซึ่งรวมไปถึงความสมดุลย์ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติด้วย

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการปรับตัวด้านความสัมพันธ์ในการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลูจะมีลักษณะพยายามให้เกิดความสมดุลย์ แต่โดยรวมแล้วถือได้ว่าการปรับตัวทำให้ชาวปกาเกอะญอมีแนวโน้มที่จะเสียเปรียบคนเมืองมากขึ้น ดังจะเห็นว่ายุคนี้นคนเมืองได้เริ่มขยายตัวรุกพื้นที่ของชาวปกาเกอะญอขึ้นไปเรื่อย ๆ แล้ว ซึ่งจะทำให้ชาวปกาเกอะญอเสียเปรียบ เช่น ทำให้ชาวปกาเกอะญอมีที่ทำไร่น้อยลง ทำให้ชาวปกาเกอะญอต้องเลิกประเพณีบางอย่าง รวมทั้งทำให้

ชาวปกาเกอะญอต้องยกอำนาจทางการเมืองการปกครอง หรือตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านให้แก่คนเมืองซึ่งขึ้นมาแต่งงานกับคนปกาเกอะญอเพราะเป็นผู้ที่ได้เรียนหนังสือมาและหวังว่าคงจะสามารถติดต่อกับราชการและภายนอกได้ดี เป็นต้น ดังนั้นความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงมีความตึงเครียดอยู่ด้วย แต่ชาวปกาเกอะญอซึ่งเป็นฝ่ายเสียเปรียบมักจะหาทางออกอย่างไม่รุนแรง บางครั้งก็มีลักษณะขู่ดัดตัวเอง เช่น การปรับประเพณีความเชื่อ การตัดผี การปลุกผี การทำงานหนักขึ้น การปรับตัวเหล่านี้ยิ่งทำให้ชาวปกาเกอะญอเสียเปรียบยิ่งขึ้น การต่อต้านหรือตอบโต้ของชาวปกาเกอะญอมักอยู่ในรูปของพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์ซึ่งจะเห็นได้เด่นชัดในยุคต่อมา แต่ในยุคนี้ไม่พบมีการต่อต้านจากชาวปกาเกอะญอนัก นอกจากในช่วงปลายยุค เช่น การเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับคอมมิวนิสต์ ดังจะกล่าวถึงในบทต่อไป

4. ชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลุกกับรัฐในยุคฝิ่น

ในช่วงปลายของยุคยังชีพของลุ่มน้ำแม่หลุกเป็นช่วงที่รัฐส่วนกลางกำลังพยายามผนวกดินแดนล้านนาให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย โดยเฉพาะในช่วงประมาณช่วงทศวรรษ 2440 ถึงทศวรรษ 2470 ซึ่งได้จัดการปฏิรูปการปกครองล้านนาหลายระยะคือ การปกครองหัวเมืองลาวเฉียง(พ.ศ. 2427-2435) การปฏิรูปการปกครองมณฑลลาวเฉียง(พ.ศ. 2436-2442) การจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล(พ.ศ. 2442-2476) หลังจากคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ก็ได้ยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ. 2476 และเปลี่ยนระบบการปกครองเป็นจังหวัดต่างๆมาจนปัจจุบัน การปฏิรูปจะทำในทุกด้าน เช่น การจัดระบบบริหารราชการ การเก็บภาษี การศาล การสร้างตำแหน่งใหม่ขึ้นมาแทนตำแหน่งเดิม พร้อมทั้งลดอำนาจของผู้ปกครองล้านนาเดิมลง การปฏิรูปการปกครองเพื่อตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางได้รับการต่อต้านเป็นระยะ รัฐส่วนกลางจึงระมัดระวังในการปฏิรูปการปกครอง¹³⁰

ในช่วงนี้รัฐส่วนกลางจึงได้ให้ความสนใจกับการขยายอำนาจลงมาและการตอบโต้ของระดับพื้นที่อย่างใกล้ชิด รัฐส่วนกลางได้สร้างกลไกการปกครองใหม่ในรูปของระบบเทศาภิบาลและได้ออกกฎหมายเพื่อให้สามารถเข้ามามีควบคุมและหาประโยชน์จากล้านนามากขึ้น บทบาทของรัฐช่วงนี้จึงส่งผลกระทบต่อชุมชนลุ่มน้ำแม่หลุกด้วย ทั้งชุมชนคนเมืองและชุมชนชาวปกาเกอะญอ เช่น การแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านในราวทศวรรษ 2450 การเก็บภาษี การเกณฑ์ทหาร เป็นต้น

แต่เมื่อล้านนาถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยอย่างสมบูรณ์แล้ว โดยเฉพาะตั้งแต่ประมาณกลางทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ลุ่มน้ำแม่หลุกเริ่มเข้าสู่ยุคฝิ่น บทบาทของรัฐในการเข้ามามีควบคุมในระดับพื้นที่อย่างใกล้ชิดและเข้มข้นก็ผ่อนคลายลง ซึ่งอาจจะ

¹³⁰ โปรดดูรายละเอียดใน สวัสดิ์ อ่องสกุล ประวัติศาสตร์ล้านนา(กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2539), หน้า 355-415.

เป็นเพราะรัฐส่วนกลางเห็นว่าล้านนาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยแล้ว ดังนั้นการแสดงบทบาทของรัฐในระดับพื้นที่จึงไม่ได้เข้ามาให้ความสนใจอย่างใกล้ชิด แต่จะเน้นหนักที่การกำหนดระดับนโยบายในการขยายกลไกเพื่อควบคุมและเข้าหาประโยชน์ในพื้นที่มากขึ้นโดยผ่านกลไกที่ได้สร้างไว้ให้ดำเนินต่อไปได้ เช่น ผ่านนายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

ในช่วงต้นของยุคนี้จึงจะพบว่ารัฐได้ปรับบทบาทของตนหลายประการ เช่น การเก็บภาษีซึ่งคงจะเริ่มเก็บเมื่อมีการตั้งผู้ใหญ่นบ้านแล้ว ตาม พ.ร.บ. การเก็บเงินแทนแรงงานมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119(พ.ศ.2443) โดยกำหนดให้ชายฉกรรจ์ที่มีอายุระหว่าง 18-60 ปี ต้องเสียคนละ 4 บาทต่อปี หรือให้มาใช้แรงงานเป็นเวลา 20 วันแทนได้¹³¹ เพราะว่าการก่อน พ.ศ. 2460 ชาวบ้านต้องเสียภาษีดังกล่าวทั้งบ้านกองแขกและบ้านชาวปกาเกอะญอ¹³² โดยถ้าไม่เสียภาษีจะต้องไปทำงานที่เชียงใหม่แทน¹³³ พ.ร.บ.การเก็บเงินร.ศ. 119 นี้รัฐได้ยกเลิกไปใน พ.ศ. 2460 โดยรัฐได้ประกาศใช้ พ.ร.บ.เก็บเงินค่าราชการ ร.ศ.120 (พ.ศ.2444)แทน ซึ่งมีสาระระบุให้เรียกเก็บเงินทุกชนิดซึ่งเรียกเก็บจากเลกว่า “ค่าราชการ” และเรียกเก็บเงินราชการจากชายฉกรรจ์อายุ 18-60 ปีไม่เกินคนละ ๓ บาทต่อปี ผู้ที่มีบุตรเสียค่าภาษีแล้ว 3 คนจะไม่ต้องเสียภาษี¹³⁴ การเก็บภาษีจาก พ.ร.บ.เก็บเงินค่าราชการ ร.ศ. 120 หรือที่สมัยต่อมาเรียกว่าเงินรัชูปการได้ยกเลิกในสมัยรัชกาลที่ 8 เมื่อ พ.ศ. 2481¹³⁵ สำหรับในกลุ่มน้ำแม่หลุมพบว่าชาวบ้านก็ได้เลิกเสียภาษีดังกล่าวในช่วงนั้นเช่นกัน แต่ชาวบ้านยังต้องเสียภาษีไร่ต่อมาอีกจนถึงราวกลางทศวรรษ 2470 จึงได้เลิกเสีย¹³⁶

¹³¹ เสถียร ลายลักษณ์(รวบรวม) *ประชุมกฎหมายประจำศก* ใน พระรณิกา อพิขณพงศ์ เจ้า ไพร่ กับ ความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2427-2476 (วิทยานิพนธ์วิชาเอกประวัติศาสตร์ มศว. ประสานมิตร,2535),หน้า 83.

¹³² สัมภาษณ์ นายอ้าย(๑1), นายเว่ย เตป็น(45) ชาวบ้านยังเล่าว่าผู้หญิงชาวปกาเกอะญอจะต้องเสียภาษีนมเมื่อมีน้ำนมให้ลูกอีกด้วย สัมภาษณ์ นายอ้าย (๑1)

¹³³ สัมภาษณ์ นายอ้าย(๑1)

¹³⁴ อัญชลี สุสายันต์ *ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* ใน พระรณิกา อพิขณพงศ์ เจ้า ไพร่ กับความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2427-2476 วิทยานิพนธ์วิชาเอกประวัติศาสตร์ มศว.ประสานมิตร,2535,หน้า 84.

¹³⁵ นันทิยา สว่างวุฒิธรรม *การคุมกำลังคนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการจัดการเกณฑ์ทหาร(พ.ศ. 2325-2448)* อ้างจาก สวัสดิ์ อ่องสกุล *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์อมรินทร์,2539),หน้า 447.

¹³⁶ สัมภาษณ์ นายอ้าย(๑1)

ในช่วงต้นของยุคฝิ่นขณะที่รัฐได้เลิกเก็บภาษีดังกล่าวรัฐก็ได้เปลี่ยนกลไกในการปกครองด้วย คือ การลดฐานะของอำเภอแม่แจ่มลงเป็นกิ่งอำเภอขึ้นอยู่กับอำเภอจอมทองใน พ.ศ. 2481 ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐได้ลดการควบคุมในระดับพื้นที่อย่างใกล้ชิดลง ขณะเดียวกันก็กำหนดให้ผู้ขายต้องไปเกณฑ์ทหารโดยต้องไปคัดเลือกที่ ที่ว่าการอำเภอจอมทอง¹³⁷ แต่การเกณฑ์ทหารก็จะเกณฑ์เฉพาะคนเมือง เช่น บ้านกองแขก แต่จะไม่เกณฑ์ชาวปกาเกอะญอด้วย¹³⁸ นอกจากนี้รัฐยังได้เริ่มทำการรวบรวมข้อมูลประชากรให้เป็นระบบขึ้นไปถึงชุมชนที่อยู่ห่างไกล เช่น ชุมชนปกาเกอะญออันแสดงให้เห็นถึงการพยายามขยายอำนาจลงไปสู่ระดับชุมชนลึกขึ้น ดังจะพบว่าประมาณช่วงก่อนกลางทศวรรษ 2470 เมื่อชาวปกาเกอะญอเกิดใหม่หรือตายจะไม่มีแจ้งต่อทางการ แต่หลังจากกลางทศวรรษ 2470 เป็นต้นมาก็ต้องไปแจ้งให้ทางการทราบโดยผ่านผู้ใหญ่บ้าน¹³⁹

การที่รัฐเริ่มลดการลงไปควบคุมอย่างใกล้ชิดลงโดยเปลี่ยนไปใช้วิธีการกำหนดระดับนโยบายและควบคุมผ่านกลไกที่ได้สร้างไว้แล้วดังกล่าว ได้ทำให้รัฐสามารถควบคุมแม่แจ่มและหาผลประโยชน์ได้มากขึ้น รวมทั้งทำให้แม่แจ่มเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยอย่างแนบสนิทมากขึ้น ดังจะพบว่ารัฐยังคงสามารถเข้าหาประโยชน์จากแม่แจ่มได้จากการให้สัมปทานไม้ในช่วงทศวรรษ 2460 และ 2480 ขณะเดียวกันการเริ่มปลูกฝิ่นในแม่แจ่มก็ได้ทำให้รัฐได้ประโยชน์จากการเก็บภาษี หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐได้ประโยชน์จากภาษีเถื่อน

ตั้งแต่ยุคฝิ่นเป็นต้นมาการที่รัฐเห็นว่าแม่แจ่มได้ถูกผนวกกรวมเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยอย่างสมบูรณ์แล้วรัฐไทยจึงเพียงแต่เข้ามาควบคุม โดยการพัฒนากลไกที่สร้างไว้แต่เดิมและรัฐยังคงสามารถเข้ามาหาประโยชน์จากแม่แจ่มได้มาก โดยเฉพาะจากการปลูกฝิ่นประกอบกับสภาพภูมิศาสตร์ของแม่แจ่มเป็นพื้นที่ทุรกันดาร ดังนั้นในยุคนี้เจ้าหน้าที่ของรัฐจึงเริ่มให้ความสำคัญกับผลประโยชน์จากฝิ่นและการควบคุมในระดับนโยบายมากกว่า เช่น การออก พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แจ่มใน พ.ศ. 2507 ครอบคลุมทั้งหมู่บ้านคนเมืองและชาวปกาเกอะญอในลุ่มน้ำแม่หลทั้งหมด อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ได้เข้มงวดให้การควบคุมในระดับนโยบายนั้นได้รับการปฏิบัตินักโดยเฉพาะในชุมชนที่อยู่ห่างไกล เช่น ชุมชนปกาเกอะญอซึ่งเป็นบริเวณที่ปลูกฝิ่นอันเป็นผลประโยชน์สำคัญ เช่นพบว่าในช่วงต้นของยุคฝิ่นผู้ที่เป็นผู้ใหญ่บ้านของชาวปกาเกอะญอซึ่งถือได้ว่าเป็นกลไกหนึ่งของรัฐไม่มีบทบาทในการปกครองหมู่บ้านหรือเป็นตัวแทนอำนาจรัฐในหมู่บ้านมากนัก โดยผู้ที่เป็นผู้ใหญ่บ้านในชุมชนปกาเกอะญอในลุ่มน้ำแม่หลในช่วงนี้คือ ปู่ขาว ทะนุ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่นบ้านต่อจากปู่ปิโพในราวกลางทศวรรษ 2480 ถึง พ.ศ. 2520 ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่บริเวณใกล้หมู่บ้านของชาว

¹³⁷ สัมภาษณ์ นายเปิง จิตสุข(43)

¹³⁸ สัมภาษณ์ นายบุญทอง ราชณะ(117)

¹³⁹ สัมภาษณ์ นายอ้าย(91)

ปกากะญอบ้านแม่หลุมมีการปลูกฝิ่นกันมาก แต่แม้ว่าพ่อหลวงชาวจะมีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านแต่ก็ไม่ได้สนใจการปกครองหมู่บ้านนัก เช่น มักไม่ไปประชุม เมื่อประชุมแล้วก็ไม่ได้มาบอกกล่าวแก่ลูกบ้าน มักไม่ได้สนใจการทำทะเบียนบ้านและการตั้งนามสกุลให้ลูกบ้านตามที่ทางการกำหนด ขณะเดียวกันก็ไม่ได้มีผลประโยชน์จากการปลูกฝิ่น เนื่องจากหลัง พ.ศ. 2502 ฝิ่นเป็นสิ่งผิดกฎหมาย โดยจะมีเจ้าหน้าที่ขึ้นมาเก็บภาษีเดือนโดยตรง¹⁴⁰ แต่พ่อหลวงชาวก็ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านโดยไม่มีบทบาทใด ๆ จนเกษียณ ในพ.ศ. 2520 ส่วนตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านของคนเมืองบ้านกองแขกในยุคนี้คือ นายปิว สนิทคุณ และนายศรีทน โมตาลี ซึ่งดำรงตำแหน่งในช่วงทศวรรษ 2490- พ.ศ.2514 และ พ.ศ.2514-2524 ตามลำดับ พบว่าช่วงที่นายปิวเป็นผู้ใหญ่บ้านนั้นชาวบ้านจะปล่อยให้ นายปิว เป็นผู้ติดต่อกับราชการและเป็นผู้นำโดยไม่ปรึกษาชาวบ้านนัก แต่ช่วงที่นายศรีทน เป็นผู้ใหญ่บ้านนายศรีทนได้ประชุมชาวบ้านและฟังความเห็นของชาวบ้านมากขึ้น¹⁴¹ ซึ่งแสดงว่าบทบาทของผู้ใหญ่บ้านของบ้านกองแขกมีพัฒนาการและมีบทบาทมากขึ้นในขณะที่ผู้ใหญ่บ้านของชาวปกากะญอไม่มีบทบาทนัก

ลักษณะดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่ารัฐต้องการให้กลไกที่รัฐสร้างขึ้น คือผู้ใหญ่บ้านมีการพัฒนาให้มีบทบาทดังที่รัฐคาดหวัง คือสามารถเป็นตัวแทนของอำนาจรัฐได้มากขึ้น แต่ในพื้นที่ห่างไกลซึ่งเป็นแหล่งผลประโยชน์จากการปลูกฝิ่นนั้นเจ้าหน้าที่ของรัฐจะให้ความสนใจกับการหาผลประโยชน์มากกว่าการพัฒนาบทบาทของผู้ใหญ่บ้าน ดังกรณีของพ่อหลวงชาว ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าแม้รัฐพยายามพัฒนากลไกของรัฐให้มีประสิทธิภาพขึ้น ขณะเดียวกันก็พยายามเข้าหาผลประโยชน์จากแม่แจ่ม ซึ่งในช่วงแรกของยุคฝิ่นทั้ง 2 ด้านนั้นความสอดคล้องกันจึงไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นอย่างชัดเจน แต่ในช่วงปลายของยุคฝิ่นคือราวกลางทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา รัฐได้เริ่มเข้าไปหาประโยชน์จากชาวบ้านมากขึ้นจนทำให้เกิดความขัดแย้งกับชาวบ้านซึ่งจะเห็นชัดในกรณีการต่อต้านการยึดที่ทำไร่ของชาวบ้านไปปลูกสวนป่าเชิงพาณิชย์ของ ออป. ของชาวบ้านกองแขกและการเข้าไปร่วมกับขบวนการคอมมิวนิสต์ของปกากะญออันเนื่องมาจากการกดขี่และการเก็บภาษีเดือนของเจ้าหน้าที่ บทบาทของรัฐต่อชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลุมจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านต้องปรับตัวในการจัดการทรัพยากรดังที่กล่าวมา และยังเป็นเงื่อนไขให้มีการเข้าไปสู่ยุคต่อมา คือยุคพัฒนา นั่นคือความขัดแย้งที่เกิดจากการเข้ามาหาประโยชน์จากแม่แจ่มมากขึ้นในปลายยุคฝิ่นและการพยายามขยายบทบาทเข้ามาควบคุมทรัพยากรซึ่งทำให้ชาวบ้านต่อต้านและเกิดความขัดแย้งกันได้ทำให้รัฐให้ความสนใจแม่แจ่มมากขึ้น และเริ่มกำหนดบทบาทเพื่อเข้ามาควบคุมแม่แจ่มอย่างใกล้ชิดอีกครั้งหนึ่งอันทำให้เกิดยุคพัฒนาขึ้นต่อจากยุคฝิ่นในขณะที่ช่วงปลายของยุคฝิ่นรัฐก็ได้ขยายหน่วยงานเข้ามาควบคุมลุ่มน้ำ

¹⁴⁰ สัมภาษณ์ นายสุลอย อมรภิຈິง (103), นายอ้ายย (91)

¹⁴¹ สัมภาษณ์ นายศรีทน โมตาลี(50),นายมา คัดสม(12)

แม่หลุมมากขึ้น 2 หน่วยงานคือ หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ ชม. 26 (ท่าผา) ใน พ.ศ. 2516 และหน่วยพัฒนาต้นน้ำที่ 17 ใน พ.ศ. 2519 2 หน่วยงานนี้ไม่ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงเหมือน ออปล. แต่ก็มีบทบาทสำคัญมากขึ้นในช่วงเวลาต่อมา

สรุป

การเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากรที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำแม่หลุมในยุคฝืนสืบเนื่องมาจากปลายยุคยังชีพและสัมพันธ์อยู่กับการเคลื่อนไหวของสถานการณ์ภายนอกลุ่มน้ำอย่างใกล้ชิด ในปลายยุคยังชีพรัฐได้เริ่มขยายอำนาจเข้ามาสู่เขตแม่แจ่ม และเปิดทางให้กลุ่มทุนและผู้มีอำนาจจากภายนอกเข้ามาหาประโยชน์ พร้อมกับตั้งให้ชาวแม่แจ่มใกล้ชิดกับตลาดและระบบทุนนิยมภายนอกมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านในเขตที่ราบแม่แจ่มจึงได้ขยายตัวออกมาจับจองที่ทำกินในบริเวณลุ่มน้ำแม่หลุม ทำให้ประชากรในลุ่มน้ำแม่หลุมเพิ่มขึ้นกว่าเดิม รัฐได้พยายามขยายบทบาทเข้าจนถึงระดับหมู่บ้าน โดยเฉพาะการเก็บภาษี ทำให้ชาวบ้านซึ่งยังผลิตแบบยังชีพเริ่มเดือดร้อน นอกจากนี้ในปลายยุคยังชีพได้เริ่มมีสินค้าเข้ามาขายในเขตแม่แจ่มมากยิ่งขึ้น ทำให้การใช้ทรัพยากรของชาวบ้านเริ่มตั้งเครียดเนื่องจากจำนวนผู้ใช้ทรัพยากรในลุ่มน้ำมีมากขึ้น เมื่อประกอบกับความต้องการใช้เงินที่เพิ่มขึ้นก็ทำให้ชาวบ้านพยายามหาเงิน ทำให้เมื่อเริ่มมีการปลูกฝิ่น การปลูกฝิ่นก็เป็นทางเลือกในการปรับตัวของชาวบ้าน กล่าวโดยรวมคือยุคฝืนเป็นช่วงที่ชาวบ้านพยายามดิ้นรนให้หลุดจากวิถีแบบยังชีพเนื่องจากชุมชนเริ่มสัมพันธ์กับระบบตลาดมากยิ่งขึ้นโดยมีบทบาทของรัฐคอยเอื้ออำนวยความสะดวกหาประโยชน์จากกลุ่มทุนและผู้มีอำนาจจากภายนอก

การปรับตัวของชาวบ้านในลุ่มน้ำแม่หลุมเกิดขึ้นทั้งในชุมชนคนเมืองและชุมชนชาวปกาเกอะญอ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกันคือการปรับตัวเพื่อพยายามสร้างความมั่นคงให้กับการถือครองที่ดินเนื่องจากอัตราที่ดินมีน้อยลง และการปรับตัวโดยการสร้างรายได้หรือการสะสมทรัพย์สินมากขึ้นเพื่อยกฐานะของตนหรือเพื่อให้มีทางเลือกสำหรับการดำเนินชีวิตมากยิ่งขึ้น ทั้งชาวปกาเกอะญอและคนเมืองจะปรับตัวโดยการพยายามบุกเบิกที่นา การจับจองที่ไร่เป็นของตนเอง การเลี้ยงสัตว์ และการปลูกฝิ่นเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามโอกาสในการปรับตัวของชาวบ้านก็มีไม่เท่ากัน ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงยังคงยึดวิถีแบบยังชีพไว้ โดยผู้ที่สามารถปรับตัวได้ดีจะสามารถหาประโยชน์จากการสะสมทรัพย์สินได้มาก ในขณะที่ผู้ที่ด้อยโอกาสจะสะสมทรัพย์สินได้น้อยหรือกลายเป็นเครื่องมือในการสะสมทรัพย์สินของผู้ที่มีโอกาสมากกว่า การปรับตัวที่เกิดขึ้นจึงทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำขึ้นในชุมชนและระหว่างชุมชนด้วย ซึ่งถ้าพิจารณาผลที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงในยุค

นี้จะพบว่าชาวปากกะญอมีแนวโน้มที่จะเสียเปรียบคนเมือง หรือคนพื้นราบที่ขึ้นมาปลูกฝิ่นหรือเข้ามาใช้ทรัพยากรในลุ่มน้ำ

การปรับตัวของชาวบ้านอีกด้านหนึ่งคือการปรับตัวด้านประเพณีความเชื่อเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เป็นจริง การปรับตัวด้านประเพณีความเชื่อมีทั้งการตัดทิ้ง การปรับเปลี่ยน การดำรงไว้ การสร้างขึ้นมาใหม่ หรือนำเข้ามาใหม่ และการลดความสำคัญลง โดยมีเป้าหมายเพื่อให้สามารถดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่โอกาสในการได้รับประโยชน์จากทรัพยากรของชาวบ้านมีไม่เท่ากัน จึงเกิดความเหลื่อมล้ำกันมากขึ้น ผู้ที่มีโอกาสมากกว่าก็พยายามรักษาประโยชน์ของตนพยายามสร้างความเชื่อที่เปิดโอกาสในการเข้าถึงประโยชน์และการปรับตัวของตนไว้ ดังเช่น การเริ่มนับถือศาสนาคริสต์ของชาวปากกะญอบางส่วน อย่างไรก็ตามในยุคนี้ทุกคนในชุมชนก็ยังต้องดำรงวิถีแบบยังชีพเอาไว้ด้วย ดังนั้น ประเพณีความเชื่อของชาวบ้านในยุคนี้มีทั้งมิติที่แสดงให้เห็นถึงการเฉลี่ยความเสี่ยงร่วมกันของคนในชุมชนและมิติที่แสดงให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมกันของคนในชุมชนด้วย

อย่างไรก็ตามการปรับตัวของชาวบ้านก็ยังไม่สามารถข้ามพ้นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งได้คือ บทบาทของรัฐและการขยายตัวของระบบตลาดที่พยายามขยายอำนาจและเข้ามาดึงประโยชน์จากชุมชนออกไป การปรับตัวของชาวบ้านในยุคนี้จึงเป็นการประนีประนอมตามเงื่อนไขที่รัฐและตลาดกำหนดเท่านั้น โดยเฉพาะการปลูกฝิ่นซึ่งกลไกรัฐบางส่วนมีผลประโยชน์อยู่ด้วย และบางครั้งก็กดขี่ข่มเหงชาวบ้านเนื่องจากการปลูกฝิ่น นอกจากนี้รัฐก็ยังคงสร้างเงื่อนไขเพื่อจะดึงทรัพยากรจากมือชาวบ้านไปสู่รัฐ เช่น การออก พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 การตั้งหน่วยราชการควบคุมพื้นที่ ดังนั้นความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับรัฐจึงมีความตึงเครียดอยู่ด้วย โดยเฉพาะในช่วงปลายยุคฝิ่น จนทำให้ชาวบ้านเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับคอมมิวนิสต์และการประท้วง ออป.ที่หลงป่า รัฐจึงเข้ามาแสดงบทบาทควบคุมชุมชนอีกครั้งหนึ่งด้วยการพยายามปราบปรามการปลูกฝิ่นและการนำโครงการพัฒนาเข้ามา ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัด การทรัพยากรอย่างมากอีกครั้งหนึ่ง จนพัฒนาการของชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลูได้ก้าวไปสู่ยุคถัดไป คือยุคพัฒนาในที่สุด